

ROSA LUXEMBURG

Kriza socijaldemokracije

(Junius – brošura)

I

Scena se temeljito promijenila. Marš na Pariz u šest tjedana izrastao je u svjetsku dramu; masovno klanje postalo je do umora jednoličnim svakodnevnim poslom koji ne vodi ni naprijed ni natrag. Građansko državničko umijeće našlo se u stupici, uhvaćeno u vlastitu klopku.

Prošla je opijenost. Prošla patriotska buka po ulicama, lov na zlatne automobile, utrka lažnih vijesti, bunari otrovani bakterijama kolere, ruski studenti koji po svim željezničkim mostovima Berlina bacaju bombe, Francuzi koji lete nad Nurnbergom, ulični ispadi publike u potjeri za špijunima, ustalasan gomile ljudi po kavanama u kojima su patriotske pjesme i zaglušujuća svirka dostigli plimu; vrijeme kada se stanovništvo cijelih gradova pretvaralo u rulju spremnu da denuncira, da zlostavlja žene, da viče „hura” i samu sebe tjera lažnim glasinama u delirij; prošla je atmosfera ritualnog umorstva, kišenjevskog zraka, u kojoj je stražar na uglu ulice bio jedini predstavnik ljudskog dostojanstva.

Režiji je kraj. Njemački učenjaci, ti „kolebljivi lemuri”, odavna su opozvani. Glasna cika i trka djevojaka više ne ispraćuje vlakove rezervista, oni s prozora vagona više ne pozdravljaju narod radosnim smiješkom; tiho, sa svojim kartonom u ruci, koračaju oni ulicama kojima prolaznici mrzovoljna lica hitaju za svojim svakodnevnim poslom.

U trezvenoj atmosferi blijedog dana bruji drugi kor: promukla graja lešinara i hijena bojnog polja. Deset tisuća šatorskih krila zajamčeno po propisima! 100.000 kilograma slanine, kakao u prahu, nadomjestak za kavu, samo za gotovo, isporuka odmah! Granate, strugovi, nabojnjače, ženidbeno posredovanje za udovice palih, kožno remenje, posredništvo isporuka za vojsku – samo ozbiljne ponude! U kolovozu, u rujnu utovarena i patriotski uznesena topovska hrana trune po Belgiji, po Vogezi, po Mazurima, po mrtvačkim njivama na kojima obilato, u snopovima buja profit. Žetvu valja brzo spremiti u ambare. Preko oceana pruža se tisuću pohlepnih ruku ne

bi li i one što god ugrabile.

Posao cvjeta na razvalinama. Gradovi postaju hrpe ruševina, sela se pretvaraju u groblja, zemlje u pustinje, žitelji u prosjake, crkve u konjske staje; međunarodno pravo, državni ugovori, savezi, najsvetije riječi, najviši autoriteti, razderani su u komadiće; svaki suveren po milosti božjoj izvrgava općem preziru svojeg srodnika na suprotnoj strani kao glupana i vjerolomnu hulju, svaki diplomat kolegu s druge strane kao ishlapjelog nitkova, svaka vlada onu drugu kao zlu kob vlastitog naroda; a u Veneciji, u Lisabonu, u Moskvi, u Singapuru nemiri gladnih, i kuga u Rusiji i bijeda i očaj posvuda.

Osramočeno, obeščašćeno, ogrezlo u krvi, zapljusnuto kalom – tako izgleda građansko društvo, ono i jest takvo. Ne kada ugladeno i čedno glumi kulturu, filozofiju i etiku, poredak, mir i pravnu državu. Kao grabežljiva zvijer, kao anarhično vrzino kolo, kao dah kuge na kulturu i čovječanstvo – izgleda ono u svojem zbiljskom, golom liku.

Sred tog vrzinog kola zbila se svjetskopovijesna katastrofa: kapitulacija međunarodne socijaldemokracije. Zavaravati se oko toga, prikrivati je, bilo bi najluđe, ono najkobnije što bi moglo zadesiti proletarijat. „Demokrat” (to jest revolucionarni malograđanin), kaže Marx, „izlazi iz najsrमतnijeg poraza jednako neokaljan kao što je nevin u njega i ušao. S novim uvjerenjem da mora pobijediti, ne da njemu i njegovoj stranci valja napustiti staro stanovište, već obratno, da se prilike moraju prilagoditi njemu.” Moderni proletarijat prolazi u povijesnim kušnjama drugačije. Kao što su njegove zadaće gigantske, takve su mu i zablude. Nikakva unaprijed nacrtana i zauvijek valjana shema, nijedan nepogrešivi vođa neće mu pokazati put kojim treba ići. Povijesno iskustvo njegov je jedini učitelj, njegov trnoviti put samooslobađanja nije popločan samo neizmjenjnim patnjama nego i bezbrojnim zabludama. Cilj njegova putovanja, njegovo oslobođenje, ovisi o tomu da li se proletarijat umije učiti iz vlastitih zabluda. Samokritika, bezobzirna, okrutna, samokritika što ide do dna stvari, životni je dah i životno svjetlo proleterskog pokreta. Pad socijalističkog proletarijata u sadašnjem ratu besprimjeran je, nesreća je za čovječanstvo. Izgubljen bi bio socijalizam samo tada kad međunarodni proletarijat ne bi htio izmjeriti dubinu pada, kad se ne bi dao od njega poučiti.

Ono što je sada u pitanju čitav je četrdesetpetogodišnji odsječak u razvoju suvremenog radničkog pokreta. Ono što doživljujemo kritika je, podvučena crta i zbroj ispod stavaka našega gotovo polustoljetnog rada. S grobom Pariske komune okončala se prva faza evropskog radničkog pokreta i Prva internacionala. Zatim je počela nova faza. Umjesto spontanijih revolucija, ustanaka, borbi na barikadama, poslije kojih je proletarijat svagda ponovo zapadao u pasivnost, počela je sistematska svakodnevna borba, iskorištavanje građanskog parlamentarizma, masovno organiziranje, sjedinjavanje ekonomske borbe s političkom i socijalističkom ideala s tvrdokornom obranom neposrednih dnevnih interesa. Prvi put zasvijetlila je stvar proletarijata i njegove emancipacije zvijezda vodilja znanstvenog učenja. Umjesto sekta, škola, utopija, eksperimenata

u svakoj zemlji na svoju ruku, nastala je jedinstvena međunarodna teorijska osnova koja je skupila zemlje u jednu knjigu, kao retke. Marksistička spoznaja stavila je u ruke radničkoj klasi cijelog svijeta kompas da se snalazi u vrtlogu dnevnih događaja, da borbenu taktiku u svakom trenutku usmjeruje prema čvrstom konačnom cilju.

Nosilac, pobornik i čuvar te nove metode bila je njemačka socijaldemokracija. Rat 1870. i poraz Pariske komune premjestili su težište evropskog radničkog pokreta u Njemačku. Kao što je Francuska bila klasičnim poprištem prve faze proleterske klasne borbe, kao što Pariz u ono doba bijaše srcem evropske radničke klase što krca i krvari, tako je njemačko radništvo postalo predstražom u drugoj fazi. Ono je uz bezbrojne žrtve u neumornom sitnom radu izgradilo najjaču i najuzorniju organizaciju, stvorilo najveću štampu, pokrenulo najdjelotvornija sredstva obrazovanja i prosvjećivanja, okupilo oko sebe najveće biračke mase, izborilo najbrojnije parlamentarno zastupništvo. Njemačku socijaldemokraciju smatrali su najčišćim otjelovljenjem marksističkog socijalizma. Ona je zauzimala i tražila posebno mjesto kao učiteljica i voditeljica Druge internacionale. U svojem čuvenom predgovoru Marxovim „Klasnim borbama u Francuskoj”, Engels je 1895. pisao: „Ma što se dogodilo u drugim zemljama, njemačka socijaldemokracija ima posebno mjesto pa tako barem za sada i posebnu zadaću. Dva milijuna birača koje ona šalje pred glasačke kutije, pored mladih muškaraca i žena što stoje iza njih nemajući pravo glasa, tvore najbrojniju, najkompaktniju masu, odlučujuću, „udarnu grupu” međunarodne proleterske armije. „Njemačka socijaldemokracija bijaše, kao što je 5. kolovoza 1914. pisala „Wiener Arbeiterzeitung”, „dragulj u organizaciji klasno svjesnog proletarijata”. Njezinim su stopama sve gorljivije kročile francuska, talijanska i belgijska socijaldemokracija, radnički pokreti Holandije, Skandinavije, Švicarske, Sjedinjenih Država. A slavenske zemlje, Rusi, socijaldemokrati Balkana, gledali su je s bezgraničnim, gotovo nekritičkim divljenjem. U Drugoj internacionali Njemačka je “udarna grupa” igrala mjerodavnu ulogu. Na kongresima, u sjednicama Biroa Socijalističke internacionale, čekalo se njemačko mišljenje. Da, upravo u pitanjima borbe protiv militarizma i rata, istupanje njemačke socijaldemokracije bilo je odlučujuće. „Za nas Nijemce to je neprihvatljivo”, redovito bi dostajalo da se odredi orijentacija Internacionale. Ona se sa slijepim povjerenjem i divljenjem predavala vodstvu moćne njemačke socijaldemokracije: bijaše ona ponos svakog socijalista i strah i trepet vladajućim klasama u svim zemljama.

A što smo doživjeli u Njemačkoj kada je došla velika historijska kušnja? Najdublji pad, najveći slom. Nigdje kao u Njemačkoj nije organizacija proletarijata tako potpuno upregnuta u službu imperijalizma, nigdje se opsadno stanje ne podnosi tako pokorno, nigdje štampa nije tako sputana, nigdje javno mnijenje tako ugušeno, ekonomska i politička klasna borba radničke klase tako potpuno napuštena.

Ali njemačka socijaldemokracija nije bila naprosto najjača predstraža, bila je ona misaoni mozak Internacionale. Stoga mora u njoj i oko njezina pada započeti analiza, proces njezina vlastitog

osvješćivanja. Njezin je dug časti da prednjači u spasavanju međunarodnog socijalizma, to jest, da prednjači bespoštednom samokritikom. Nijedna druga partija, nijedna druga klasa građanskog društva ne smije pred cijelim svijetom pokazati vlastite pogreške, vlastite slabosti, u jasnom ogledalu kritike jer bi joj ogledalo ujedno odrazilo i historijske međe pred njom i povijesnu kob iza nje. Radnička klasa smije svagda bez straha pogledati u lice istini, pa i najgorčoj samooptužbi, jer njezina je slabost samo u zbunjenosti i strogi zakon povijesti vraća joj snagu, zajamčuje njezinu konačnu pobjedu.

Bespoštedna samokritika nije puko životno pravo, ona je i najviša dužnost radničke klase. Na svojoj smo palubi nosili najveća blaga čovječanstva, za njihova čuvara bijaše pozvan proletarijat! I dok građansko društvo, osramočeno i obeščaćeno, kroz krvavu orgiju i dalje srlja prema svojem usudu, međunarodni proletarijat mora se i hoće pribitati i podići zlatno blago koje je ispustio na tlo kada se načas zbunio u divljem vrtlogu svjetskog rata.

Jedno je sigurno: svjetski rat svjetska je prekretnica. Nerazumno je i ludo stvari zamišljati tako da nam samo valja pretrajati rat kao što zec pod grmom čeka dok ne prođe nevrijeme, pa ćemo zatim čilo nastaviti istom kolotečinom. Svjetski rat promijenio je uvjete naše borbe a najviše nas same. Ne tako što bi se promijenili temeljni zakoni razvoja kapitalizma, što bi se ublažio rat na život i smrt između kapitala i rada. Već sada, usred rata, padaju maske i cere nam se stara poznata lica. Ali tempo razvitka dobio je s izbijanjem imperijalističkog vulkana snažan zamah i žestina sukoba u krilu društva, veličina zadataka što bujaju neposredno pred socijalističkim proletarijatom – daju obličje nježne idile svemu dosadašnjem u povijesti radničkog pokreta.

Historijski, ovaj je rat bio pozvan da uvelike unaprijedi stvar proletarijata. U Marxa, koji je proročanskim pogledom otkrio u krilu budućnosti tolike historijske događaje, nalazi se u spisu „Klasne borbe u Francuskoj” ovo znamenito mjesto:

„U Francuskoj malograđanin čini ono što bi normalno trebao činiti industrijski buržuj (boriti se za parlamentarna prava); radnik čini ono što bi bila normalna zadaća malograđanina (boriti se za demokratsku republiku); a tko rješava zadaću radnika? Nitko. Ona se u Francuskoj ne rješava, ona se u Francuskoj proklamira. Ona se nigdje neće riješiti unutar nacionalnih zidina. Klasni rat unutar francuskog društva preobrazit će se u svjetski rat u kojem će se sukobiti nacije. Rješenje, ono će početi tek u trenutku kada svjetski rat izbaci proletarijat na čelo onog naroda što vlada svjetskim tržištem, kada ga izbaci na čelo Engleske. Revolucija, kojoj tu neće biti kraj nego organizacioni početak, nije revolucija kratka daha. Sadašnje pokoljenje nalik je Židovima koje je Mojsije vodio kroz pustinju. Ono treba ne samo da osvoji novi svijet nego i da propadne kako bi napravilo mjesta ljudima koji su novom svijetu dorasli.”

To je bilo napisano 1850, u vrijeme kada je Engleska bila jedina kapitalistički razvijena zemlja, engleski proletarijat najorganiziraniji, i kada se činilo da je on zbog privrednog uspona svoje

zemlje najpozvaniji da vodi međunarodnu radničku klasu. Čitaj umjesto Engleska: Njemačka, i Marxove će riječi postati genijalno predviđanje današnjeg svjetskog rata. Taj je rat bio pozvan da njemački proletarijat izbací na čelo naroda kako bi došlo do „organizacionog početka” velikog međunarodnog generalnog obračuna između rada i kapitala oko političke vlasti u državi.

Ta zar smo možda ulogu radničke klase u svjetskom ratu zamišljali drugačije? Sjetimo se kako smo posve nedavno običavali opisivati ono što dolazi.

„Zatim će se dogoditi *katastrofa*. Tada će Evropu pogoditi sveopći pohod u kojem će se 16-18 milijuna ljudi, cvijet raznih naroda, naoružanih najubitačnijim oruđem, sukobiti na bojnopolju kao neprijatelji. Ali ja sam uvjeren da će iz velikog sveopćeg pohoda nastati veliki darnar. Nećemo ga izazvati mi, nego vi sami. Vi tjerate mak na konac, to vi dovodite stvar do katastrofe. Žet ćete ono što ste posijali. *Sumrak bogova građanskog svijeta nastupa. Budite uvjereni: on nastupa!*”

Tako je govorio govornik naše frakcije Bebel u debati o Maroku i Rajhstagu.

Službeni partijski letak „Imperijalizam ili socijalizam?”, koji se prije nekoliko godina dijelio u stotinama tisuća primjeraka, svršava riječima:

„Tako borba protiv imperijalizma sve više prerasta u *odlučujuću borbu između kapitala i rada*. Ratna opasnost, skupoća i kapitalizam – mir, blagostanje za sve, socijalizam! To je pitanje koje se postavlja. *Povijest kroči u susret velikim odlukama*. Proletarijat mora bez prestanka raditi na svojoj svjetskohistorijskoj zadaći, jačati moć svoje organizacije, jasnoću svoje spoznaje. Ma što se dogodilo, neka njegova snaga uzmogne čovječanstvu prištedjeti užasne strahote svjetskog rata, *a ako kapitalistički svijet ne može utonuti u historiju drugačije nego što se iz nje rodio, u krvi i nasilju – historijski će trenutak radničku klasu zateći spremnom, a biti spreman to je sve.*”

U službenom „Priručniku za socijaldemokratske birače” iz 1911. godine uz posljednje izbore za Rajhstag možemo na stranici 42. o svjetskom ratu što se očekivao pročitati:

„Smatraju li naši vlastodršci i vladajuće klase da smiju od naroda tražiti tu strahotu? Neće li se u tim narodima prolomiti krik užasa, gnjeva i pobune, i potaknuti ih da ubijanju učine kraj?

Neće li oni upitati: za koga, čemu sve to? Zar smo duševni bolesnici da se s nama tako postupa ili što dopuštamo takav postupak sa sobom?

Tko mirno razmišlja o vjerojatnosti velikog evropskog rata ne može doći do drugačijih zaključaka od ovih ovdje.

Slijedeći evropski rat bit će igra va banque kakve svijet još nije vidio, po svemu sudeći bit će to posljednji rat.”

Takvim jezikom, takvim riječima zadobili su naši sadašnji poslanici u Rajhstagu svojih 110 mandata.

Kada je u ljetu 1911. zbog skoka „Pantere” u Agadir i bučne hajke njemačkih imperijalista zaprijetila najneposrednija opasnost od evropskog rata, jedan je međunarodni skup u Londonu 4. kolovoza donio ovu rezoluciju:

„Njemački, španjolski, engleski, holandski i francuski delegati radničkih organizacija izjavljuju da su *spremni suprotstaviti se svim raspoloživim sredstvima svakoj objavi rata*. Svaka zastupljena nacija preuzima obvezu da u skladu sa zaključcima svojih nacionalnih i međunarodnih kongresa *djeluje* protiv svih zločinačkih spletki vladajućih klasa.”

A kada se u studenom 1912. u Bazelu sastao kongres Internacionale, kada je duga povorka radničkih predstavnika stigla u katedralu, svi su prisutni uzdrhtali pred veličinom sudbonosnog sata što dolazi i u svojim grudima donijeli herojsku odluku.

Hladni, skeptični *Victor Adler* vikao je:

„Drugovi, najvažnije je da smo tu, na zajedničkom izvoru naše snage, da odavde ponese moć snagu kojom će svatko u svojoj zemlji učiniti što može kako bismo se svim oblicima i sredstvima koje imamo, svom silom koju posjedujemo, oduprli zločinu rata. A ako on bude izvršen, ako bude zaista izvršen, *tada se mi moramo pobrinuti da to postane temeljac, temeljac kraja*.”

To je uvjerenje što nadahnjuje cijelu Internacionalu.

Pa ako civiliziranom Evropom krene umorstvo, i požar, i kuga – mi na to možemo pomišljati samo s grozom a iz naših se grudi otimlje užas i ogorčenje. I mi se pitamo: *ta jesu li ljudi, jesu li proletari zaista još i danas ovce* da bi ih se, nijeme, moglo odvesti u klaonicu?”

Troelstra je govorio u ime „malih naroda”, također u ime Belgije:

“Dušom i tijelom stavlja se proletarijat malih zemalja na raspolaganje Internacionali, odlukama koje će donijeti kako bi se otklonio rat. Mi i dalje izražavamo nadu da će, ako jednom vladajuće klase velikih država pozovu sinove proletarijata pod oružje kako bi na tlu malih naroda utažile žeđ svojih vlada za grabežom i vlašću, *da će tada sinovi proletarijata pod snažnim utjecajem svojih proleterskih roditelja, klasne borbe i proleterske štampe tri puta promisliti prije nego što će u službi tog protukulturnog pothvata nama, svojoj braći, svojim prijateljima, učiniti išta našao.*”

A *Jaurès*, nakon što je u ime Biroa Internacionale pročitao manifest protiv rata, svoj je govor završio:

„Internacionala zastupa sve moralne snage u svijetu! Pa kada bi jednom kucnuo tragičan čas u kojem bismo se morali posve predati, ta bi nas svijest poduprla i ojačala. Ne samo olako govoreći, ne, *nego iz najdublje dubine svojega bića mi izjavljujemo da smo spremni na svaku žrtvu!*”

Bilo je to poput zakletve švicarskih oslobodilaca na Rutliju. Cijeli je svijet upirao oči u bazelskiu katedralu čija su zvona ozbiljno i svečano zvonila na buduću veliki boj između armije radnika i vlasti kapitala.

Trećega prosinca 1912. govornik socijaldemokratske frakcije David rekao je:

„Bio je to, priznajem, jedan od najljepših trenutaka mojega života. Kada su zvona s katedrale popratila povorku socijaldemokrata Internacionale, kada su se na crkvenom koru i oko oltara pojavile crvene zastave i kada je zvuk orgulja pozdravio izaslanike naroda koji hoće navijestiti mir, stvorio se zacijelo dojam koji nikada neću zaboraviti... Treba da vam bude zaista jasno što se to događa. *Mase prestaju biti bezvoljna, nepromišljena stada.* To je u povijesti novo. Prije su se mase slijepo dale huškati i tjerati u masovnu smrt od strane zainteresiranih za rat. *To prestaje. Mase prestaju biti bezvoljnim instrumentima i trabantima kojekakvih ratnih interesenata.*”

Samo nedjelju dana prije izbijanja rata, 26. srpnja 1914, njemački su partijski listovi pisali:

„*Mi nismo marionete*, mi se svim silama borimo protiv sistema što ljude pretvara u bezvoljno oruđe slijepe vladavine prilika, protiv tog kapitalizma što se latio da mira žednu Evropu pretvori u zaparenu klaonicu. Bude li opačina išla svojim tokom, ne bude li odlučna volja za mir njemačkog, međunarodnog proletarijata, koja će se ovih dana objaviti na velikim zborovima, kadra suzbiti svjetski rat, tada neka to barem bude posljednji rat, tada neka on bude sumrak bogova kapitalizma.” („*Frankfurter Volksstimme*”).

Još 30. srpnja 1914. centralni je organ njemačke socijaldemokracije dovikivao:

„Socijalistički proletarijat otklanja svaku odgovornost za događaje koje je izazvala do bezumlja zaslijepljena vladajuća klasa. *On zna da će upravo njemu iz ruševina procvasti nov život. Sva odgovornost pada na današnje vlastodršce!*

Njima se radi o biti ili ne biti!

Povijest svijeta je svjetski sud!”

A tada je došlo ono nečuveno, ono besprimjerno, 4. kolovoz 1914.

Zar je moralo doći? Događaj takva domašaja zacijelo nije igra slučaja. On se mora temeljiti na dubokim i dalekosežnim objektivnim uzrocima. Ali ti uzroci mogu ležati i u propustima vođe proletarijata, socijaldemokracije, u tomu što je zatajila naša borbenost, naša hrabrost, dosljednost našem uvjerenju. Znanstveni socijalizam naučio nas je shvaćati objektivne zakone povijesnog razvoja. Ljudi ne prave svoju povijest po vlastitom nahodjenju.

Ali je prave sami. Proletarijat u svojoj akciji ovisi o danom stupnju zrelosti društvenog razvoja, ali se društveni razvoj ne događa s onu stranu proletarijata koji je u jednakoj mjeri njegova pogonska snaga i uzrok kao što mu je proizvod i posljedica. Sama njegova akcija suodlučujući je dio povijesti. Pa iako povijesni razvoj ne možemo preskočiti, kao ni čovjek svoju sjenu, možemo ga ipak ubrzati ili usporiti.

Socijalizam je prvi narodni pokret u svjetskoj povijesti koji je sebi postavio za cilj i koji je historijski pozvan da u društvenu djelatnost ljudi unese svjesni smisao, plansko mišljenje, i s njima slobodnu volju. Zato Friedrich Engels naziva konačnu pobjedu socijalističkog proletarijata skokom čovječanstva iz životinjskog carstva u carstvo slobode. I taj „skok” vezan je uz čvrste zakone povijesti, uz tisuće prečnica na ljestvama mukotrpnog i sasvim polaganog pređašnjeg razvoja. Ali se on uopće ne da izvesti dokle god iz cijele te iskustvom prikupljene građe materijalnih preduvjeta ne izbije iskra svjesne volje širokih narodnih masa. Pobjeda socijalizma neće pasti s neba kao fatum. Ona se može izboriti samo u dugom lancu silovitih odmjeravanja snaga između starih i novih sila, odmjeravanja snaga u kojima međunarodni proletarijat pod vodstvom socijaldemokracije kuša i uči se uzeti svoju povijest u vlastite ruke, domoći se kormila društvenog života, postati od igračke vlastite povijesti njezinim upravljačem prema jasnom cilju.

Friedrich Engels jednom je rekao: građansko društvo stoji pred dilemom – ili prijelaz u socijalizam ili ponovni pad u barbarstvo. Što znači „ponovni pad u barbarstvo” na našoj razini evropske civilizacije? Svi smo mi zacijelo te riječi čitali i ponavljali ih sve do sada ne razmišljajući, ne naslućujući njihovu strašnu zbiljnost. Pogled unaokolo u ovom trenutku pokazuje što znači povratak građanskog društva u barbarstvo. Ovaj svjetski rat – to je ponovni pad u barbarstvo. Trijumf imperijalizma vodi uništenju kulture – djelomičnom za trajanja jednog modernog rata i konačnom ako se razdoblje svjetskih ratova što je sada započelo nesputano nastavi do svojih krajnjih konsekvencija. Danas dakle stojimo, upravo kao što je Engels preurekao prije jednog ljudskog vijeka, prije četrdeset godina, pred izborom: ili trijumf imperijalizma i propast svake kulture kao u starom Rimu, pomor pučanstva, opustošenje, degeneracija, veliko groblje. Ili pobjeda socijalizma, to jest svjesne borbene akcije međunarodnog proletarijata protiv imperijalizma i njegove metode: rata. To je dilema svjetske povijesti, jedno ili-ili na čijoj se

tezulji plitice kolebaju dršćući pred odlukom klasno svjesnog proletarijata. Budućnost kulture i čovječanstva ovisi o tomu hoće li proletarijat muški odlučno baciti na pliticu svoj revolucionarni bojni mač. U ovom ratu imperijalizam je pobijedio. Njegov krvavi mač kojim mori narode brutalnom je prevagom povukao pliticu u ponor jada i srama. Taj jad i taj sram može se poništiti samo tako da se od rata i u ratu naučimo kako proletarijat iz sluge u rukama vladajućih klasa izrasta u gospodara vlastite sudbine.

Moderna radnička klasa skupo kupuje svaku spoznaju svojega historijskog poziva. Put po Golgoti njezina klasnog oslobađanja posut je strahovitim žrtvama. Junski borci, žrtve Komune, mučenici ruske revolucije – kolo krvavih sjena gotovo bez broja. Ali oni su pali na polju časti. Njih je, kao što je Marx pisao o junacima Komune, „radnička klasa za vječna vremena zaključala u svoje veliko srce”. Sada milijuni proletera svih jezika padaju na polju srama kao bratoubojice, komadajući se uzajamno, s ropskom pjesmom na usnama. Eto, i to smo doživjeli. Uistinu nalikujemo Židovima koje je Mojsije vodio kroz pustinju. Ali mi nismo izgubljeni, i mi ćemo pobijediti, ako nismo zaboravili učiti se. Ako se pak današnja predvodnica proletarijata, socijaldemokracija, ne umije učiti, onda će propasti „da bi napravila mjesta ljudima koji su novom svijetu dorasli”.

II

„Sada stojimo pred neospornom činjenicom rata. Prijete nam strahote neprijateljske invazije. Danas ne treba da se odlučimo za rat ili protiv rata, nego da odlučimo o pitanju sredstava potrebnih za obranu zemlje. – Naš narod i njegova slobodarska budućnost proigrat će mnogo, ako ne i sve, pobijedi li ruski despotizam što se uprljao krvlju najboljih u svojem narodu. Valja se obraniti od te opasnosti, osigurati kulturu i nezavisnost naše vlastite zemlje. Sada obistinjujemo ono što smo uvijek naglašavali: Mi u trenutku opasnosti nećemo vlastitu domovinu ostaviti na cjedilu. Mi se pri tom osjećamo suglasni s Internacionalom koja je svagda priznavala pravo svakog naroda na nacionalnu samostalnost i samoobranu, kao što u suglasnosti s njom osuđujemo svaki osvajački rat. – Vođeni tim načelima, mi odobravamo zatražene ratne kredite.”

Tom izjavom dala je parlamentarna frakcija u Rajhstagu 4. kolovoza parolu prema kojoj se njemačka radnička klasa trebala opredijeliti i vladati u ratu. Domovina u opasnosti, nacionalna obrana, narodni rat za opstanak, kultura i sloboda – to je bila lozinka koju je dalo parlamentarno zastupstvo socijaldemokracije. Sve ostalo proizašlo je iz toga kao jednostavna posljedica: stav partijske i sindikalne štampe, patriotski zanos masa, građanski mir, nenadano raspuštanje Internacionale – sve su to neminovne konsekvencije početne orijentacije koja je bila donijeta u Rajhstagu.

Ako se zbilja radi o opstanku nacije, o slobodi, ako se njih može obraniti jedino ubojitim

gvoždem, ako je rat sveta narodna stvar – onda je sve po sebi razumljivo i jasno, onda valja biti spreman na sve. Tko hoće svrhu, mora htjeti i sredstva. Rat je metodično, organizirano, golemo ubijanje. Ali u normalnih ljudi, da bi sistematski ubijali, mora se najprije izazvati prikladna opijenost. Odavna je to dobro utemeljena metoda zavojevača. Bestijalitetu prakse mora odgovarati bestijalitet misli i uvjerenja, ovaj mora onoga pripremiti i pratiti. I tako su „*Wahre Jacob*” od 28. kolovoza sa slikom njemačkih „mlatilaca” i partijski listovi u Chemnitzu, Hamburgu, Kielu, Frankfurtu, Koburgu i drugdje, sa svojim patriotskim huškanjem u pjesmi i prozi, pravi i nužni duhovni narkotik za proletarijat koji može spasavati samo još vlastiti opstanak i slobodu, a zabija smrtonosno gvožđe u grudi svoje ruske, francuske i engleske braće. Ti su huškački listovi još i dosljedniji od onih što spajaju vodu s vatrom, rat žele sjediniti s „humanošću”, ubijanje s bratskom ljubavlju, odobravanje sredstava za rat sa socijalističkim bratimljenjem naroda.

Ali, da je parola koju je 4. kolovoza dala njemačka parlamentarna frakcija bila ispravna, njome bi bila izrečena presuda radničkoj Internacionali ne samo za ovaj rat, nego uopće. Prvi put otkako postoji moderan radnički pokret razjapio se ponor između zakona međunarodne solidarnosti proletera i interesa slobode i nacionalnog opstanka naroda, prvi put stojimo pred otkrićem kako nezavisnost i sloboda nacija zapovjednički traže da se proleter i raznih jezika međusobno uništavaju i istrebljuju. Do sada smo živjeli u uvjerenju da se interesi nacija i klasni interesi proletera harmonično ujedinjuju, da su identični, da se ne mogu uzajamno sukobiti. To je bila baza naše teorije i prakse, duša naše agitacije u narodnim masama. Zar smo u toj kardinalnoj postavci svojega nazora na svijet bili žrtve goleme zablude? Pred nama je životno pitanje međunarodnog socijalizma.

Svjetski rat nije prva provjera naših internacionalističkih načela. Prvu kušnju izdržala je naša partija prije 45 godina. Tada, 21. srpnja 1870, dali su Wilhelm Liebknecht i August Bebel u sjevernonjemačkom Rajhstagu ovu historijsku izjavu:

„Sadašnji rat dinastički je rat poduzet u interesu dinastije Bonaparte, kao što je onaj 1866. bio rat u interesu dinastije Hohenzollern.

Novčana sredstva za vođenje rata zatražena od Rajhstaga mi ne možemo odobriti jer bi to značilo glasati za povjerenje pruskoj vladi koja je svojim postupkom u 1866. godini pripremila sadašnji rat.

Isto tako mi ne možemo uskratiti zatražena novčana sredstva jer bi se to moglo shvatiti kao odobravanje drske i zločinačke politike Bonaparta.

Kao principijelni protivnici svakog dinastičkog rata, kao socijalrepublikanci i članovi Međunarodnog radničkog udruženja koje se bori protiv tlačitelja bez obzira na njihovu narodnost

i nastoji sve potlačene sjediniti u jednu bratsku četvu, ne možemo se ni direktno ni indirektno izjasniti za sadašnji rat i stoga se uzdržavamo od glasanja, pri čemu izražavamo pouzdanu nadu da će narodi Evrope, poučeni sadašnjim nesretnim događajima, uložiti sve kako bi izborili svoje pravo samoodređenja i današnju oružanu i klasnu vladavinu odstranili kao uzrok svih državnih i društvenih zala.”

Tom izjavom zastupnici njemačkog proletarijata stavili su njegovu stvar jasno i nedvosmisleno pod znak Internacionale i ratu protiv Francuske odrekli bez okolišanja karakter nacionalnog, slobodarskog rata. Poznato je kako Bebel u svojim memoarima kaže da bi bio glasao protiv odobrenja kredita samo da je već pri glasanju znao ono što se saznalo tek narednih godina.

U onom, dakle, ratu koji je čitava građanska javnost i golema većina naroda smatrala tada, pod utjecajem Bismarckovih opsjena, nacionalnim životnim interesom Njemačke, vođe socijaldemokracije zastupali su stanovište: životni interesi nacije i klasni interesi međunarodnog proletarijata jedno su, obadva su protiv rata. Tek današnji svjetski rat, tek izjava socijaldemokratske frakcije od 4. kolovoza 1914, prvi put otkrivaju strašnu dilemu: ili nacionalna sloboda – ili međunarodni socijalizam!

Eto, fundamentalnoj činjenici u svojoj izjavi, načelnoj preorijentaciji proleTERSKE politike, naša se frakcija u Rajhstagu dosjetila očito posve iznenada. Bila je to naprosto jeka verzije prijestolne besjede i kancelarova govora od 4. kolovoza. „Nas ne tjera želja za osvajanjem” – kaže se u prijestolnoj besjedi – „nas nadahnjuje nepokolebljiva volja da za sebe i za sva pokoljenja što dolaze očuvamo mjesto na koje nas je Bog postavio. Iz spisa što su vam uručeni saznat ćete kako su se Moja Vlada i iznad svega Moj Kancelar do posljednjeg trenutka trudili da otklone ono krajnje. U nametnutoj nužnoj obrani, čiste savjesti i čistom rukom laćamo se mača.” A Bethmann Holhveg izjavio je: „Moja gospodo, mi smo sada u nužnoj obrani, a nužda ne poznaje zakon. Tko je tako ugrožen kao što smo mi, i bori se za svoje najsvetije, taj smije misliti jedino kako da se tuče. – Mi se borimo za plodove svojega mirnog rada, za ostavštinu jedne velike prošlosti i za svoju budućnost.” To je točan sadržaj socijaldemokratske izjave: 1. Mi smo učinili sve da se sačuva mir, rat su nam nametnuli drugi. 2. Eto, rat je tu, moramo se braniti. 3. U ovom ratu za njemački narod sve je na kocki. Izjava naše frakcije u Rajhstagu samo je nešto drugačije stilizirana izjava vlade. Kao što se ova poziva na diplomatske mirovne napore Bethmann Hollwega i na carske telegrame, tako se frakcija poziva na mirovne demonstracije socijaldemokracije prije izbijanja rata. Kao što prijestolna besjeda otklanja daleko od sebe svaku želju za osvajanjem, tako frakcija otklanja osvajački rat ukazujući na socijalizam. A kada car i kancelar viču: Mi se borimo samo za naše najsvetije! Ja ne poznajem nikakvih partija, poznajem još samo Nijemce, jeka u socijaldemokratskoj izjavi odgovara: Za naš narod sve je na kocki, u trenutku opasnosti mi svoju domovinu nećemo ostaviti na cjedilu. Samo u jednom socijaldemokratska izjava odstupa od vladine sheme: u prvi plan orijentacije ona stavlja ruski despotizam kao opasnost po njemačku slobodu. U prijestolnoj besjedi kaže se u odnosu na

Rusiju sa žaljenjem: „Teška srca ja sam svoju armiju morao mobilizirati protiv susjeda s kojim se ona zajednički borila na tolikim ratištima. S iskrenim žaljenjem uvidio sam da je iznevjereno prijateljstvo koje je Njemačka vjerno čuvala.” Njemačka socijaldemokracija bolnu je izdaju vjerno čuvanog prijateljstva s ruskim carizmom prestilizirala u fanfaru protiv despotizma i tako se, na jedinom mjestu gdje pokazuje samostalnost naprama vladinoj izjavi, latila revolucionarne tradicije socijalizma ne bi li rat demokratski oplemenila, pridala mu aureolu popularnosti.

Sve je to, kako rekosmo, socijaldemokraciji sinulo posve iznenada, 4. kolovoza. Sve što je ona do tog dana, još u predvečerje izbijanja rata, govorila, bilo je u suštoj suprotnosti s izjavom frakcije. Tako je „*Vorwärts*” 25. srpnja, kada je bio objavljen austrijski ultimatum Srbiji, koji je potpalio rat, pisao:

„Oni *hoće rat, besavjesni elementi*, što su na bečkom carskom dvoru utjecajni i mjerodavni. Oni *hoće rat – to već tjednima odzvanja iz divlje krike crno-žute huskačke štampe*. Oni *hoće rat – to cijelom svijetu jasno objelodanjuje austrijski ultimatum Srbiji*.

Zato što je od hitaca jednog zabludjelog fanatika potekla krv Franje Ferdinanda i njegove žene, treba da *poteče krv tisuća radnika i seljaka, jedan suludi zločin treba natkriliti daleko luđim zločinom!... Austrijski ultimatum Srbiji može biti fitilj koji će Evropu potpaliti sa sve četiri strane!*

Jer taj je *ultimatum* po svojem načinu jednako kao i po zahtjevima tako *bestidan* da svaka srpska vlada koja bi pred tom notom ponizno ustuknula mora računati s mogućnošću da je narod protjera prije nego što svane novi dan...

Bio je *zločin od strane šovinističke štampe Njemačke kada je ratobornost dragog saveznika raspirivala do krajnosti*, a nema sumnje da je i gospodin von Bethmann Hollweg obećao gospodinu Berchtoldu sigurno zaleđe. *Ali u Berlinu igraju pri tom jednako opasnu igru kao i u Beču ...*”

„*Leipziger Volkszeitung*” pisala je 24. srpnja:

„Austrijska vojna stranka ... stavlja sve na jednu kartu jer nacionalni i militaristički šovinizam nema ni u jednoj zemlji svijeta što izgubiti... U Austriji su šovinistički krugovi osobito izgubljeni, njihovo nacionalno urlanje treba da priкриje njihovu privrednu propast, a ratno umorstvo da napuni njihove kase...”

„*Dresdner Volkszeitung*” istog se dana izjasnila:

„... Zasad su ratni huškači s bečkog Ballplatzja još uvijek dužni pružiti one uvjerljive dokaze koji

bi Austriji davali pravo da Srbiji postavlja zahtjeve.

Dokle god austrijska vlada to nije kadra, *ona sa svojim provokativnim, uvredljivim nasrtajem na Srbiju pred cijelom Evropom nije u pravu. Čak da je srpska krivnja i dokazana, da se sarajevski atentat bio pripremao pod paskom srpske vlade, zahtjevi postavljeni u noti prelazili bi sve normalne granice.* Samo najdrskije ratne namjere jedne vlade mogu objasniti *ovakvo navaljivanje* na neku drugu vladu...!

„*Münchener post*” od 25. srpnja kaže:

„*Ta je austrijska nota spis kojemu nema ravna u povijesti posljednjih dvaju stoljeća. On na temelju istražnih akata kojih je sadržaj evropskoj javnosti do sada uskraćen, i bez pokrića putem javnog sudskog postupka protiv ubojica prestolonasljedničkog para, postavlja Srbiji zahtjeve čije bi prihvaćanje bilo jednako samoubojstvu te države ...*”

„*Schleswig-Holsteinische Volkszeitung*” 24. je srpnja izjavila:

„*Austrija provocira Srbiju, Austro-Ugarska hoće rat, čini zločin koji može utopiti u krvi cijelu Evropu...*”

Austrija igra va banque. Ona se usuđuje provocirati srpsku državu što sebi ova, ako nije posve bez obrane, zacijelo neće dopustiti.

Svaki kulturan čovjek treba najenergičnije protestirati protiv tog zločinačkog ponašanja austrijskih vlastodržaca. Stvar radnika ponajprije, i svih drugih ljudi kojima je i najmanje stalo do mira i kulture, mora biti da pokušaju sve kako bi se spriječile posljedice krvavog ludila koje je izbilo u Beču.”

„*Magdeburger Volksstimme*” od 25. srpnja kaže:

“Svaku srpsku vladu koja bi se makar izdaleka ponašala kao da ozbiljno pristupa kojemu od tih zahtjeva istog bi trenutka zbacio i parlament i narod.

Postupak Austrije utoliko je ništavniji što Berchtoldi pred srpsku vladu pa tako i pred cijelu Evropu izlaze s praznim tvrdnjama...

Tako se danas više ne može zapodijevati rat jer bi on bio svjetski rat. Tako se ne može postupati ako se ne želi narušiti mir cijelog jednog dijela svijeta. Tako se ne može stjecati moralni ugled ili neopredijeljene uvjeriti u svoje pravo. Stoga valja pretpostaviti da će evropska štampa i zatim vlade Evrope energično pozvati na odgovornost tašte i prežestoke bečke državnike.”

„*Frankfurter Volksstimme*” pisala je 24. srpnja:

„Potaknuta *hajkom ultramontane štampe* koja je u Franji Ferdinandu oplakala svojega najboljeg prijatelja i njegovu smrt htjela osvetiti na srpskom narodu; potaknuta i od dijela *ratnih hušakača iz Njemačkog Rajha* čiji je jezik postajao iz dana u dan sve većma prijetećim i prostačkim, austrijska se vlada dala zavesti da uputi srpskoj kraljevini ultimatum koji nije samo sastavljen jezikom najveće moguće drskosti nego sadrži i nekoliko *zahtjeva koje srpska vlada nipošto ne može ispuniti.*”

„*Elberfelder Freie Presse*” istog je dana pisala:

„Telegrafska vijest poluslužbenog Wolffova biroa prenosi austrijske zahtjeve Srbiji. Iz njih se vidi *da vlastodršci u Beču svim silama nameću rat*, jer ono što se traži u noti sinoć predanoj Beogradu, već je neka vrsta protektorata Austrije nad Srbijom. Bilo bi *potrebno da berlinska diplomacija žurno stavi do znanja bečkim hušakačima kako Njemačka ne može ni prstom maknuti da bi poduprla tako uobražena traženja* i kako se stoga preporučuje opoziv austrijskih zahtjeva.”

A „*Bergische Arbeiterstimme*” iz Solingena:

„Austrija *hoće* sukob sa Srbijom i sarajevski atentat iskorišćuje samo kao izliku da Srbiju moralno obezvrijedi. Ali stvar je začeta ipak suviše nespretno da bi prijevara javnog mnijenja Evrope mogla uspjeti...

Ako pak *ratni hušakači* s bečkog Ballplatz *drže* da bi im u slučaju konflikta, u koji bi bila uvučena i Rusija, morali *priteći u pomoć trojni saveznici Italija i Njemačka, tada se odaju praznim iluzijama*. Italiji bi slabljenje Austro-Ugarske, konkurenta na Jadranu i na Balkanu, jako godilo i stoga ona sebi neće opržiti prste pomažući Austriji. *U Njemačkoj*, međutim, *vlastodršci* – čak kada bi bili toliko ljudi da to i hoće – *ne smiju se usuditi da za zločinačku habsburšku politiku sile stave na kocku život i jednog jedinog vojnika a da protiv sebe ne izazovu bijes naroda.*”

Ovako je sva naša partijska štampa, bez izuzetka, rasuđivala o ratu još nedjelju dana prije nego što je izbio. Prema ovomu nije se radilo o opstanku i slobodi Njemačke – već o zločinačkoj avanturi austrijske vojne stranke, ne o nužnoj obrani, branjenju nacije i vođenju nametnutog svetog rata u ime vlastite slobode – nego o drskoj provokaciji, o bestidnoj prijetnji tuđoj, srpskoj samostalnosti i slobodi.

Što se to dogodilo 4. kolovoza da je ovako oštro izraženo, ovako općenito rašireno shvaćanje socijaldemokracije odjednom postavljeno naglavce? Pridošla je samo jedna nova činjenica:

Bijela knjiga koju je toga dana njemačka vlada podnijela Rajhstagu. A u njoj je na 4. stranici stajalo:

„U tim okolnostima Austrija je morala sebi kazati kako se ne bi dalo spojiti niti s dostojanstvom niti sa samoodržanjem Monarhije da ona i dalje skrštenih ruku gleda radu s onu stranu granice. *Kraljevska i carska vlada obavijestila nas je o tom stanovištu i zamolila za mišljenje.* Punim srcem mogli smo svojem savezniku izjaviti da smo suglasni s njegovom procjenom stanja stvari i uvjeriti ga kako bismo mi odobrili akciju koju bi on smatrao nužnom da učini kraj pokretu u Srbiji uperenom protiv opstanka Monarhije. *Pri tomu smo bili posve svjesni da bi možebitni ratni pothvat Austro-Ugarske protiv Srbije doveo na poprište Rusiju i da bi nas tako, u skladu s našom savezničkom dužnošću, mogao uplesti u rat.* Ali pri spoznaji vitalnih interesa Austro-Ugarske koji su bili u igri, *mi svojem savezniku nismo mogli niti savjetovati popustljivost nespojivu s njegovim dostojanstvom,* niti mu u tom teškom trenutku otkazati svoju potporu. To nismo mogli utoliko prije što su neprestanim srpskim rovaranjem bili najosjetljivije ugroženi i naši interesi. Kada bi se Srbima i dalje dopuštalo da uz pomoć Rusije i Francuske ugrožavaju opstanak susjedne Monarhije, to bi imalo za posljedicu postepeno propadanje Austrije i podvrgavanje cijelog slavenstva ruskom žezlu, čime bi položaj njemačke rase u srednjoj Evropi postao neodrživ. *Moralno oslabljena Austrija, koja bi propadala uslijed nadiranja ruskog panslavizma, za nas više ne bi bio saveznik s kojim bismo mogli računati i na kojeg bismo se mogli osloniti kao što to moramo s obzirom na držanje naših istočnih i zapadnih susjeda koje sve više postaje prijetećim. Stoga smo Austriji dali posve odriježene ruke u njezinoj akciji protiv Srbije.*”

Te riječi našle su se 4. kolovoza pred socijaldemokratskom frakcijom Rajhstaga, riječi što tvore jedino važno, odlučujuće mjesto u cijeloj Bijeloj knjizi, što tvore jezgrovite izjave njemačke vlade pored kojih su sve ostale žute, sive, plave i narančaste knjige posve beznačajne i sporedne za rasvjetljavanje diplomatske prethistorije rata i njezinih neposrednih pokretačkih sila. Tu je frakcija Rajhstaga dobila u ruke ključ za procjenu situacije. Čitava socijaldemokratska štampa vikala je tjedan dana ranije kako je austrijski ultimatum zločinačka provokacija svjetskog rata i nadala se da će njemačka vlada utjecati na bečke ratne huškače obuzdavajući ih i smirujući. Čitava socijaldemokracija i čitava njemačka javnost bila je uvjerenjena da njemačka vlada od trenutka austrijskog ultimatumu u znoju lica radi na održanju evropskog mira. Čitava socijaldemokratska štampa pretpostavljala je da je taj ultimatum bio i za njemačku vladu grom iz vedra neba kao što je bio i za njemačku javnost. Sada je Bijela knjiga jasno i glasno objavila: 1. da je austrijska vlada prije svojega koraka protiv Srbije pribavila pristanak Njemačke; 2. da je njemačka vlada bila potpuno svjesna kako će postupak Austrije dovesti do rata sa Srbijom i u daljem slijedu do evropskog rata; 3. da njemačka vlada nije Austriji savjetovala popustljivost već je, naprotiv, izjavila kako popustljiva, oslabjela Austrija Njemačkoj više ne bi mogla biti dostojnim saveznikom; 4. da je njemačka vlada Austriji prije njezina istupa protiv Srbije čvrsto obećala pomoć u ratu i, napokon, 5. da pri tomu njemačka vlada nije sebi pridržala pravo kontrole nad odlučujućim ultimatumom Austrije Srbiji o kojemu je ovisio rat, nego je Austriji

„dala posve odriješene ruke”.

Četvrtog kolovoza naša frakcija Rajhstaga sve je to saznala. A iz usta vlada saznala je toga dana još jednu novu činjenicu: da su njemačke trupe već umarširale u Belgiju. Iz sveg toga socijaldemokratska je frakcija zaključila da se radi o obrambenom ratu Njemačke protiv tuđe invazije, o opstanku domovine, o kulturi i o slobodarskom ratu protiv ruskog despotizma.

Zar je mogla jasna pozadina rata i kulisa što je za nuždu prekriva, zar je mogla cijela diplomatska igra što je uokvirila izbijanje rata, ta vika o mnoštvu neprijatelja koji listom žele Njemačku usmrtiti, oslabiti, poniziti, podjarmiti, zar je sve to moglo njemačku socijaldemokraciju zaskočiti, postaviti prevelike zahtjeve njezinoj moći rasuđivanja, njezinoj kritičkoj oštroumnosti? Upravo za našu partiju to nipošto ne vrijedi! Dva velika njemačka rata bila je već doživjela i iz oba je mogla crpsti pouke koje se pamte.

Svaki prvoškolac iz povijesti danas zna da je rat 1866. protiv Austrije Bismarck pripremao planski i na dugu stazu, da je njegova politika od prvoga časa vodila prekidu, ratu s Austrijom. Prestolonasljednik i kasnije car Friedrich, 14. je studena one godine sam u svoj dnevnik zapisao tu kancelarovu namjeru:

„On (Bismarck) bijaše imao, preuzimajući svoju dužnost, čvrstu namjeru da Prusku zarati s Austrijom, ali se dobro čuvao kako ne bi tada ili uopće prerano o tomu govorio Njegovu Veličanstvu, sve dok ne bude smatrao da je trenutak pogodan.”

„S tim priznanjem – kaže Auer u svojoj brošuri „Proslava Sedana i socijaldemokracija” – neka se, eto, uspoređi tekst proglašavanja koji je kralj Wilhelm uputio ’Svojim narodima’:

„Domovina je u opasnosti!

Protiv nje stoje pod oružjem Austrija i velik dio Njemačke! Prije samo nekoliko godina Ja sam po slobodnoj odluci i zaboravljajući prijašnje nepravde, caru Austrije pružio savezničku ruku kada je valjalo jednu njemačku zemlju osloboditi tuđeg gospodstva. – Ali moje su me nade iznevjerile. Austrija ne želi zaboraviti da su njezini knezovi nekada vladali Njemačkom: u Pruskoj, koja je mlađa ali se snažno razvija, ne želi ona vidjeti prirodnog saveznika već jedino neprijateljskog takmaca. Prusku se – smatra ona – mora suzbijati pri svakom njezinom nastojanju, jer što Pruskoj koristi, Austriji škodi. Stara nesretna ljubomora opet se rasplamsala jarkim plamenom: *Prusku treba oslabiti, uništiti, obeščastiti*. U odnosu na nju više ne vrijede nikakvi ugovori, protiv Pruske njemački se savezni knezovi ne samo huškaju nego i zavode na vjerolomstvo. Kuda god u Njemačkoj pogledamo, okruženi smo neprijateljima čiji je bojni poklič: poniženje Pruske.

Ne bi li za taj pravedni rat izmolio blagoslov neba, kralj Wilhelm je odredio da 18. lipnja bude opći dan molitve i pokajanja, rekavši pri tomu: 'Bogu se nije svidjelo okruniti uspjehom Moja nastojanja da Svojemu narodu sačuvam blagodati mira.'"

Zar službena popratna muzika uz izbijanje rata 4. kolovoza nije morala živo podsjetiti našu frakciju, ako ona nije posve zaboravila svoju partijsku historiju, na odavna poznatu melodiju i riječi?

I ne samo to. U 1870. godini došlo je do rata s Francuskom, a u povijesti je s njegovim izbijanjem ostao nerazdvojno povezan jedan dokument: *Emska depeša*, dokument koji je postao klasičnim ključem za dešifriranje čitavoga građanskog državničkog umijeća u pravljenju ratova i koji označuje jednu znamenitu epizodu u povijesti naše partije. Bio je to, dakako, stari Liebknecht, bila je to njemačka socijaldemokracija, koja je tada smatrala svojom zadaćom i dužnošću da razotkrije i pokaže narodnim masama: „Kako se prave ratovi”.

„Pravljenje rata” samo i jedino radi obrane ugrožene domovine nije, uostalom, izumio Bismarck. On je jedino sa sebi svojstvenom neskrupuloznošću slijedio stari, opći, zaista internacionalni recept građanskog državničkog umijeća. Kada je i gdje, otkako u računima vlada igra neku ulogu takozvano javno mnijenje, bilo jednog jedinog rata u kojemu svaka zaraćena strana nije teška srca povukla mač iz toka jedino da bi obranila domovinu i svoju pravednu stvar od bezobzirnog napada protivnika? Ta legenda spada uz rat upravo kao prah uz olovo. Igra je stara. Novo je jedino to što je u toj igri sudjelovala socijaldemokratska partija.

III

Samo, našu su partiju još dublje veze i još temeljitiji uvidi upućivali da prozre pravu bit, stvarne ciljeve ovog rata i da se u tom pogledu ne da iznenaditi. Zbivanja i pokretački činioци koji su doveli do 4. kolovoza 1914. nisu bili tajna. Svjetski se rat pripremao desetljećima, u najširoj javnosti, po bijelomu danu, korak po korak, iz sata u sat. Pa kada danas razni socijalisti jarosno najavljuju uništenje „tajnoj diplomaciji” koja je tobož zakuhalo tu vragoliju iza kulisa, onda oni tim ubogim đavolima nezasluženo pripisuju čarobnu moć, poput Botokuda koji zbog nevremena za kaznu šiba kip svojeg fetiša. Takozvani usmjerivači državne povijesti bili su ovoga puta, kao i svagda, samo šahovske figure što ih guraju nadmoćna historijska zbivanja i promjene na zemaljskoj kori građanskog društva. Pa ako je itko bio rad i kadar da ta zbivanja i promjene cijelo vrijeme prati bistrim okom, bijaše to njemačka socijaldemokracija.

Dvije razvojne crte najnovije povijesti vode ravno današnjem ratu. Jedna potječe još iz razdoblja konstituiranja nacionalnih država, to jest modernih kapitalističkih država, iz doba Bismarckova rata protiv Francuske. Rat 1870, koji je s aneksijom Elzasa i Lotaringije bacio francusku

republiku u naručaj Rusije, doveo je do rascjepa Evrope na dva neprijateljska tabora i otvorio eru sulude utakmice u naoružavanju, dovukao je prvo gorivo za današnji svjetski rat. Još dok su Bismarckove trupe stajale u Francuskoj, *Marx* je Odboru u Braunschweigu pisao:

„Koga nije posve zaglušila vika trenutka, ili nema interesa da zaglušuje njemački narod, mora uvidjeti da rat od 1870. nosi u krilu rat između Njemačke i Rusije upravo onako nužno kao što je rat od 1866. nosio rat od 1870. Kažem nužno, neizbježno, osim u nevjerojatnom slučaju da prije toga u Rusiji izbije revolucija. Ako do tog nevjerojatnog slučaja ne dođe, tada se rat između Njemačke i Rusije mora već sada uzeti kao un fait accompli (svršena činjenica). Potpuno ovisi o sadašnjem ponašanju njemačkih pobjednika, hoće li taj rat djelovati korisno ili štetno. Uzmemo li Elzas i Lotaringiju, Francuska će s Rusijom zaratiti protiv Njemačke. Suvišno je ukazivati na zlosretne posljedice.”

Tomu su se proročanstvu tada rugali; veza što je Prusku spajala s Rusijom smatrala se tako čvrstom da je značilo ludost i pomisliti kako bi se autokratska Rusija mogla povezati s republikanskom Francuskom. Zastupnike takva shvaćanja prikazivali su kao čiste luđake. A ipak se sve što je prorekao Marx ispunilo do posljednjeg slova. „Prava je socijaldemokratska politika” – kaže Auer u „Proslavi Sedana” – „ona koja jasno vidi što jest, i po tomu se razlikuje od one svakodnevne politike koja se slijepo baca ničice pred svakim uspjehom.”

Svakako, veza se ne smije shvatiti kao da je odmazda za Bismarckovu otimačinu, sazrela već 1870, sada poput neumitne sudbine natjerala Francusku da odmjeri snage s Njemačkim Rajhom, kao da je današnji svjetski rat u svojoj suštini toliko razvikani „revanš” za Elzas i Lotaringiju. Tako je to u udobnoj nacionalističkoj legendi njemačkih ratnih huškača koji fabuliraju o mračnoj Francuskoj koja snuje osvetu, koja „ne može zaboraviti” svoj poraz, kao što su Bismarckovi novinski trabanti 1866. fabulirali o prijestolja lišenoj princezi Austriji koja „ne može zaboraviti” svoje negdašnje prvenstvo pred dražesnom Pepeljgom Pruskom. U zbilji se osveta za Elzas i Lotaringiju pretvorila u puki teatarski rekvizit nekolicine patriotskih lakrdijaša, „Belfortski lav” pretvorio se u životinju sa starinskog grba.

U francuskoj je politici aneksija već davno prevladana, prerasle su je nove brige, i niti vlada niti bilo koja ozbiljna stranka u Francuskoj nisu pomišljale na rat s Njemačkom zbog državnog teritorija. Ako je Bismarckova oporuka i bila prva cjepanica za današnji svjetski požar, bila je to, naprotiv, utoliko što je u jednu ruku Njemačku i Francusku pa tako i cijelu Evropu gurnula na nizbrdicu trke u vojnom naoružavanju, a u drugu ruku kao neminovnu posljedicu izazvala savez Francuske s Rusijom i Njemačke s Austrijom. Tako se onamo našlo izvanredno jačanje ruskog carizma kao faktora sile u evropskoj politici – upravo otada i traje sistematsko ljubomorno dodvoravanje pruske Njemačke i republike Francuske oko naklonosti Rusije – a ovamo se stvorila politička sprega Njemačkog Rajha s Austro-Ugarskom, koja je okrunjena, kao što pokazuju navedene riječi iz njemačke Bijele knjige, „oružanim bratstvom” u današnjem ratu.

Tako je rat od 1870. po svojim posljedicama uveo u život evropskih naroda krajnje političko svrstavanje oko osi njemačko-francuskih suprotnosti i formalnu vladavinu militarizma. Ali ta vladavina i to svrstavanje ispunili su daljnji povijesni razvoj posve novim sadržajem. Druga crta, koja završava u današnjem svjetskom ratu i tako sjajno potvrđuje Marxovo proročanstvo, vodi od zbivanja međunarodne naravi koja Marx više nije doživio: od razvoja imperijalizma tokom posljednjih 25 godina.

Kapitalistički uspon, koji je poslije ratnog razdoblja šezdesetih i sedamdesetih godina uzeo maha u novo konstituiranoj Evropi i koji je, osobito poslije svladavanja duge depresije što je slijedila iza utemeljivačke groznice i sloma 1873, dostigao vrhunac u dotada neviđeno visokoj konjunkturi devedesetih godina, otvorio je, kao što je poznato, novo razdoblje burnog poleta evropskih država: njihovu ekspanziju u tri za nekapitalističkim zemljama i zonama svijeta. Već od osamdesetih godina prisutna je nova, osobito energična težnja za osvajanjem kolonija. Engleska prisvaja Egipat i u južnoj Africi stvara svoje golemo kolonijalno carstvo, Francuska zauzima Tunis u sjevernoj Africi i Tonkin u istočnoj Aziji, Italija se učvršćuje u Abesiniji, Rusija privodi kraju svoja osvajanja u srednjoj Aziji i prodire u Mandžuriju, Njemačka stječe u Africi i na Južnom moru prve kolonije, napokon stupaju u kolo i Sjedinjene Države pa s Filipinima stječu „interese” u istočnoj Aziji. To razdoblje komadanja Afrike i Azije koje je, počevši od kinesko japanskog rata u 1895. godini, izazvalo gotovo neprekidni lanac krvavih ratova, dostiže vrhunac u velikom pohodu na Kinu a svršava se s rusko-japanskim ratom 1904. godine.

Sva ta uzastopna zbivanja stvorila su na svim stranama nove izvan-evropske suprotnosti: između Italije i Francuske u sjevernoj Africi, između Francuske i Engleske u Egiptu, između Engleske i Rusije u srednjoj Aziji, između Rusije i Japana u istočnoj Aziji, između Japana i Engleske u Kini, između Sjedinjenih Država i Japana na Tihom oceanu – uzburkano more, ljuljanje valova oštih suprotnosti i prolaznih alijansi, napetosti i popuštanja, pri čemu bi svakih nekoliko godina zaprijetilo izbijanje kojeg parcijalnog rata između evropskih sila, ali se ono svagda ponovo odgađalo. To je svakomu jasno govorilo: 1. da potajni, u tišini vođeni rat svih kapitalističkih zemalja protiv svijeta preko leđa azijskih i afričkih naroda mora prije ili kasnije dovesti do generalnog obračuna, da vjetar posijan u Africi i Aziji jednom mora prohujati Evropom kao strahovita bura, utoliko prije što se kao talog azijskih i afričkih događaja neprestano javljalo sve veće naoružavanje u Evropi; 2. da će do izbijanja evropskog svjetskog rata doći čim parcijalne i nepostojane suprotnosti među imperijalističkim državama nađu osu centralizacije, *jednu* nadmoćno jaku proturječnost oko koje se mogu privremeno grupirati. Takvo stanje stvoreno je s nastupom njemačkog imperijalizma.

Uspon imperijalizma može se u Njemačkoj, gdje je zbijen u najkraći vremenski razmak, promatrati u čistom obliku. Besprimjerni zamah krupne industrije i trgovine počev od osnivanja Rajha tu je osamdesetih godina proizveo dva karakteristična osebujna oblika akumulacija

kapitala: najveću kartelizaciju u Evropi i najveće podizanje i koncentraciju bankarstva u cijelom svijetu. Ta je koncentracija organizirala tešku industriju, to jest upravo onu granu kapitala što je neposredno zainteresirana za isporuke državi, za vojno naoružavanje i imperijalističke pothvate (izgradnju željeznica, iskorištavanje rudnih ležišta itd.) – kao najutjecajniji faktor u državi. To je financijski kapital zbililo u jedinstvenu snagu najveće, neprestano napete energije, u silu što zapovjednički vedri i oblači u industriji, trgovini i kreditu zemlje, što je jednako presudna u privatnoj kao i u državnoj privredi, što je nesputana i sposobna da se skokovito širi, što uvijek gladije za profitom i pothvatima, što je bezlična i stoga širokogrudna, smiona i bezobzirna, po rodu internacionalna, u silu koja je po svoj svojoj građi skrojena da poprištem njezinih djela bude svjetska pozornica.

Dodamo li tomu najjači, u svojim političkim inicijativama najpokretljiviji osobni režim i najslabiji, svakoj opoziciji nevješt parlamentarizam, uz to sve građanske slojeve ujedinjene u najoštrijeg protivnika radničke klase i ušančene iza vlade, moglo se predvidjeti da taj mladi, od snage nabrekli, nikakvim ogradama opterećeni imperijalizam, koji je na svjetsku pozornicu stupio s golemim apetitima kada je svijet bio već gotovo podijeljen, mora vrlo brzo postati neizmjenim faktorom opće uznemirenosti.

To je najjavio već radikalni zaokret u vojnoj politici Rajha krajem devedesetih godina sa svoja dva projekta ratne mornarice što su jedan za drugim došli 1898. i 1899. godine i značili na besprimjeren način iznenađujuće udvostručenje ratne flote, jedan golemi, gotovo dvadesetogodišnji plan pomorskog naoružavanja. To nije bila samo dalekosežna preinaka financijske politike i trgovinske politike – carinska tarifa od 1902. godine bila je samo sjena što prati oba projekta flote – a u daljoj logičnoj posljedici i preinaka socijalne politike i svih unutrašnjih klasnih i stranačkih odnosa. Projekti ratne mornarice značili su prije svega demonstrativnu promjenu u onom kursu vanjske politike Rajha koji je bio na snazi od njegova osnutka. Dok se Bismarckova politika bila temeljila na načelu da je Rajh kopnena sila i da takvom mora ostati, a njemačku se flotu u najboljem slučaju smatralo suvišnim rekvizitom obalne obrane – ta sam je državni sekretar Hollmann u ožujku 1897. u budžetskoj komisiji Rajhstaga izjavio: „Za zaštitu obala uopće nam nije potrebna mornarica; obale se brane same od sebe” – odjednom je napravljen posve nov program: Njemačka je trebala postati prvom silom na kopnu i na moru. To je značilo zaokret od Bismarckove kontinentalne politike prema svjetskoj politici, od obrane prema napadu kao svrsi naoružavanja. Jezik činjenica bio je tako jasan da je i u samom njemačkom Rajhstagu došlo do komentara. Već 11. ožujka 1896, poslije poznatog careva govora prigodom dvadesetpetogodišnjeg jubileja njemačke carevine, u kojem je on kao preteča projekata mornarice razvio novi program, tadašnji je vođa centra, Lieber, govorio o „bezgraničnim planovima ratne mornarice” kojih se valja odlučno kloniti. Drugi vođa centra, Schädler, uzviknuo je u Rajhstagu 23. ožujka 1898. u povodu prvog mornaričkog projekta: „Narod je mišljenja da mi ne možemo biti i prva sila na kopnu i prva sila na moru. Iako mi se ovog časa dovikuje da mi to nećemo, - da, moja gospodo, vi ste na početku toga, i to uvelike na

početku.” A kada je došao drugi projekt, isti taj Schädler u Rajhstagu je 8. veljače 1900, rekao nakon što je upozorio na sve prijašnje izjave prema kojima se ne pomišlja na nove projekte mornarice: „A danas eto novele koja *inaugurira ni više ni manje nego stvaranje svjetske flote kao podloge svjetske politike* udvostručenjem naše flote uz gotovo dvadesetogodišnju obvezu.” Uostalom, i sama je vlada otvoreno iznijela politički program novog smjera: 11. prosinca 1899. tadašnji je državni sekretar za vanjske poslove von Bülow rekao, obrazlažući drugi projekt flote: „Ako Englezi govore o greater Britain (većoj Britaniji), a Francuzi o nouvelle France (novoj Francuskoj), ako Rusi za se otvaraju Aziju, onda i mi zahtijevamo *veću Njemačku*... Ako sebi ne stvorimo flotu koja će biti dostatna za zaštitu naše trgovine i naših zemljaka u tuđini, naših misija i sigurnosti naših obala, ugroziti ćemo najvitalnije interese svoje zemlje... U stoljeću što dolazi njemački će narod biti ili *malj ili nakovanj*.” Svučemo li s njega govorničke floskule o zaštiti obala, misija i trgovine, preostat će lapidarni program: Veća Njemačka, politika malja za druge narode.

Protiv koga su te provokacije uperene, bilo je jasno svima: nova agresivna politika flote trebala je od Njemačke napraviti konkurenta prvoj pomorskoj sili, Engleskoj. Ondje tu politiku nisu ni shvatili drugačije. Reforma flote i programatski govori što su je pratili izazvali su u Engleskoj najveću uznemirenost, koja otada nije jenjavala. U ožujku 1910. u engleskom je Donjem domu lord Robert Cecil prigodom debate o floti ponovio kako on poziva svakoga da navede barem jedan razuman razlog zbog kojeg Njemačka gradi golemu flotu, osim ako time ne namjerava zapodjenuti borbu s Engleskom. Utakmica na moru što je s obje strane trajala petnaestak godina, i napokon grozničava gradnja drednota i super drednota, to je već bio rat između Njemačke i Engleske. Projekt ratne mornarice od 11. prosinca 1899. bio je njemačka objava rata koju je Engleska potvrdila 4. kolovoza 1914.

Valja znati da ta bitka na moru nije imala ništa zajedničko s privrednom konkurentskom borbom za svjetsko tržište. „Engleski monopol” na svjetskom tržištu koji je tobož sputavao kapitalistički razvoj Njemačke, o kojem se još i danas toliko trabunja, spada u carstvo patriotskih ratnih legendi što ne mogu ni bez vazda jarosnog francuskog „revanša”. Taj se „monopol”, na jad engleskih kapitalista, već osamdesetih godina bio pretvorio u priču iz starih vremena. Industrijski razvoj Francuske, Belgije, Italije, Rusije, Indije, Japana, a prije svega Njemačke i Sjedinjenih Država, učinio je kraj onom monopolu iz prve polovice i početka šezdesetih godina 19. stoljeća. Pored Engleske na svjetsko je tržište posljednjih desetljeća stupala zemlja za zemljom, kapitalizam se prirodno i na juriš razvijao u svjetsku kapitalističku privredu.

A engleska prevlast na moru, koja čak i danas ponekom njemačkom socijaldemokratu ne da mirno spavati, pa se tim dobrijanima čini da bi je nužno valjalo uništiti na dobrobit međunarodnog socijalizma, ta prevlast na moru – posljedica širenja britanskog carstva na svih pet kontinenata – do sada je tako malo smetala njemačkom kapitalizmu da je on pod njezinim „jarmom” jezivom brzinom izrastao u posve kršnog momka jedrih obraza. Da, upravo sama

Engleska i njezine kolonije važan su ugaoni kamen uspona njemačke veleindustrije kao što je, obratno, Njemačka postala za britansko carstvo najvažniji i nenadoknadivi potrošač. Daleko od toga da bi jedan drugomu stajao na putu, razvoj britanskog i razvoj njemačkog krupnog kapitalizma upućeni su jedan na drugoga i povezuje ih dalekosežna podjela rada, čemu u najvećoj mjeri pogoduje engleska trgovina. Njemačka robna trgovina i njezini interesi na svjetskom tržištu nemaju, dakle, nikakve veze s promjenom fronta u njemačkoj politici i s izgradnjom flote.

Jednako tako nije ni dosadašnji njemački kolonijalni posjed po sebi vodio opasnom svjetskom suprotstavljanju i pomorskoj konkurenciji s Engleskom. Za zaštitu njemačkih kolonija nije bila potrebna nikakva ozbiljna pomorska snaga jer pri njihovu stanju jedva da je Njemačkom Rajhu na njima zavidio itko, a najmanje Engleska. Što su ih sada u ratu Engleska i Japan oduzeli, što je plijen promijenio posjednika, uobičajena je ratna mjera i posljedica, upravo kao što sada apetit njemačkih imperijalista užasno vapi za Belgijom, dok se prije, u miru, ni jedan čovjek koji ne želi da ga zatvore u ludnicu ne bi bio usudio stvarati plan za gutanje Belgije. Radi jugoistočne i jugozapadne Afrike, radi Wilhelmove Zemlje, ili radi Cingtaua Njemačka i Engleska ne bi nikada zaratile ni na kopnu ni na moru, ta nije li netom prije izbijanja današnjeg rata bio čak posve zgotovljen sporazum između Njemačke i Engleske po kojem su obje sile trebale započeti s dobronamjernom međusobnom diobom portugalskih kolonija?

Širenje pomorskih snaga i razvijanje međunarodnopolitičke ratne zastave s njemačke strane najavilo je, dakle, nove i veličanstvene pohode njemačkog imperijalizma po svijetu. S prvoklasnom agresivnom mornaricom i učestalim povećanjima vojske paralelno s izgradnjom flote najprije je stvoren aparat buduće politike koje je smjer i cilj širom otvorao vrata neslućenim mogućnostima. Gradnja flote i naoružavanje bili su po sebi grandiozni poslovi njemačke veleindustrije, a ujedno su stvarali neograničene perspektive težnjama karteliranog i bankarskog kapitala za novim operacijama širom svijeta. Na taj način bilo je osigurano skretanje svih građanskih stranaka pod zastavu imperijalizma. Primjer nacionalnih liberala, te elitne trupe imperijalističke teške industrije, slijedio je centrum koji je 1900. godine definitivno postao vladinom strankom prihvaćajući upravo međunarodnopolitičke projekte ratne mornarice koje je bio tako glasno denuncirao; za centrumom su sa zakašnjelim vojnikom zakona o floti – gladnom carinskom tarifom – dokaskali slobodoumni; kolonu je zaključilo junckerstvo koje se od prkosnog protivnika „grozne flote” i gradnje kanala obratilo u gorljivog parazita na jaslama pomorskog imperijalizma, kolonijalne pljačke i s njom povezane carinske politike. Izbori za Rajhstag 1907, takozvani hotentotski izbori, razotkrili su čitavu građansku Njemačku u paroksizmu imperijaističkog oduševljenja, čvrsto zbijenu pod jednom zastavom, Njemačku von Bülowa koja se osjeća pozvanom da nastupi kao malj svijeta. A i ti su izbori – sa svojom pogromaškom duhovnom atmosferom – predigrom Njemačkoj od 4. kolovoza – bili izazov ne samo njemačkoj radničkoj klasi nego i drugim kapitalističkim državama, pesnica podignuta ni na koga posebno, ali zapravo na sve...

IV

Najvažnijim operacionim područjem njemačkog imperijalizma postala je Turska, njegovim tamošnjim čelnim trkačem Njemačka banka i njezini golemi poslovi u Aziji što su stavljeni u središte njemačke istočne politike. Pedesetih i šezdesetih godina gospodario je u azijskoj Turskoj uglavnom engleski kapital koji je gradio željeznice iz Smirne i zakupio prvu dionicu anatolijske pruge do Ismida. 1888. na planu se pojavljuje njemački kapital i od Abdul Hamida dobiva eksploataciju pruge koju su sagradili Englezi i gradnju nove pruge od Ismida do Angore s odvojcima za Skutari, Brusu, Koniju i Kaizarile. 1899. zatražila je Njemačka banka koncesiju za izgradnju luke u Hajdar-Paši i isključivu vlast nad trgovinom i carinama u luci. Turska je vlada 1901. povjerila Njemačkoj banci koncesiju za veliku Bagdadsku željeznicu do Perzijskog zaljeva, 1907. za isušenje Karavirskog jezera i navodnjavanje Komske ravnice.

Naličje tog veličanstvenog „mirnog kulturnog rada” jest „mirno” veličanstveno propadanje maloazijskog seljaštva. Troškove golemih pothvata predujmila je, naravno, Njemačka banka po široko razgranatom sistemu javnih dugova, a turska je država za vječna vremena postala dužnikom gospode Siemens, Gwinner, Helferich itd., kao što je već i prije bila dužna engleskom, francuskom i austrijskom kapitalu. Taj dužnik morao je od sada iz države neprestano crpsti ne samo goleme svote za otplatu kamata na zajam, nego je morao dati i garanciju za bruto dobit ovako podignutih željeznica. Najmodernija prometna sredstva i uređaji tu su nakalemljeni na posve zaostale, još dobrim dijelom naturalno-privredne prilike, na najprimitivnije seljačko gospodarstvo. Iz škrtog zemljišta tog gospodarstva, koje je stoljećima bez skrupula isisavala orijentalna despocija i koje, povrh onih za državna davanja, jedva proizvodi nekoliko vlati za ishranu seljaštva, ne može, naravno, proizaći nužan promet i profit za željeznice. U skladu s privrednim i kulturnim prilikama zemlje, robna trgovina i putnički promet jako su nerazvijeni i mogu rasti samo vrlo sporo. Ono što ne dotječe da bi se ostvario potreban kapitalistički profit, turska država godišnje doplaćuje željezničkim kompanijama u obliku takozvane „kilometarske garancije”. Po tom sistemu austrijski je i francuski kapital podizao željeznice u evropskoj Turskoj, a sada je on primijenjen na pothvate Njemačke banke u azijskoj Turskoj. Kao zalog i osiguranje da će se doplata izvršiti, turska je vlada predstavniku evropskog kapitala, takozvanom Upravnom vijeću javnih dugova, predala glavni izvor državnih prihoda u Turskoj: desetine iz čitavog niza pokrajina. Od 1893. do 1910. turska je vlada na taj način, primjerice za željeznicu do Angore i za prugu Eskişehir-Konija, „doplatala” oko 90 milijuna franaka. „Desetine” koje turska država neprestano daje u zalog svojim evropskim vjerovnicima prastara su seljačka naturalna davanja u žitu, ovcama, svili itd. Desetine se ne uzimaju direktno, nego posredstvom zakupnika, nalik čuvenim poreznicima predrevolucionarne Francuske, kojima država prodaje za gotovo putem aukcije, to jest po najboljoj ponudi, predvidivi iznos davanja svakog pojedinog vilajeta (pokrajine). Ako se desetine neke pokrajine domogao špekulant ili kakav konzorcij, on

prodaje desetine pojedinih sandžaka (okruga) drugim špekulantima koji opet svoj dio ustupaju čitavom lancu manjih agenata. Što se više bliži seljaku, desetina raste poput lavine, budući da svatko hoće pokriti svoj ulog i izvući što je moguće veću dobit. Ako se zakupac u svojem proračunu prevario, nastoji se obeštetiti na račun seljaka. Ovaj, uvijek zadužen, s nestrpljenjem čeka trenutak kada će moći svoju žetvu prodati, ali kad požanje svoje žito, često mora tjednima čekati s vršidbom, dok se zakupniku ne prohtije da uzme svoj dio. Taj položaj seljaka, kojemu prijete da čitava žetva na njivi sagnjije, iskorištava zakupnik koji je obično i trgovac žitom, pa on iznuđuje žetvu po niskoj cijeni, a protiv pritužbi nezadovoljnih umije se osigurati u činovnika i osobito muktara (seoskih starješina). Ako se zakupnik poreza ne može naći, vlada utjeruje desetinu in natura, sprema je u skladišta i "doplatu" kao dužnik doznačuje kapitalistima. Eto unutrašnjeg mehanizma „privredne regeneracije Turske” putem kulturnih djela evropskog kapitala.

Tim operacijama postiže se, dakle, dvojak rezultat. Maloazijska seljačka privreda postaje objekt dobro organiziranog procesa izrabljivanja na korist i dobrobit evropskog, u ovom slučaju prije svega njemačkog bankovnog i industrijskog kapitala. Uslijed toga se povećavaju „interesne sfere”, Njemačke u Turskoj, odakle opet izvire razlog i pobuda za političku „zaštitu” Turske. Istodobno turska vlada, kao nužni aparat za muženje pri ekonomskom iskorištavanju seljaštva, postaje poslušnim oruđem, vazalom njemačke vanjske politike. Pod evropskom kontrolom već su i prije bile turske financije, carinska politika, porezna politika, državni izdaci. Njemački se utjecaj domogao poimence *vojne organizacije*.

Poslije svega jasno je da njemački imperijalizam gaji interes za jačanje turske državne vlasti u mjeri potrebnoj da se spriječi njezin prijevremeni raspad. Prebrza likvidacija Turske dovela bi do njezine diobe među Engleskom, Rusijom, Italijom, Grčkom i drugima, uslijed čega bi morala iščeznuti jedinstvena baza za velike operacije njemačkog kapitala. Istodobno bi izvanredno porasla snaga Rusije i Engleske, a i sredozemnih država. Njemačkom imperijalizmu valja, dakle, održavati ugodan aparat „samostalne turske države”, „integritet” Turske, tako dugo dok ona, iznutra izjedena od njemačkog kapitala, kao prije Egipat od Engleza ili sada Maroko od Francuza, ne padne Njemačkoj u krilo poput zrela ploda. Ne kaže li, na primjer, poznati glasnogovornik njemačkog imperijalizma Paul Rohrbach posve otvoreno i pošteno:

„Utemeljeno je u prirodi prilika da Turska, okružena sa svih strana pohlepnim susjedima, traži oslonac u sili koja po mogućnosti ne bi imala teritorijalnih interesa na Orijentu. To je Njemačka. Mi bismo pak s nestankom Turske pretrpjeli veliku štetu. Ako Rusija i Engleska budu glavni baštinici Turaka, očito je da će u tom slučaju moć tih dviju država znatno porasti. Pa kad bi Turska bila podijeljena i tako da dobar komad pripadne nama, za nas bi to značilo beskrajne poteškoće jer su Rusija, Engleska, a u izvjesnom smislu također Francuska i Italija, kao susjedi sadašnjeg turskog posjeda, kadri da kopnom ili morem, ili na oba načina, svoj dio zauzmu i obrane. Mi se, naprotiv, nalazimo po strani od bilo koje direktne veze s Orijentom... *Njemačka*

Mala Azija ili Mezopotamija mogle bi postati stvarnost samo kad bi prije toga barem Rusija a s njom i Francuska bile prisiljene da se odreknu svojih sadašnjih političkih ciljeva i ideala, to jest, kad bi prije toga ishod svjetskog rata ispao odlučno u korist Njemačke.” („Rat i njemačka politika”, str. 36)

Tako je Njemačka, koja se 8. studena 1898. u Damasku svečano zaklela sjenom Velikog Saladina da će braniti i štititi muhamedanski svijet i Prorokovu zelenu zastavu, jedno desetljeće gorljivo jačala režim krvavog Abdul Hamida i nakon kratkotrajnog odustajanja nastavila posao s mladoturskim režimom. Misija se, pored unosnih poslova Njemačke banke, prvenstveno sastojala u reorganizaciji i drilu turske vojske od strane njemačkih instruktora na čelu s Goltzpašom. S modernizacijom vojske bili su, naravno, prevaljeni na pleća turskih seljaka novi teški tereti, ali su otpočeli i novi sjajni poslovi za Kruppa i Njemačku banku. Turski militarizam ujedno je postao depandansom prusko njemačkog militarizma, uporištem njemačke politike u Sredozemlju i Maloj Aziji.

Da je „regeneracija” Turske od strane Njemačke bila pukim pokušajem umjetne galvanizacije jedne lešine, najbolje pokazuje sudbina turske revolucije. U njezinu prvom stadiju, kada je u mladoturskom pokretu prevladavao ideologijski element, kada je ona još gajila poletne planove i samoobmane o životnom proljeću i unutrašnjoj obnovi Turske, njezine su se političke simpatije odlučno okretale prema Engleskoj u kojoj je ona gledala ideal liberalne moderne države, dok je Njemačka, oficijelni dugogodišnji zaštitnik svetog režima staroga sultana, slovila kao protivnik Mladoturaka. Činilo se da revolucija od 1908. znači bankrot njemačke politike na Orijentu, i tako je bila općenito shvaćena, svrgavanje Abdul Hamida kao da je bilo svrgavanje njemačkog utjecaja. Ali u mjeri u kojoj su se Mladoturci, došavši na kormilo, pokazivali potpuno nesposobnima za bilo kakvu modemu i širokogrudnu privrednu, socijalnu i nacionalnu reformu, u mjeri u kojoj je sve više izvirivalo njihovo kontrarevolucionarno kopito, vraćali su se oni prirodnom nužnošću djedovskim metodama vladavine Abdul Hamida, to jest povremenom organiziranju krvavih kupki uzajamno nahuškanih podjarmljenih naroda i bezgraničnom orijentalnom isisavanju seljaštva kao dvama glavnim stupovima države. Tako je umjetno održavanje jednog nasilničkog režima postalo i „Mladoj Turskoj” glavnom brigom pa ju je to i u vanjskoj politici ubrzo vratilo tradicijama Abdul Hamida – alijansi s Njemačkom.

Da je pored mnoštva nacionalnih pitanja što razaraju tursku državu: jermenskog, kurdskog, sirijskog, arapskog, grčkog (do nedavna još i albanskog i makedonskog), da je pored svakojakih ekonomsko-socijalnih problema u raznim dijelovima carstva, pored nastupanja snažnog i za život sposobnog kapitalizma u susjednim mladim balkanskim državama i prije svega pored dugogodišnjeg haranja međunarodnog kapitala i međunarodne diplomacije, da je pored svega toga jedna zbiljska regeneracija turske države jalov posao i da se svi pokušaji održavanja na okupu trule, raspadnute hrpe ruševina svode na reakcionaran pothvat, odavna je svima i posebno njemačkoj socijaldemokraciji potpuno jasno. Već u povodu velikog kretskog ustanka 1896.

godine njemačka je partijska štampa temeljito razmotrila orijentalne probleme, što je dovelo do revizije stanovišta koje je nekada, u doba krimskog rata, zastupao Marx, i do definitivnog odbacivanja "integriteta Turske" kao stvari koju je namrla evropska reakcija. I nitko nije tako brzo i točno prozreo unutrašnju socijalnu neplodnost i kontrarevolucionarni karakter mladoturskog režima kao njemačka socijaldemokratska štampa. A i bila je baš prava pruska ideja da su potrebne samo strategijske željeznice za brzu mobilizaciju, i strogi vojni instruktori, pa će se osposobiti za život tako trula baraka kao što je turska država.¹

¹ 3. prosinca 1912, poslije prvog balkanskog rata, govornik socijaldemokratske frakcije, David, u Rajhstagu je rekao: „Jučer je ovdje netko primijetio da njemačka orijentalna politika nije kriva za slom Turske, da je njemačka orijentalna politika bila dobra. Gospodin kancelar Rajha rekao je da smo Turskoj učinili mnogu dobru uslugu, a gospodin je Bassermann kazao kako smo Tursku potaknuli da provede razumne reforme. O ovom posljednjem ja, eto, ne znam baš ništa (veselost kod socijaldemokrata), a stavio bih upitnik i iza dobrih usluga. Zašto je Turska propala? Ono što je tamo propalo bio je junkerski režim, nalik onomu što mi imamo u istočnom Polabljju. („Vrlo točno!” kod socijaldemokrata – smijeh na desnici.) Slom Turske paralelna je pojava sa slomom mandžurijskog junkerskog režima u Kini. Čini se da junkerskim režimima svuda dolazi kraj (dobacivanja socijaldemokrata: „Nadajmo se!”); oni više ne odgovaraju modernim potrebama.

Rekao sam, prilike u Turskoj bile su nalik do izvjesnog stupnja onima u istočnom Polabljju. Turci su vladajuća osvajačka kasta, samo jedna mala manjina. Pored njih ima i Neturaka koji su primili muhamedansku vjeru; ali porijeklom pravi Turci samo su mala manjina, ratnička kasta, kasta što je poput one u Pruskoj zaposjela sva vodeća mjesta u upravi, u diplomaciji, u vojsci; kasta koje se ekonomski položaj oslanjao na veliki zemljišni posjed, na raspolaganje pokornim seljacima, upravo kao i u istočnom Polabljju; kasta koja je prema tim kmetovima što su bili drugog porijekla i druge vjere, bugarskim, srpskim seljacima, provodila jednako bezobziru zemljoposjedničku politiku kao i naši spahije u istočnom Polabljju. (Veselost.) Dok je Turska imala naturalnu privredu, to je još i išlo; jer u njoj je takav zemljoposjednički režim još donekle snošljiv budući da vlasnik zemlje još ne nasrće na svoje kmetove toliko da bi ih izmoždio; ako on i bez toga ima dosta jela i pića, zadovoljan je. Ali od trenutka kada je Turska putem dodira s Evropom stigla do moderne novčane privrede, turski su junkeri počeli svoje seljake pritiskati sve nesnosnije. Počelo je gnječenje tog seljačkog staleža i velik dio seljaka srozao se do prosjaka; mnogi su postali razbojnicima. To su komite! (Smijeh na desnici.) Turski junkeri nisu vodili rat samo protiv vanjskog neprijatelja, ne, ispod površine tog rata protiv vanjskog neprijatelja u Turskoj se odigrala seljačka revolucija. To je bilo ono što je Turcima slomilo zaleđe i to je srušilo njihov junkerski sistem!

Pa ako se sada kaže da je njemačka vlada tamo činila dobre usluge, onda najbolje usluge koje je mogla učiniti Turskoj i također mladoturskom sistemu ona nije učinila. Trebalo im je savjetovati da provedu reforme koje je Turska bila dužna provesti prema Berlinskom protokolu, da svoje seljake zaista oslobode, kao što su to učinile Bugarska i Srbija. Ali, kako bi to uzmogla prusko njemačka junkerska diplomacija!

... Instrukcije koje je gospodin von Marschall primao iz Berlina zaista nisu mogle pretendirati da Mladoturcima učine dobru uslugu. Ono što su im donijele – neću uopće govoriti o vojnim stvarima – bio je izvjestan duh koji su unijele u turski oficirski kor, duh, 'elegantnog gardijskog oficira' (veselost kod socijaldemokrata), duh koji se u ovoj borbi pokazao do krajnosti pogubnim za tursku armiju. Priča se kako su nađeni leševi oficira u cipelama od laka itd. Izdizanje nad narodnu masu, prije svega nad masu vojnika, to dotjerivanje oficira, to komandovanje s visoka, u korijenu je razaralo odnos povjerenja u turskoj vojsci, pa je i shvatljivo da je taj duh pridonio unutrašnjem rastakanju turske armije.

Moja gospodo, naša se, dakle, mišljenja u pogledu pitanja tko je kriv za slom Turske ipak razlikuju. Pomoć

Već u ljetu 1912. morao je mladoturski režim ustupiti mjesto kontrarevoluciji. Prvi akt turske „regeneracije” u ovom ratu bio je, valja istaći, državni udar, ukidanje ustava, dakle i u tom pogledu formalno vraćanje režimu Abdul Hamida.

Turska vojska koju su drilovali Nijemci već je u prvom balkanskom ratu jadno bankrotirala. A sadašnji rat, u kojeg je jezivi vrtlog Turska gurnuta kao „štićenik” Njemačke, dovest će neumitnom fatalnošću, ma kakav bio ishod rata, do daljnje ili čak definitivne likvidacije turskog carstva.

Pozicija njemačkog imperijalizma – i u njegovoj jezgri: interes Njemačke banke – dovela je na Orijentu Njemački Rajh u suprotnost sa svim drugim državama. Prije svega s Engleskom. Ona nije morala samo prepustiti njemačkom rivalu konkurentne poslove u Anatoliji i Mezopotamiji, i zajedno s njima debele profite kapitala, što je napokon i pregorila. Povrh toga pod njemačkim su se utjecajem počele graditi strategijske željeznice i počeo se jačati turski militarizam na točki što je u međunarodnopolitičkom pogledu najosjetljivija po Englesku: na raskrsnici između srednje Azije, Perzije i Indije s jedne i Egipta s druge strane.

„Englesku se” – pisao je Rohrbach u svojoj „Bagdadskoj željeznici” – „može napasti kopnom i teško raniti samo na jednom mjestu: u Egiptu. S gubitkom Egipta, Engleska ne bi izgubila samo vlast nad Sueskim kanalom i vezu s Indijom nego vjerojatno i svoje posjede u srednjoj i istočnoj Africi. Osvajanje Egipta od strane muhamedanske sile poput Turske moglo bi, osim toga, opasno utjecati na 60 milijuna muhamedanskih podanika Engleske u Indiji, k tomu na Afganistan i Perziju. Ali Turska može pomišljati na Egipat samo uz pretpostavku da raspolaže izgrađenim željezničkim sistemom u Maloj Aziji i Siriji, da s produženjem anatolijske željeznice bude kadra suzbiti napad Engleske na Mepozotamiju, da poveća i poboljša svoju armiju i da njezino opće privredno stanje i financije uznapreduju.”

A u svojoj knjizi „Rat i njemačka politika”, koja je izašla početkom rata, on kaže:

„Bagdadska željeznica bila je od početka namijenjena neposrednom povezivanju Carigrada i vojnih središta turskog carstva u Maloj Aziji sa Sirijom i provincijama na Eufratu i Tigrisu. – Moglo se, naravno, predvidjeti da bi ta željeznica, zajedno sa željezničkim prugama u Siriji i Arabiji što su dijelom projektirane, dijelom započete ili već dovršene, omogućila i nastupanje turskih trupa prema Egiptu. – Nitko neće osporiti da uz pretpostavku njemačko turskog saveza, i uz razne druge pretpostavke kojih bi ostvarenje bilo još manje jednostavno nego ostvarenje tog

izvjesnog pruskog duha nije sama skrivila slom Turske, naravno da nije, ali i on mu je dao svoj doprinos, on ga je pospješio. Osnovni su bili, kao što sam obrazložio, ekonomski uzroci.”

saveza, Bagdadska željeznica Njemačkoj znači političko životno osiguranje.”

Ovako otvoreno poluslužbeni su govornici iznosili planove i namjere njemačkog imperijalizma na Orijentu. Ondje je njemačka politika poprimila određene dalekosežne obrise, agresivnu tendenciju krajnje prijelomnu za tadašnju međunarodnopolitičku ravnotežu, i oštricu protiv Engleske. Njemačka orijentalna politika postala je tako konkretnim komentaram mornaričke politike inaugurirane 1899.

Istodobno, Njemačka je sa svojim programom integriteta Turske došla u sukob s balkanskim državama kojih se historijsko opredjeljenje i unutrašnji uspon identificiraju s likvidacijom evropske Turske. Njemačka je, napokon, dospjela u sukob i s Italijom čiji se imperijalistički apetiti usmjeruju u prvom redu prema turskim posjedima. Ta već na konferenciji o Maroku u Algecirasu 1905. i Italija je bila na strani Engleske i Francuske. A šest godina kasnije talijanska ekspedicija u Tripolitaniju, što se nadovezala na austrijsku aneksiju Bosne i dala svoj doprinos pobudama za prvi balkanski rat, minirala je Trojni savez i izolirala njemačku politiku i s te strane.

Drugi smjer njemačkih ekspanzionističkih težnji došao je do izražaja na zapadu, u marokanskoj aferi. Nigdje se odstupanje od Bismarckove politike nije ispoljilo grublje nego ondje. Kao što je poznato, Bismarck je namjerno podupirao kolonijalne težnje Francuske kako bi je odvratio od kontinentalnih žarišta, Elzasa i Lotaringije. Najnoviji kurs u Njemačkoj bio je, naprotiv, uperen direktno protiv francuske kolonijalne ekspanzije. U Maroku su pak stvari stajale znatno drugačije nego u azijskoj Turskoj. Opravdanih kapitalističkih interesa Njemačke bilo je u Maroku vrlo malo. U vrijeme marokanske krize njemački su imperijalisti, doduše, iz nevolje kao „domovinski životni interes” svim silama naduvali zahtjeve kapitalističke firme Mannesmann iz Remscheidu koja je marokanskom sultanu bila pozajmila novac i zato dobila koncesije za otvaranje rudnika. Ali očita činjenica da je svaku od grupacija kapitala što su konkurirale u Maroku: grupu Mannesmann i društvo Krupp-Schneider tvorila posve internacionalna mješavina njemačkih, francuskih i španjolskih poduzetnika, ne dopušta da se ozbiljno i s bilo kakvim uspjehom priča o nekakvoj „njemačkoj interesnoj sferi”. Utoliko su simptomatičniji bili odlučnost i naglasak s kojima je Njemački Rajh 1905. iznenada postavio svoj zahtjev da sudjeluje pri sređivanju marokanskih prilika i protestirao protiv francuske vladavine u Maroku. Bio je to prvi međunarodnopolitički sudar s Francuskom. U 1895. godini Njemačka je u Šimonosekiju još zajedno s Francuskom i Rusijom bila pobjedničkom Japanu pala u zagrljaj ne bi li ga spriječila da iskoristi pobjedu nad Kinom. Pet godina kasnije ona je ruku pod ruku s Francuskom u čitavoj internacionalnoj falangi krenula u pljačkaški pohod protiv Kine. Sada, u Maroku, ispoljila se radikalna preorijentacija njemačke politike u odnosu na Francusku. U marokanskoj krizi, koja je za svojega sedmogodišnjeg trajanja dva puta zamalo dovela do rata između Njemačke i Francuske, nije se više radilo o „revanšu”, o bilo kakvim kontinentalnim suprotnostima između dviju država. Ispoljila se tu posve nova suprotnost stvorena tako što je njemački imperijalizam

ušao u zabran francuskog. U krajnjem rezultatu krize Njemačka se dala namiriti francuskim područjem u Kongu i tako sama priznala da u Maroku nije posjedovala i morala braniti vlastite interese. Ali upravo je stoga njemačko zadiranje u marokansku stvar dobilo široko političko značenje. Upravo zato što nije odredila svoje opipljive ciljeve i zahtjeve, cijela je njemačka politika u Maroku odavala neograničene apetite, ispipavanje i traženje plijena, – ona je bila, uzevši posve općenito, objava imperijalističkog rata Francuskoj. Suprotnost između dviju država tu se ispoljila u jarkom svjetlu. Tamo polagani industrijski razvitak, stagnacija stanovništva, rentijerska država koja pravi uglavnom vanjske financijske poslove, s bremenom velikog kolonijalnog carstva koje se jedva jedvice drži na okupu, tu – moćni mladi kapitalizam koji hoće prvo mjesto, koji se otiskuje u svijet da bi tragao za kolonijama. Nije bilo moguće pomišljati na osvajanje engleskih kolonija. Stoga se silna glad njemačkog imperijalizma mogla u prvom redu, osim na azijsku Tursku, usmjeriti još samo na to da naslijedi Francusku. To je nasljedstvo nudilo i zgodan mamac kojim bi se na račun Francuske eventualno obeštetila Italija za austrijske ekspanzionističke prohtjeve na Balkanu pa bi se tako uz međusobno trgovanje ostalo pri trojnom savezu. Da su njemački zahtjevi za Marokom morali do krajnosti uznemiriti francuski imperijalizam, jasno je kada se ima u vidu da bi Njemačka, učvršćena u bilo kojem dijelu Maroka, mogla kada god joj se prohtije sa svih strana potpaliti cijelo sjevernoafričko carstvo Francuske, isporučujući oružje njegovu stanovništvu koje živi u kroničnom ratnom stanju s francuskim osvajačima. Konačno odustajanje Njemačke i njezino namirivanje otklonilo je samo tu neposrednu opasnost, dok je opća uznemirenost Francuske i jednom stvorena međunarodnopolitička suprotnost ostala.²

Međutim, Njemačka se nije zbog svoje marokanske politike sukobila samo s Francuskom nego posredno i s Engleskom. Iznenadno iskrsavanje njemačkog imperijalizma tu, u Maroku, u neposrednoj blizini Gibraltara, gdje se nalazi drugo najvažnije raskršće svjetskopolitičkih putova

² Glasna hajka zbog Maroka što je godinama trajala u krugovima njemačkih imperijalista također nije pogodovala smirivanju francuske zabrinutosti. Staronjemački savez glasno je zastupao program aneksije Maroka, naravno, kao „životnog pitanja” Njemačke, i širio letak iz pera svojeg predsjednika, Heinricha Glassa, pod naslovom: „Istočni Maroko njemački!” Kada je poslije pogodbe o preprodaji Konga profesor Schiemann pokušao u listu „Kreuzzeitung” obraniti utanačenje ministarstva vanjskih poslova i odricanje od Maroka, novina „Post” ovako ga je napala:

„Gospodin profesor Schiemann po rođenju je Rus, a možda uopće nema čisto njemačkih predaka. Nitko mu stoga ne može zamjeriti što se tako hladno i s prezirom odnosi prema pitanjima koja na *najosjetljiviji način diraju nacionalnu svijest i patriotski ponos u grudima svakog Nijemca iz Rajha*. Sud jednog stranca koji o klijenuti patriotskog srca, o bolnim trzajima uplašene duše njemačkog naroda govori kao o minuloj političkoj fantaziji, o konkvistadorskoj pustolovini, mora izazvati naš *opravdani gnjev i prezir* ukoliko prije što taj stranac kao visokoškolski nastavnik berlinskog sveučilišta uživa *gostoprinstvo* pruske države. A *dubokom boli* mora nas ispunjavati što je taj čovjek, koji se u vodećem organu njemačke konzervativne stranke *usuđuje na takav način grditi najsvetije osjećaje njemačkog naroda*, učitelj i savjetnik našeg cara u političkim stvarima i slovi – s pravom ili ne – kao carev glasongovornik.”

britanskog carstva, moralo se, zajedno s isticanjem zahtjeva tog imperijalizma i drastičnim naglaskom što je bio pridano toj akciji, shvatiti kao očitovanje protiv Engleske. Prvi protest Njemačke i formalno je bio uperen direktno protiv dogovora između Engleske i Francuske o Maroku i Egiptu iz 1904. godine, i njemački je zahtjev jasno i glasno išao za tim da se Englesku isključi iz sređivanja marokanske afere.

Da će to stanovište neizbježno djelovati na njemačko-engleske odnose, nije ni za koga moglo biti tajna. Tada stvorenu situaciju jasno opisuje *Frankfurter Zeitung* od 8. studena 1911. u jednom dopisu iz Londona:

„Facit je ovo: milijun crnaca na Kongu, veliki mamurluk i strašna srdžba na ‘perfidnog Albiona’. Mamurluk će Njemačka prebroditi. Ali što će biti s našim odnosom prema Engleskoj koji se, kakav jest, apsolutno ne može nastaviti već se mora, prema svim historijskim računima vjerojatnosti, ili pogoršavati, dakle voditi ratu, ili ubrzo popraviti... Pohod ‘Pantere’ bio je, kako se nedavno zgodno izrazila ‘*Frankfurter Zeitung*’ u jednom dopisu iz Berlina, udarac u rebra koji je Francuskoj trebao pokazati da je tu i Njemačka... Učinak koji će taj prepad izazvati ovdje, Berlinu nikada nije mogao biti nejasan; u najmanju ruku nijedan novinski dopisnik nije sumnjao da će Engleska energično prijeći na *francusku* stranu. Kako ‘*Norddeutsche Allgemeine Zeitung*’ može još uvijek ustrajati na frazi da Njemačka ima što razgovarati *samo s Francuskom!* Posljednjih stotinjak godina politički interesi u Evropi sve su se više ispreplitali: Ako jednog zlostavljaju, neke to, prema prirodnom zakonu politike koji je iznad nas, ispunjuje radošću, neke zabrinutošću. Kada su prije dvije godine *Austrijanci* trgovali s *Rusijom* oko Bosne, na planu se našla ‘pod svijetlim oružjem’ Njemačka, iako bi to u Beču, kako je kasnije rečeno, radije bili obavili sami... Nije shvatljivo kako se u Berlinu moglo misliti da bi se Engleze, koji su netom prebrodili jedno razdoblje odlučno protunjemačkog raspoloženja, odjednom dalo uvjeriti kako se naše rasprave s Francuskom njih baš nimalo ne tiču. U krajnjoj se liniji radilo o *upotrebi sile*, jer udarac u rebra, izgledao on ma kako prijateljskim, nešto je opipljiva i nitko ne može predvidjeti kako će brzo za njim uslijediti udarac šakom po zubima... Otada stanje više nije tako kritično. U trenutku kada je govorio Lloyd George, postojala je, kako smo posve točno obaviješteni, *akutna opasnost rata između Njemačke i Engleske* ... Zar se pri takvoj politici, koju sir Edward Grey i njegovi predstavnici slijede već odavna i o čijoj se opravdanosti ovdje uopće ne raspravlja, smio od njih očekivati drugačiji stav u pitanju Maroka? Ako je to očekivao Berlin, onda nam se čini da to i usmjeruje berlinsku politiku.”

Tako je imperijalistička politika i u Prednjoj Aziji i u Maroku stvorila oštru suprotnost Njemačke s Engleskom i Francuskom. A kakvi su odnosi nastali između Njemačke i Rusije? Na čemu se temelji sukob između njih? U pogromskom raspoloženju koje je prvih tjedana rata bilo zahvatilo njemačku javnost vjerovalo se svašta. Vjerovalo se da belgijske žene kopaju oči njemačkim ranjenicima, da Kozaci žderu stearinske svijeće i dojenčad grabe za nožice pa trgaju na komade, vjeruje se, također, da su ruski ratni ciljevi u anektiranju Njemačkog Rajha, uništenju njemačke

kulture od Varte do Rajne, u uvođenju apsolutizma od Kiela do Münchena.

Socijaldemokratska "*Chemnitzer Volksstimme*" pisala je 2. kolovoza:

„U ovom trenutku svi mi osjećamo dužnost da se prije svega borimo protiv ruske vladavine knuta. *Žene i djeca Njemačke ne smiju pasti žrtvom ruskih zvjerstava, njemačka zemlja plijenom Kozaka. Jer, ako pobijedi savez triju sila, Njemačkom neće vladati engleski guverner ili neki francuski republikanac već ruski car. Stoga u ovom trenutku branimo svu njemačku kulturu i svu njemačku slobodu pred nesmiljenim i barbarskim neprijateljem.*”

„*Frankische Tagespost*” istog je dana vikala:

„*Mi nećemo da Kozaci, koji su već zaposjeli sva granična mjesta, dojure u našu zemlju i donesu propast našim gradovima. Mi nećemo da ruski car, u čiju miroljubivost socijaldemokracija nije vjerovala ni na sam dan proglašenja njegova mirovnog manifesta, car koji je najljući neprijatelj ruskog naroda, zapovijeda nekom tko je njemačka roda.*”

A „*Königsberger Volkszeitung*” od 3. kolovoza piše:

„Ali nitko od nas, bio ili ne bio vojni obveznik, ne može ni trenutka sumnjati da dokle god traje rat mora činiti sve kako bi držao daleko od naših granica *taj nedostojni carizam koji bi, da pobijedi, tisuće naših drugova prognao u grozne tamnice Rusije.* Pod ruskim žezlom nema ni traga samoodređenju naroda; tamo nije dopuštena socijaldemokratska štampa; socijaldemokratska društva i skupovi zabranjeni su. I stoga nikomu od nas ne pada na um da u ovom času prepustimo slučaju hoće li Rusija pobijediti ili neće, nego ćemo, ostajući pri svojem protivljenju ratu, svi *zajedno djelovati kako bismo se sami očuvali od strahota onih bestidnika što vladaju Rusijom.*”

Odnosom njemačke kulture prema ruskom carizmu, što tvori posebno poglavlje u držanju njemačke socijaldemokracije u ovom ratu, još ćemo se potanje pozabaviti. Ali, u pogledu carevih aneksionističkih težnji prema Njemačkom Rajhu moglo bi se s istim pravom pretpostaviti da Rusija namjerava anektirati Evropu ili čak Mjesec. U današnjem je ratu uopće došao u pitanje opstanak samo dviju država: Belgije i Srbije. Na obje su se uperili njemački topovi uz poviku da je riječ o egzistenciji Njemačke. S vjernicima ritualnog ubijanja svaka je diskusija, kao što znamo, isključena. Ali ljudima koji kao dokaz ne uzimaju instinkte svjetine i svjetini namijenjene velikokalibarske parole nacionalističke huškačke štampe mora biti jasno da ruski carizam može ići za aneksijom Njemačke toliko koliko i za aneksijom Mjeseca. Na vrhu ruske politike nalaze se prepredene hulje, ali ne i luđaci, pa je politici apsolutizma, pored sve osebnosti, zajedničko sa svakom drugom politikom da ne lebdi u zraku nego se kreće u svijetu realnih mogućnosti gdje stvari čvrsto stoje na svojem mjestu. Ako je, dakle, riječ o strahovanju

da će njemački drugovi biti pohapšeni i doživotno prognani u Sibiriju, da će se u Njemačkom Rajhu zavesti ruski apsolutizam, onda su državni krvavog cara uza svu svoju duhovnu inferiornost bolji historijski materijalisti nego urednici naših partijskih listova: državni vrlo dobro znaju da se neki politički oblik države ne da posvuda „zavesti” po miloj volji, nego da svaki državni oblik odgovara određenoj ekonomsko-socijalnoj podlozi; oni iz vlastitog gorkog iskustva znaju da su odnosi čak i u samoj Rusiji prerasli njihovu vladavinu; oni, napokon, znaju da i vladajuća reakcija u svakoj drugoj zemlji treba i može podnijeti jedino oblike koji njoj odgovaraju i da je podvrsta apsolutizma koja odgovara njemačkim klasnim i stranačkim odnosima hoencolerna policijska država i prusko izborno pravo s tri razreda glasača. Pri trijeznom se promatranju stvari, dakle, unaprijed isključuje svaka osnova strahovanja da bi se ruski carizam, čak i u nevjerojatnom slučaju svoje potpune pobjede, mogao osjetiti ozbiljno pobuđenim da dirne u te proizvode njemačke kulture.

U zbilji, riječ je o posve drugačijim suprotnostima između Njemačke i Rusije. Te se suprotnosti ne sukobljuju na polju unutrašnje politike koja je, naprotiv, svojom zajedničkom tendencijom i unutrašnjom srodnošću utemeljila sto godina staro tradicionalno prijateljstvo između dviju država, nego na polju vanjske politike, oko svjetskopoličkog lova – nasuprot i unatoč solidarnosti unutrašnje politike.

Imperijalizam je u Rusiji, kao i u zapadnim državama, spleten od različitih elemenata. Ipak, njegov najjači konop ne tvori ekonomska ekspanzija kapitala što gladaže za akumulacijom, kao u Njemačkoj ili Engleskoj, nego politički interes države. Istina je da ruska industrija, kao što je uopće tipično za kapitalističku proizvodnju, usprkos svoj neizgrađenosti unutrašnjeg tržišta, već dosta dugo bilježi izvoz na Orijent, u Kinu, Perziju, srednju Aziju, pa carska vlada nastoji taj izvoz svim sredstvima unaprijediti kao poželjnu osnovu za svoju „interesnu sferu”. Ali pri tom je državna politika onaj koji gura a ne onaj koga guraju. U osvajačkoj tendenciji carevine ispoljuje se, s jedne strane, tradicionalna ekspanzija velike zemlje koja danas broji 170 milijuna stanovnika i koja iz privrednih kao i strategijskih razloga kuša zadobiti pristup slobodnim svjetskim morima, Tihom oceanu na istoku, Sredozemnom moru na jugu. S druge strane upliću se i životni interesi apsolutizma, nužnost da on u općoj utrci velesila na svjetsko političkom polju potvrdi svoje ugledno mjesto kako bi sebi u kapitalističkom inozemstvu osigurao financijski kredit bez kojeg carizam apsolutno ne može opstati. Tu je, napokon, kao u svim monarhijama, i dinastički interes kojemu je pri svakom oštrijem sukobu oblika vladavine s velikom masom stanovništva trajno nužan, kao neophodna kućanska potrepština državnčkog umijeća, vanjski prestiž i otklon pažnje od unutrašnjih teškoća.

Samo, kao činilac imperijalizma u carevini dolaze sve više u obzir i suvremeni građanski interesi. Mladi ruski kapitalizam koji se, naravno, pod apsolutističkim režimom ne može potpuno razviti i općenito isplivati iz stadija primitivnog sistema raubovanja, ipak vidi pred sobom, pri neizmjenim prirodnim izvorima goleme carevine, veliku budućnost. Nema sumnje da će se

Rusija, čim bude uklonjen apsolutizam, brzo razviti u vodeću modernu kapitalističku državu – ukoliko joj međunarodno stanje klasne borbe dađe za to dovoljno vremena. Naslućivanje te budućnosti i apetiti za akumulacijom, tako rekući kao predujmom, ono je što rusku buržoaziju ispunjuje vrlo izrazitim imperijalističkim nagonom i nuka je da gorljivo najavljuje svoje zahtjeve pri podjeli svijeta. Taj historijski nagon poduprt je i vrlo snažnim interesima ruske buržoazije u sadašnjosti. To je ponajprije opipljiv interes industrije naoružanja i njezinih liferanata; i u Rusiji veliku ulogu igra jako kartelizirana teška industrija. Zatim je to suprotnost s „unutrašnjim neprijateljem”, revolucionarnim proletarijatom, zbog nje je ruska buržoazija počela osobito cijeliti militarizam i umirujući učinak vanjskopolitičkog evanđelja, dok se građanstvo okupilo oko kontrarevolucionarnog režima. U olujnoj revolucionarnoj atmosferi imperijalizam buržoaskih krugova u Rusiji, poimence liberala, vidno je porastao i, moderno okršten, pridao je modernu crtu i tradicionalnoj vanjskoj politici carevine.

Glavni cilj tradicionalne politike carizma kao i suvremenih apetita ruske buržoazije jesu Dardanele koje prema poznatoj Bismarckovoj izreci tvore ključ od kućnih vrata ruskih posjeda na Crnom moru. Za volju tog cilja Rusija je od 18. stoljeća vodila s Turskom niz krvavih ratova, preuzela osloboditeljsku misiju na Balkanu i u njegovoj službi stvorila golema brda leševa kod Ismailije, kod Navarina, kod Sinope, Silistrije i Sevastopolja, kod Plevne i Šipke. Obrana slavenske braće i kršćana od turskih zvjerstava igrala je kod ruskog mušička ulogu isto tako privlačne ratne legende kao što je sada igra obrana njemačke kulture i slobode od ruskih zvjerstava kod njemačke socijaldemokracije.

Ali i ruska se buržoazija mnogo više zagrijavala za izgled na Sredozemnom moru nego za kulturnu misiju u Mandžuriji i Mongoliji. Liberalno građanstvo kritiziralo je tako oštro rat s Japanom kao besmisleno pustolovinu osobito stoga što je on odvratio rusku politiku od njezine najvažnije zadaće – od Balkana. Nesretni japanski rat još je u jednom pogledu djelovao u istom smislu. Širenje ruske vlasti u istočnoj Aziji, u srednjoj Aziji, sve do Tibeta i Perzije, moralo je živo uzbuditi pažnju engleskog imperijalizma. Zabrinuta za golemo indijsko carstvo, Engleska je morala prodore carevine u Aziju pratiti sa sve većim nepovjerenjem. Englesko-ruska suprotnost u Aziji bila je početkom stoljeća zapravo najveća vanjskopolitička suprotnost u međunarodnoj situaciji, kao što bi vjerojatno mogla biti i žarištem budućeg imperijalističkog razvoja poslije ovog svjetskog rata. Poraz Rusije do nogu 1904. godine i izbijanje revolucije promijenili su situaciju. Zategnutost između očito oslabjele carevine i Engleske popustila je, što je 1907. godine dovelo čak do sporazuma o zajedničkom opkoljavanju Perzije i o dobrosusjedskim odnosima u srednjoj Aziji. Tako je put do velikih pothvata na istoku bio za Rusiju privremeno odgođen i njezina se energija utoliko jače usmjerila prema starom cilju – politici na Balkanu.

Tu se, eto, zbililo da je carska Rusija prvi put za stogodišnjeg vjernog i dobro utemeljenog prijateljstva s njemačkom kulturom dospjela s tom kulturom u sukob. Put do Dardanela vodi preko lešine Turske, ali Njemačka već jedno desetljeće smatra čuvanje „integriteta” te lešine

svojom najuzvišenijom vanjskopolitičkom zadaćom. Metoda ruske politike na Balkanu već se, doduše, svakojako mijenjala, pa je jedno vrijeme i Rusija – ogorčena zbog „nezahvalnosti” oslobođenih balkanskih Slavena koji su se pokušali oteti vazalstvu prema carevini – zastupala program „integriteta” Turske, također uz jednaku prešutnu ogradu da se dioba mora odgoditi do boljih vremena. Ali sada se konačna likvidacija Turske uklopila u ruske planove, kao što se uklapa i u politiku Engleske koja sa svoje strane teži da radi jačanja vlastite pozicije u Indiji i Egiptu okupi turska područja što leže između njih – Arabiju i Mezopotamiju – u veliko muhamedansko carstvo pod britanskim žezlom. Tako je na Orijentu ruski imperijalizam, kao već prije i engleski, nabasao na njemački što je u ulozi povlaštenog korisnika rasapa Turske zauzeo stražarsko mjesto na Bosporu.³

Ali još direktnije nego s Njemačkom, ruska se politika na Balkanu sukobila s *Austrijom*. Politička dopuna njemačkog imperijalizma, njegov sijamski blizanac i u isto vrijeme njegova zla kob, jest austrijski imperijalizam.

Njemačka, koja se svojom međunarodnom politikom posvuda izolirala, smatra saveznikom samo Austriju. Savez s Austrijom doista je star, njega je Bismarck zasnovao 1879. godine, ali se od tada njegov karakter potpuno promijenio. S razvojem u toku posljednjih desetljeća i savez s

³ Kao što je javila njemačka štampa, u siječnju 1908. ruski je liberalni političar Petar Struve pisao: „Sada je vrijeme da se izrekne kako postoji samo jedan put za stvaranje velike Rusije, a taj je: skretanje svih snaga na područje koje je pristupačno realnom utjecaju ruske kulture. To je područje *cijeli crnomorski bazen*, to jest, sve evropske i azijske zemlje koje imaju izlaz na Crno more. Tu mi posjedujemo istinsku bazu za svoju neospornu privrednu prevlast: *ljude, kamene ugljen i željezo*. Na toj realnoj osnovi – i samo na njoj – može se neumornim kulturnim radom, koji mora svestrano podupirati država, stvoriti privredno jaka velika Rusija.”

Početak današnjeg rata, još prije nego što se umiješala Turska, taj je isti Struve pisao: „U njemačkih se političara javlja samostalna politika prema Turskoj koja se kristalizira u ideji i programu egiptizacije Turske pod zaštitom Njemačke. Bospor i Dardanele trebali bi se pretvoriti u njemački Suez. Već prije talijansko-turskog rata koji je Tursku potisnuo iz Afrike, i prije balkanskog rata koji je Tursku gotovo izbacio iz Evrope, pred Njemačku se jasno postavila zadaća: održati Tursku i njezinu nezavisnost u interesu privrednog i političkog učvršćenja Njemačke. Poslije spomenutih ratova ta se zadaća izmijenila samo utoliko što je izašla na vidjelo krajnja slabost Turske; u tim okolnostima morao se savez de facto izroditi u protektorat ili starateljstvo, što mora otomansko carstvo dovesti napokon na nivo Egipta. *Ali, savršeno je jasno da bi jedan njemački Egipat na Crnom i Mramornom moru bio sa stanovišta Rusije potpuno neprihvatljiv*. Stoga nije začudno što je ruska vlada smjesta protestirala protiv koraka koji su smjerali takvoj politici, *kao što je protestirala protiv misije generala Limana von Sandersa* koji je trebao ne samo reorganizirati tursku vojsku nego i *zapovijedati jednim armijskim korpusom u Carigradu*. U tom pitanju Rusija je formalno dobila zadovoljštinu, ali se u zbilji stanje stvari nije ni najmanje promijenilo. *U takvim je okolnostima u prosincu 1913. zamalo došlo do rata između Rusije i Njemačke: slučaj vojne misije Limana von Sandersa* razotkrio je politiku Njemačke usmjerenu na ‘egiptizaciju’ Turske.

Već je i taj novi smjer njemačke politike mogao biti dovoljan povod oružanom sukobu između Njemačke i Rusije. U prosincu 1913. stupili smo, dakle, u epohu sazrijevanja jednog konflikta koji je neizbježno morao poprimiti karakter svjetskog konflikta”.

Austrijom, kao i suprotnost s Francuskom, ispunio se novim sadržajem. Bismarck je mislio samo na obranu posjedovnog stanja koje su stvorili ratovi iz 1864. i 1870. godine. Trojni savez koji je on zaključio bio je posve konzervativnog karaktera, posebno u tom smislu što je značio konačno odricanje Austrije od pristupanja savezu njemačkih država, pomirenje sa stanjem stvari koje je stvorio Bismarck, ovjekovječenje nacionalne rascjepkanosti Njemačke i vojne hegemonije velike Pruske. Austrijske tendencije prema Balkanu Bismarcku su bile jednako mrske kao i njemačke tečevine u južnoj Africi. U svojim „Mislama i sjećanjima” on kaže:

„Prirodno je da stanovnici dunavskog bazena imaju potrebe i planove koji se protežu preko današnjih granica monarhije: i ustav Njemačkog Rajha pokazuje put kojim Austrija može postići pomirenje političkih i materijalnih interesa što se nalaze između istočne granice rumunjskog naroda i Boke kotorske. *Ali nije zadaća Njemačkog Rajha da život i imetak svojih podanika pozajmljuje u svrhu ostvarivanja susjedskih želja.*”

A to je on jednom još drastičnije izrazio poznatom izrekom da mu cijela Bosna nije vrijedna kostiju jednog jedinog pomeranijskog grenadira. Da Bismarck zaista nije namjeravao staviti Trojni savez u službu austrijskih ekspanzionističkih težnji, najbolje svjedoči „ugovor o uzajamnoj sigurnosti” zaključen s Rusijom 1884. prema kojemu Njemački Rajh u slučaju rata između Rusije i Austrije ne bi možda stao na stranu ove druge, nego bi sačuvao „dobronamjernu neutralnost”.

Otkako se u njemačkoj politici zbilo imperijalistički preokret, promijenio se i njezin odnos prema Austriji. Austro-Ugarska leži između Njemačke i Balkana, dakle na putu prema žarištu njemačke orijentalne politike. Pri općoj izolaciji u kojoj se Njemačka našla uslijed svoje politike, sukob s Austrijom značio bi isto što i napuštanje svih svjetskopolitičkih planova. A i sa slabljenjem i raspadom Austro-Ugarske, što bi bilo identično istovremenoj likvidaciji Turske i izvanrednom jačanju Rusije, balkanskih država i Engleske, ostvarilo bi se doduše nacionalno ujedinjenje i jačanje Njemačke, ali bi izbljedjela životna svjetlost imperijalističke politike Njemačkog Rajha⁴. Spasavanje i održavanje habsburške monarhije postalo je, dakle, logičnom nuzzadaćom njemačkog imperijalizma, dok mu je glavna zadaća bila održavanje Turske.

Ali Austrija znači neprestano latentno ratno stanje na Balkanu. Otkako je nezadrživi proces rastakanja Turske doveo do stvaranja i jačanja balkanskih država u neposrednoj blizini Austrije, nastala je i suprotnost između habsburške monarhije i njezinih mladih susjeda. Jasno je da se s truljenjem ionako razrovane monarhije moralo samo ubrzati pojavljivanje samostalnih za život

⁴ U imperijalističkom letku „Zašto je ovo njemački rat” čitamo: „Rusija nas je već i prije pokušavala namamiti nuđajući nam njemačku Austriju, onih deset milijuna Nijemaca što su pri našem nacionalnom ujedinjavanju 1866. i 1870/71. morali ostati vani. Izručimo li im staru monarhiju habsburgovaca, mogli bismo za tu izdaju izvući nagradu.”

sposobnih država tik monarhije sastavljene od samih krhotina tih istih narodnosti kojima ona umije vladati jedino palošem diktatorskih paragrafa. Unutrašnja životna nesposobnost Austrije ispoljila se upravo u njezinoj balkanskoj politici, a osobito u odnosu prema Srbiji. Unatoč svojim imperijalističkim apetitima koji su se nasumce bacali čas na Solun, čas na Drač, Austrija nije bila kadra, recimo, anektirati Srbiju čak ni tada kad se ona još nije bila ojačala i povećala u balkanskim ratovima. S pripajanjem Srbije Austrija bi u svojoj nutрини opasno pojačala jednu od najnepokornijih južnoslavenskih narodnosti koju i inače jedva uspijeva obuzdati brutalnim i tupoglavim režimom svoje reakcije⁵.

Ali Austrija ne može trpjeti ni samostalan normalan razvoj Srbije i iz njega crpsti koristi putem normalnih trgovinskih odnosa, jer habsburška monarhija nije politička organizacija građanske države, nego naprosto labavi sindikat nekoliko klika društvenih nametnika koji žele punim rukama grabiti, služeći se državnim nasilnim sredstvima, dok trula građevina monarhije još traje. U interesu mađarskog agrara i umjetnog poskupljenja poljoprivrednih proizvoda, Austrija je, dakle, zabranila uvoz stoke i voća iz Srbije i tako toj seljačkoj zemlji odsjekla glavno tržište njezinih proizvoda. U interesu svojih industrijskih kartela Austrija je prisilila Srbiju da samo od nje kupuje industrijske proizvode, po najvišim cijenama. Da bi je održala u privrednoj i političkoj zavisnosti, Austrija je Srbiji onemogućila da na istoku zadobije pristup Crnom moru putem saveza s Bugarskom i da na zapadu stekne izlaz na Jadransko more pribavljanjem jedne luke u Albaniji. Balkanska politika Austrije išla je, dakle, naprosto za gušenjem Srbije. Ali ona je u isto vrijeme bila uperena protiv svakog međusobnog zbližavanja i unutrašnjeg uspona balkanskih država uopće, i značila je za njih trajnu opasnost. Ta austrijski je imperijalizam neprestano ugrožavao opstanak i razvojne mogućnosti balkanskih država sad aneksijom Bosne, sad zahtjevima za Sandžakom, Novim Pazarom i Solunom, sad zahtjevima za albanskom obalom. Za volju tih austrijskih tendencija, i uslijed konkurencije Italije, morala je poslije drugog balkanskog rata nastati i ona sramotna tvorevina nepokornijih južnoslavenskih narodnosti koju i inače jedva uspijeva obuzdati brutalnim i tupoglavim režimom svoje reakcije „nezavisna Albanija” pod jednim njemačkim knezom, da od samog početka ne bi bila drugo do igračka u intrigama imperijalističkih rivala.

Tako je imperijalistička politika Austrije u posljednjem desetljeću ometala normalan napredni razvoj na Balkanu i sama sebe dovela pred neizbježnu dilemu: ili habsburška monarhija ili kapitalistički razvitak balkanskih država! Balkan, koji se bio emancipirao od turske vlasti,

⁵ „*Kölnische Zeitung*” pisala je poslije sarajevskog atentata, dakle u predvečerje rata, kada službena njemačka politika još nije bila otvorila karte: „Tko nije upućen u prilike, postaviti će pitanje, otkuda to da Austrija unatoč dobroćinstvima koja je učinila Bosni nije u toj zemlji omiljena već je, naprotiv, upravo omražena od Srba koji tvore 42% stanovništva? Odgovor će razumjeti samo onaj pravi poznavalac naroda i prilika, dok ga netko sa strane, osobito oni što su vični evropskim pojmovima i stanju, neće shvatiti. Odgovor je kratak i jasan: *Upravljanje Bosnom u svojoj je osnovi i u temeljnim zamislima promašeno*, a tomu je krivo upravo kažnjivo nepoznavanje stvarnih prilika u zemlji, koje dijelom vlada još danas, više od jednog ljudskog vijeka poslije okupacije.”

ugledao je pred sobom još jednu zadaću – da ukloni s puta prepreku Austriju. Likvidiranje Austro-Ugarske historijski je samo nastavak raspadanja Turske i zajedno s njim ono je zahtjev povijesnog razvojnog procesa.

Ali ona dilema nije dopuštala drugog rješenja do rata, i to svjetskog rata. Iza Srbije je, naime, stajala Rusija koja se nije mogla odreći svojeg utjecaja i uloge „zaštitnika” na Balkanu a da pri tomu ne napusti cijeli svoj imperijalistički program na Orijentu. Ruska se politika, u direktnoj suprotnosti s austrijskom, svodila na okupljanje balkanskih država, naravno, pod protektoratom Rusije. Balkanski savez koji je u svojem pobjedonosnom ratu 1912. godine gotovo zbrisao evropsku Tursku bio je djelo Rusije, i prema njezinim je intencijama svoju oštricu trebao usmjeriti protiv Austrije. Balkanski se savez, doduše, unatoč svim naporima Rusije, ubrzo raspao u drugom balkanskom ratu, ali Srbija, koja je u tom ratu bila pobijedila, ostala je upućena na savezništvo s Rusijom jednako kao što je Austrija postala smrtnim neprijateljem Rusije. Njemačkoj, koja se svezala sa sudbinom habsburške monarhije, činilo se da njezinu ultrareakcionarnu balkansku politiku mora braniti na svakom koraku, pa sada udvostručiti i svoju suprotnost s Rusijom.

Ali austrijska je politika na Balkanu dovela i do sukoba s Italijom koju jednako živo zanima i likvidacija Austrije kao i likvidacija Turske. Talijanskom imperijalizmu služe austrijski posjedi na tlu Italije kao najpristupačniji i najudobniji plašt – jer je i najpopularniji – za prikrivanje svojih ekspanzionističkih prohtjeva koji su, pri novom poretku stvari na Balkanu, usmjereni prije svega prema nasuprotnoj albanskoj obali na Jadranu. Trojni savez, koji je bio pretrpio snažan udarac već u ratu s Tripolitaniom, do kraja je potkopala akutna kriza na Balkanu poslije dvaju balkanskih ratova i dvije je centralne sile dovela u oštru suprotnost sa čitavim ostalim svijetom. Njemački imperijalizam, privezan uz dvije lešine u raspadanju, zaplovio je ravno u svjetski rat.

Plovidba je, uostalom, bila potpuno svjesna. Osobito je Austrija, kao pogonska snaga, već godinama s fatalnom zaslijepljenošću srljala u zločin. Njezina vladajuća klerikalno militaristička klika na čelu s nadvojvodom Franjom Ferdinandom i njegovim doglavnikom barunom von Chlumezkom formalno je tragala za izlikom kako bi mogla navaliti. Ona je 1909. godine dala profesoru *Friedmannu* da radi izazivanja nužnog ratnog uzbuđenja fabricira čuvene dokumente koji su razotkrivali široko razgranatu paklensku zavjeru Srba protiv habsburške monarhije i jedina im je mala mana bila u tomu što su od prvog do posljednjeg slova bili krivotvoreni. Nekoliko godina kasnije trebala je poput iskre upaliti bure baruta danima kolportirana vijest o užasnom mučenju austrijskog konzula *Prohaske* u Skoplju, a on je dotle zdrav i čitav fićukajući šetao ulicama Skoplja. Napokon je došao sarajevski atentat, dugo priželjkivani pravi pravcati užasavajući zločin. „Ako je ikoja krvna žrtva donijela *oslobađajući, iskupljujući* učinak, bila je to ova”, likovali su glasnogovornici njemačkog imperijalizma. Austrijski su imperijalisti likovali još glasnije, odlučni da nadvojvodske leševe iskoriste dok su još svježi.⁶ U brzom

⁶ „Zašto je ovo njemački rat”. Str.21.

sporazumijevanju s Berlinom dogovoren je rat i poslan je ultimatum da bi poput fitilja potpalio kapitalistički svijet sa sve četiri strane.

Ali, incident u Sarajevu pružio je samo izliku. U pogledu uzroka, suprotnosti, rat je bio već davno sazrio, konstelacija koju danas doživljujemo zgotovljena je već prije deset godina. Sa svakom godinom i svakim političkim događajem u posljednje je vrijeme ona dolazila korak bliže: s turskom revolucijom, aneksijom Bosne, marokanskom krizom, ekspedicijom u Tripolitaniju, s oba balkanska rata. Svi vojni planovi posljednjih su se godina donosili direktno s obzirom na ovaj rat, kao svjesna priprema za neizbježni generalni obračun. Tokom posljednjih godina izbijanje današnjeg rata bilo je već pet puta izbjegnuto samo za vlas: U ljetu 1905, kada je Njemačka prvi put na odlučan način izjavila svoje zahtjeve u stvari Maroka. U ljetu 1908, kada su Engleska, Rusija i Francuska poslije sastanka vladara u Revalu zbog makedonskog pitanja htjele Turskoj postaviti ultimatum, a Njemačka se spremala da radi zaštite Turske uletu u rat, koji je tom zgodom spriječilo jedino nenadano izbijanje turske revolucije⁷. Početkom 1909, kada je

Organ klike austrijskog nadvojvode „Velika Austrija” donosio je iz tjedna u tjedan potpaljivačke članke u ovakvom stilu:

„ Ako se smrt nadvojvode prestolonasljednika Franje Ferdinanda želi osvetiti na način koji će biti dostojan i dosljedan njegovim osjećajima, *tada neka se što je moguće brže izvrši politička oporuka* nevine žrtve nesretnog razvoja prilika na jugu carevine.

Već šest godina čekamo mi konačan rasplet svih tegobnih pritisaka koje nadasve mučno osjećamo u cijeloj svojoj politici.

Budući da znademo kako se tek u ratu može roditi nova i velika Austrija, sretna velika Austrija, osloboditeljica svojih naroda, mi hoćemo rat.

Mi hoćemo rat jer smo duboko uvjereni da jedino ratom možemo dostići svoj ideal: *jaku veliku Austriju* u kojoj austrijska ideja države, austrijska misionarska zamisao da *balkanskim narodima* donese slobodu i kulturu, cvjeta u sunčanom sjaju velike, radosne budućnosti.

Otkako je mrtav velikan čija bi čvrsta ruka, neukrotiva energija, preko noći bila stvorila veliku Austriju, otada je naša nada jedino još rat.

To je posljednja karta na koju stavljamo sve!

Možda će golemo negodovanje protiv Srbije što poslije ovog atentata vlada u Austriji i Ugarskoj narasti do eksplozije protiv Srbije a u daljem toku i protiv Rusije.

Nadvojvoda Franjo Ferdinand mogao je kao pojedinac taj imperijalizam samo pripremiti, ne i provesti. *Njegova će smrt, nadajmo se, biti ona krvna žrtva što je bila nužna da bi se imperijalizam razbuktao čitavom Austrijom.*”

⁷ “Na strani njemačke politike znalo se, naravno, što treba da se dogodi i danas više neće biti otkrivena nikakva tajna činjenicom da se poput ostalih evropskih flota i njemačka ratna momarica tada bila nalazila u stanju neposredne ratne pripravnosti.” Rohrbach, “Rat u njemačkoj politici”, str. 32.

Rusija na austrijsku aneksiju Bosne odgovorila mobilizacijom, na što je Njemačka Petrogradu najformalnije izjavila kako je pripravna ući u rat na strani Austrije. U ljetu 1911, kada je „Pantera” bila poslana u Agadir, što bi bezuvjetno bilo dovelo do izbijanja rata da se Njemačka nije odrekla udjela u Maroku i dala se namiriti Kongom. I napokon, početkom 1913, kada je Njemačka zbog namjere Rusije da umaršira u Jermeniju po drugi put Petrogradu najformalnije izjavila kako je spremna na rat.

Tako je današnji rat osam godina visio u zraku. Bivao je neprestano odgađan samo zato što koja od umiješanih strana još ne bi bila gotova s vojnim pripremama. Današnji je svjetski rat bio saznao pogotovo u vrijeme pustolovine s „Panterom” 1911, bez umorstva nadvojvodskog para, bez francuskih letaća nad Nürnbergom i bez ruske invazije u istočnu Prusku. Njemačka ga je samo odgodila, do trenutka koji će joj biti prikladniji. I tu je dovoljno samo pročitati otvoreno izlaganje njemačkih imperijalista: „Ukoliko je takozvana općenjemačka strana za marokanske krize 1911. bila njemačkoj politici predbacila slabost, onda tu pogrešnu misao potire već sama činjenica da je preinaka kanala Sjeverno more, Istočno more bila u vrijeme kada smo „Panteru” poslali u Agadir još usred gradnje, izgrađivanje Helgolanda u veliku pomorsku tvrđavu još ni izdaleka dovršeno, a naša je flota u odnosu na englesku pomorsku silu bila u drednotima i pomoćnom naoružanju znatno slabija nego tri godine kasnije. I kanal, i Helgoland i jačina flote bili su u usporedbi s ovom, 1914. godinom, dijelom u velikom zaostatku, dijelom uopće neupotrebljivi za rat. *U takvoj situaciji, kada se zna da će nešto kasnije šanse biti mnogo povoljnije, bila bi naprosto ludost ići za izazivanjem odlučujućeg rata.*”⁸ Najprije je trebalo dotjerati njemačku flotu i od Rajhstaga iznuditi zamašne vojne planove. U ljetu 1914. Njemačka se osjećala pripremljenom za rat, dok je Francuska još razrađivala svoju trogodišnju vojnu obvezu, a Rusija još nije bila dogotovila ni program flote ni pripremu kopnene vojske. Valjalo je to stanje energično iskoristiti. „Nas je, to jest Njemačku i Austriju” – piše o situaciji u srpnju 1914. isti taj Rohrbach, koji nije samo najozbiljniji glasonoša imperijalizma u Njemačkoj nego je u redovitom dodiru s vodećim krugovima njemačke politike, njihov poluslužbeni govornik – „nas je tada *najviše zabrinjavalo* hoće li nas prolazna i prividna *popustljivost Rusije moralno prisiliti da čekamo dok se Rusija i Francuska zaista ne pripreme*”.⁹ Drugim riječima: u srpnju 1914. ponajviše se strepilo pred mogućnošću da „mirovna akcija” njemačke vlade uspije, da Rusija i Srbija popuste. I, uspjelo je. „S dubokom boli uvidjeli smo da su naši neumorni napori usmjereni na održanje svjetskog mira propali” itd.

Ulazak njemačkih bataljona u Belgiju, stavljanje njemačkog Rajhstaga pred svršenu činjenicu rata i opsadnog stanja, nije, dakle, prema svemu ovom bio grom iz vedra neba, nova nečuvena situacija, događaj koji bi svojim političkim značenjem mogao iznenaditi socijaldemokratsku

⁸ Rohrbach, „Rat i njemačka politika”, str. 41.

⁹ Na istom mjestu, str. 83.

frakciju. Svjetski rat što se službeno započeo 4. kolovoza bio je onaj što ga je njemačka i međunarodna imperijalistička politika neumorno pripremala desetljećima, onaj kojeg je približavanje njemačka socijaldemokracija jedno desetljeće isto tako neumorno predskazivala gotovo svake godine, onaj što su ga socijaldemokratski poslanici, novine i brošure tisuću puta žigosali kao drski imperijalistički zločin što nema ništa zajedničko ni s kulturom ni s nacionalnim interesima već je, naprotiv, njihova sušta suprotnost.”

I doista. Ne radi se u ovom ratu o „opstanku i slobodarskom razvitku Njemačke”, kao što kaže izjava socijaldemokratske frakcije, ne o njemačkoj kulturi, kao što piše socijaldemokratska štampa, nego o sadašnjim profitima Njemačke banke u azijskoj Turskoj i budućim profitima Mannesmanna i Kruppa u Maroku, o opstanku Austrije i njezine reakcije, te „gomile organizirane truleži što se zove habsburška monarhija”, kao što je pisao „*Vorwärts*” 25. srpnja 1914, radi se o mađarskim svinjama i šljivama, o paragrafu 14, o pričama za malu djecu i kulturi Friedmann-Prohaska, o održavanju vlasti turskih bašibozuka u Maloj Aziji i kontrarevolucije na Balkanu.

Velik dio naše partijske štampe moralno se zgražao stoga što su protivnici Njemačke natjerali u rat „obojene i divljake”, crnce, Sikse, Maure. Eto, ti narodi igraju u današnjem ratu gotovo istu ulogu kao i socijalistički proletarijat evropskih država. Jer ako su Mauri s Novog Zelanda, kao što javlja Reuter, izgarali od čežnje da gube glave za engleskog kralja, onda su pokazali da su upravo toliko svjesni vlastitih interesa koliko i njemačka socijaldemokratska frakcija koja je očuvanje habsburške monarhije, Turske i blagajni Njemačke banke pobrkala s opstankom, slobodom i kulturom njemačkog naroda. Ipak, postoji tu i velika razlika: Mauri su se još prije jedne generacije bavili ljudožderstvom a ne marksističkom teorijom.

V

A tek carizam! On je bio, bez sumnje, osobito u prvim trenucima rata, presudan za stav partije. Socijaldemokratska frakcija dala je u svojoj izjavi parolu: protiv carizma! Socijaldemokratska štampa ubrzo je to pretvorila u rat oko „kulture” za cijelu Evropu.

Frankfurtska „*Volksstimme*” pisala je već 31. srpnja:

„Njemačka socijaldemokracija već dugo okrivljuje carizam da je on krvavo utočište evropske reakcije još od vremena kada su *Marx i Engels* s pooštrenom pozornošću motrili svaki pokret tog barbarskog režima pa sve do danas kada on puni zatvore političkim prestupnicima a ipak drhti pred svakim pokretom radnika. *Neka se sada, pod njemačkim ratnim zastavama, pruži prilika za obračun s tim strašnim društvom.*”

„Pfälzische Post“ iz Ludwigshafena istoga dana:

„To je načelo koje je iskovao naš nezaboravni August Bebel. Tu se radi o borbi kulture protiv nekulture, tu svojeg čovjeka daje i proletarijat.”

„*Münchener Post*“ od 1. kolovoza:

„Pri dužnosti obrane zemlje od krvavog carizma mi se ne damo pretvoriti u građane drugoga reda.”

„*Volksblatt*“ iz Hallea 5. kolovoza:

„Ako je istina da nas je Rusija napala – a to proizlazi iz svih dosadašnjih vijesti – *onda se po sebi razumije da socijaldemokracija odobrava sva sredstva za obranu*. Carizam se mora svim silama izbaciti iz zemlje!”

I 18. kolovoza:

„Ali sada su se otvorila paklena vrata, sada nama kao i (svim drugim Nijemcima) ne gura oružje u ruke samo dužnost obrane domovine, samoodržanja, nego i svijest da zajedno s neprijateljem protiv kojeg se borimo na istoku tučemo i neprijatelja svakog napretka i svake kulture ... *Poraz Rusije ujedno je pobjeda slobode u Evropi.*”

„*Volksfreund*“ iz Braunschweiga od 5. kolovoza pisao je:

„Neodoljivi pritisak vojne sile odvlači sa sobom svakoga. Ali klasno svjesni radnici ne slijede samo izvanjsku silu, oni slušaju vlastito uvjerenje kada tlo na kojemu stoje brane od prodora Istoka.”

Esenska „*Arbeiterzeitung*“ već je 3. kolovoza dovikivala:

„Ako ovu zemlju sada ugrožavaju nakane Rusije, onda se socijaldemokrati, s obzirom na činjenicu da je riječ o borbi s krvavim ruskim carizmom, počiniteljem milijuna zločina nad slobodom i kulturom, neće dati ni od koga u zemlji nadmašiti u ispunjavanju dužnosti i u požrtvovnosti. Onda će parola biti: Dolje carizam! Dolje leglo barbarstva!”

Tako i bielefeldska „*Volkswacht*“ 4. kolovoza:

„... Lozinka je posvuda jednaka: *Protiv ruskog despotizma i podlosti!...*”

Elberfeldski partijski list 5. kolovoza:

„Od životnog je interesa za cijelu zapadnu Evropu da ona iskorijeni strahoviti, ubilački carizam. Ali taj interes čovječanstva guši pohlepa kapitalističkih klasa Engleske i Francuske za mogućnostima profita koje je do sada imao njemački kapital.”

„*Rheinische Zeitung*” u Kölnu:

„Činite što vam je dužnost, prijatelji, bilo kamo vas postavila sudbina! *Vi se borite za kulturu Evrope, za slobodu svoje domovine i za vlastitu dobrobit.*”

„*Schleswig-Holsteinische Volkszeitung*” od 7. kolovoza pisala je:

„Po sebi se razumije da živimo u doba kapitalizma i posve je izvjesno da će klasnih borbi biti i poslije velikog rata. Ali te će se klasne borbe odigravati u državi slobodnijoj od ove koju poznajemo danas, te će se klasne borbe mnogo više ograničavati na ekonomska područja i sa socijaldemokratima se ubuduće, kada iščezne ruski carizam, neće moći postupati kao s izopćenima, kao s građanima drugoga reda, kao s politički bespravnima”.

„*Hamburger Echo*” od 11. kolovoza vikao je:

„Jer mi treba da vodimo ne samo obrambeni rat protiv Engleske i Francuske, mi moramo prije svega ratovati *protiv carizma*, i to činimo s punim oduševljenjem. *Jer to je rat za kulturu.*”

A partijski organ u Lübecku izjavljuje još 4. rujna:

„Ako se sloboda Evrope spasi, onda će to Evropa, kad je već došlo do rata, *trebati da zahvali snazi njemačkog oružja. Naša glavna bitka uperena je protiv onoga tko je smrtni neprijatelj svake demokracije i svake slobode.*”

To se jednoglasno orilo iz grla njemačke partijske štampe.

Njemačka je vlada u početnom stadiju rata prihvaćala ponuđenu pomoć: nehajnom kretnjom zadjenula je sebi za šljem lovoriku oslobodioca evropske kulture. Da, prilagodila se ona ulozi „osloboditelja nacija”, iako s očitom nelagodnošću i prilično nespretnom gracioznošću. Vrhovne komande „obadviju velikih armija” dapače su se – „ nužda zakon mijenja” – naučile i ulagivati Židovima pa su u ruskoj Poljskoj „protuže i zavjerenike” češkale iza ušiju. Poljaci su još dobili i mjenicu za carstvo nebesko, naravno uz cijenu upravo onakve masovne „veleizdaje” svoje carske vlade s kakvom je navodno u Kamerunu pokušao Duala Manga Bell pa su ga u ratnoj buci potihom i bez tegobnih sudskih procesa objesili. A svim tim medvjedićim koracima njemačkog imperijalizma u nevolji kumovala je i socijaldemokratska partijska štampa. Dok je frakcija u

Rajhstagu diskretnom šutnjom prikrivala leš poglavice Duala, socijaldemokratska je štampa širila zrakom likujući ševin poj o slobodi koju „njemački kundaci” donose sirotim žrtvama carizma.

Teorijski organ partije, „*Neue Zeit*”, pisao je u broju od 28. kolovoza:

„Granično stanovništvo u zemlji baćuške *cara s oduševljenim je poklicima pozdravilo njemačke prethodnice* – jer ono Poljaka i Židova što naseljuje taj potez uvijek je sve ono što tvori pojam domovine iskušavalo jedino u liku korupcije i knuta. Jadni i zaista lišeni domovine, ti odbačeni podanici krvavog Nikolaja ne bi, čak da za to pokazuju i volju, imali braniti ništa do svojih lanaca, pa *stoga oni sada žive i izgaraju u jedinoj čežnji i nadi da će njemački kundaci kojima vitlaju njemačke pesnice uskoro smrskati čitav caristički sistem...* Jasno usmjerena politička volja živi i u njemačkoj radničkoj klasi dok se na njezine glave srućuju gromovi svjetskog rata: obraniti se od saveznika istočnog barbarstva na zapadu da bi se s njima sklopio častan mir i *da bi se sve snage do posljednjeg daha uložile u uništenje carizma.*”

Nakon što je socijaldemokratska frakcija ratu pripjevala karakter obrane njemačke nacije i kulture, socijaldemokratska mu je štampa pripjevala čak i karakter oslobodioca tuđih nacija. Hindenburg je postao izvršiocem oporuke Marxa i Engelsa.

Pamćenje je našoj partiji u ovom ratu doista fatalno podvalilo: dok je sva svoja načela, sve zavjete i zaključke međunarodnih kongresa ona potpuno zaboravila upravo u trenutku kada ih je valjalo primijeniti, na svoju se nevolju sjetila jedne Marxove „ostavštine” i izvukla je iz prašine zaborava kada je ona mogla poslužiti samo kao ukras njemačkog militarizma u čije je uništenje Marx htio uložiti „sve snage do posljednjeg daha”. To su njemačkoj socijaldemokraciji odjednom, u godini spasa 1914, doprli do ušiju zamrznuti zvuci trube „*Novih rajnskih novina*”, njemačke martovske revolucije protiv Rusije samodršca Nikolaja I, i gurnuli joj u ruke, rame uz rame s pruskim junckerstvom, „njemački kundak” – protiv Rusije iz doba velike revolucije.

Ali upravo tu valja početi s „revizijom” i preispitati parole iz martovske revolucije služeći se povijesnim iskustvom od gotovo 70 godina.

Ruski carizam je 1848. doista bio „utočište evropske reakcije”. Sa zemljom srasli proizvod ruskih socijalnih odnosa, duboko ukorijenjen u njihovim srednjovjekovnim, prirodno privrednim temeljima, apsolutizam je bio zaštitnik i ujedno nadmoćni predvodnik monarhističke reakcije poljuljane građanskom revolucijom i oslabljene, poimence u Njemačkoj, rascjepkanošću državnica. Nikolaj I. mogao je još 1851. posredstvom pruskog poslanika von Rochowa staviti Berlinu do znanja kako bi on „svakako bio rado vidio da je u studenom 1848. pri ulasku generala Wrangela u Berlin revolucija bila ugušena u korijenu” i da je “ bilo i drugih momenata u kojima nije trebalo davati loših ustava”. Ili drugom zgodom, u jednoj opomeni Manteauffelu: kako on

„čvrsto vjeruje da će kraljevsko ministarstvo pod vodstvom Hochderoa braniti prava krune nasuprot domovima i osnažiti poštovanje konzervativnih načela”. Taj isti Nikolaj mogao je također i jednom pruskom ministru predsjedniku podijeliti orden Aleksandra Njevskog u znak priznanja za njegove „postojane napore“... oko učvršćenja zakonitog poretka u Pruskoj”.

Već je krimski rat sve to uvelike promijenio. On je doveo stari sistem do vojnog, a s njim i do političkog bankrota. Ruski je apsolutizam uvidio kako je prisiljen da krene putem reformi, da se modernizira, da se prilagodi građanskim odnosima, i tako je đavolu pružio mali prst, a on ga sada već čvrsto drži za obje ruke i napokon će ga čitavog odnijeti. Rezultati krimskog rata ujedno su bili poučno prokušavanje dogme o oslobođenju koje bi se nekom porobljenom narodu moglo donijeti „kundacima”. Vojni bankrot kod Sedana Francusku je obdario republikom. Ali ta republika nije bila poklon Bismarckove soldateske: Pruska nije imala za poklon drugim narodima ni tada, kao što nema ni danas, ničega do junkerskog režima. Republika u Francuskoj bila je iznutra sazreli plod socijalnih borbi od 1789. i triju revolucija. Slom kod Sevastopolja djelovao je, naprotiv, poput onoga kod Jene: budući da nije bilo revolucionarnog pokreta u unutrašnjosti zemlje, doveo je on samo do izvanjske obnove i do ponovnog učvršćenja starog režima.

Ali reforme u Rusiji šezdesetih godina, koje su put prokrčile građansko-kapitalističkom razvitku, mogle su se jedino novčanim sredstvima građansko kapitalističke privrede i ostvariti. A ta je sredstva pružio zapadnoevropski kapital – iz Njemačke i Francuske. Na to se nadovezao novi odnos što traje do danasnjeg dana: ruski apsolutizam izdržava zapadnoevropska buržoazija. „Ruski rubalj” ne kotrlja se više diplomatskim salonima i, kako je pruski prestolonasljednik Wilhelm još 1854. s gorčinom rekao, „sve do predsoblja kraljevskih odaja”. Naprotiv, njemačko se i francusko zlato kotrlja u Petrograd da bi ondje prehranjivalo carsku vladavinu čija bi se misija bez tih oživljavajućih sokova već davno završila. Otada carizam više nije puki proizvod ruskih prilika: novi su mu korijeni kapitalistički odnosi zapadne Evrope.

Da, otada se odnosi sa svakim desetljećem sve više mijenjaju. Kako se u samoj Rusiji s razvojem ruskog kapitalizma unutrašnji, sa zemljom srasli korijen samovlašća rastače, sve više jača onaj drugi, zapadnoevropski korijen. Financijskom podupiranju pridružila se, poslije rata 1870, pojačana politička podrška uslijed takmičenja između Francuske i Njemačke. Što više revolucionarne snage iz krila samog ruskog naroda ustaju protiv apsolutizma, to se više one sudaraju s otporima iz zapadne Evrope koja ugroženom carizmu jača moralno i političko zaleđe. Upravo kada je početkom osamdesetih godina teroristički pokret starijeg ruskog socijalizma u jednom trenutku bio snažno potresao carsku vladavinu, uništio njezin unutrašnji i vanjski autoritet, Bismarck je sklopio s Rusijom svoj ugovor o uzajamnoj sigurnosti i zaštitio joj leđa u međunarodnoj politici. S druge strane, što je Rusiju više snubila njemačka politika, to joj se, naravno, većma otvarala kesa francuske buržoazije. Crpeći pomoć iz oba izvora, apsolutizam je produživao svoj vijek u borbi sa sve većom plimom unutrašnjeg revolucionarnog pokreta.

Kapitalistički razvoj, koji je carizam svojom rukom gajio i njegovao, napokon je urodio plodom: s devedesetim godinama počinje masovni revolucionarni pokret ruskog proletarijata. Temelji carizma ljuljaju se i tresu u vlastitoj zemlji. Nekadašnje „utočište evropske reakcije” ubrzo uviđa da je prisiljeno i samo dati „loš ustav” i da pred nabujalom plimom u vlastitoj kući mora i samo potražiti spas u nekom „utočištu”. I nalazi ga – u Njemačkoj. Njemačku Bülowa tereti dug u koji bijaše zapala Pruska Wrangela i Manteuffela. U odnosima se zbiva direktan obrat: ruska pomoć protiv njemačke revolucije zamjenjuje se njemačkom pomoći protiv ruske revolucije. Uhodarenja, protjerivanja, izručenja – prava pravcata „hajka na demagoge” iz blagoslovljenih vremena Svete alijanse pokreće se u Njemačkoj protiv ruskih boraca za slobodu i slijedi ih sve do praga ruske revolucije. *Königsberški proces* 1904. ne predstavlja puko krunisanje hajke: ona tu poput munje osvjetljuje cijeli povijesni put razvoja od 1848, potpun prevrat u odnosima između ruskog apsolutizma i evropske reakcije. Tua res agitur! dovikuje jedan pruski ministar pravde vladajućoj klasi Njemačke upirući prstom u poljuljane temelje carskog režima u Rusiji. „Uspostavljanje demokratske republike u Rusiji moralo bi na najosjetljiviji način utjecati na Njemačku” – izjavljuje u Königsbergu prvi državni odvjetnik Schulze. – „Ako susjedova kuća gori, i moja je ugrožena.” A njegov pomoćnik Caspar ističe: „Naravno, na javne interese Njemačke znatno utječe hoće li bedem apsolutizma opstati ili neće. *Nema sumnje da plamenovi revolucionarnog pokreta lako mogu zahvatiti i Njemačku...*” Tu se napokon moglo očima vidjeti kako krtica povijesnog razvoja podriva stvari, postavlja ih naglavce, kako je ona pokopala staru frazu o „utočištu evropske reakcije”. Sada ona, evropska reakcija, u prvom redu prusko-junkerska, tvori utočište ruskog apsolutizma. Uz nju on se još drži uspravno, smrtno pogođen može biti samo zajedno s njom. Morala je to potvrditi sudbina ruske revolucije.

Revolucija je bila poražena. Ali upravo su uzroci njezina privremenog neuspjeha, kada se razmotre nešto dublje, poučni za stav njemačke socijaldemokracije u ovom ratu. Dva uzroka mogu nam objasniti poraz ruskog ustanka u godinama 1905-1906, unatoč besprimjernom zalaganju revolucionarnih snaga u njemu, jasnoći njegova cilja i njegovoj žilavosti. Jedan je u unutrašnjem karakteru same revolucije: u njezinu golemom historijskom programu, u mnoštvu ekonomskih i političkih problema koje je pokrenula, kao i velika francuska revolucija prije sto godina, a od kojih se neki, poput agrarnog pitanja, uopće ne daju riješiti u okviru današnjeg društvenog poretka; u teškoćama oko stvaranja modernog državnog oblika za klasnu vladavinu buržoazije protiv kontrarevolucionarnog otpora svekolike buržoazije carevine. Gledana s te strane, ruska revolucija nije uspjela upravo stoga što je bila proleterska revolucija s buržoaskim zadaćama ili, ako hoćemo, građanska revolucija s proletersko-socijalističkim sredstvima borbe, stoga što je bila olujni sudar dvaju vijekova, jednako plod zakašnjelog razvitka klasnih odnosa u Rusiji kao i njihove prezrelosti u zapadnoj Evropi. Gledan ovako, poraz u 1906. godini nije njezin bankrot već naprosto prirodni kraj prvog poglavlja iza kojeg moraju slijediti dalja, nužnošću prirodnog zakona. Drugi uzrok bio je pak vanjske prirode: ležao je u zapadnoj Evropi. Evropska reakcija ponovo je bila pohrlila u pomoć svojem štićeniku u nevolji. Ne još s ostrim

nabojima, premda su „puščani kundaci” već 1905. „u njemačkim pesnicama” samo čekali mig iz Petrograda pa da zakorače u susjednu Poljsku. Ali carizam su prihvatili ispod ruku sredstvima pomoći što su bila jednako djelotvorna: financijskim potporama i političkim savezima. Carizam je francuskim novcem pribavio karteče kojima je tukao ruske revolucionare, a iz Njemačke je stizalo moralno i političko pojačanje kako bi se on izvukao iz dubine poniženja u koje su ga strovalila japanska torpeda i pesnice ruskih proletera. U Potsdamu je 1910. službena Njemačka primila ruski carizam raširenih ruku. Prijemom u krvi ogrezlih na dverima prijestolnice Rajha Njemačka nije blagosloвила samo gušenje Perzije nego prije svega krvnički posao ruske kontrarevolucije, bio je to službeni banket njemačke i evropske „kulture” na tobožnjem grobu ruske revolucije. I za čudo! Tada, kad je u svojem vlastitom domu prisustvovala tim izazovnim karminama na hekatombama ruske revolucije, njemačka je socijaldemokracija mukom mučala i potpuno zaboravila „ostavštinu našega starog učitelja” iz 1848. godine. Dok se od početka rata, otkako policija to dopušta, i najmanji partijski list opija krvožednim izrazima na račun krvnika ruske slobode, dotle se 1910, kada su krvnika slavili u Potsdamu, nijednim glasom, protestnom akcijom, člankom, ne objavljuje solidnost s ruskom slobodom, veto protiv podupiranja ruske kontrarevolucije! Pa ipak, upravo je trijumfalno carevo putovanje Evropom 1910. bolje od svega otkrilo kako poraženi ruski proleter i nisu žrtve samo domaće već i zapadnoevropske reakcije, kako i oni upravo poput martovskih boraca 1848. nisu raskrvarili glave samo u borbi protiv reakcije u vlastitoj zemlji nego i protiv njezina utočišta u inozemstvu.

Međutim, živi izvor revolucionarne energije u ruskom proletarijatu jednako je neiscrpan kao i pehar njegovih patnji pod režimom dvojakog knuta carizma i kapitala. Poslije razdoblja najnečovječnijeg križarskog pohoda kontrarevolucije ponovo je počelo revolucionarno vrenje. Od 1911, od pokolja na Leni, radnička se masa ponovo laća borbe, plima počinje rasti i pjeniti se. Ekonomski štrajkovi u Rusiji obuhvatili su prema službenim izvještajima 1910. godine 46.623 radnika i 256.385 dana, 1911. – 96.730 radnika i 768.556 dana, u prvih pet mjeseci 1912. godine 98.771 radnika i 1,214.881 dan. Politički masovni štrajkovi, protestne akcije, demonstracije, obuhvatili su 1912. godine 1,005.000 radnika, 1913. 1,272.000. U 1914. godini plima je uz potmulu tutnjavu rasla sve više, prijetila sve jače. U znak proslave početka revolucije, 22. siječnja, izbio je demonstrativni masovni štrajk 200.000 radnika. U lipnju je, upravo kao prije izbijanja revolucije 1905, buknuo zarazni plamen na Kavkazu, u Bakuu. Tu se u masovnom štrajku našlo 40.000 radnika. Plamen se smjesta prebacio u Petrograd: ondje je 17. srpnja štrajkalo 80.000, a 20. srpnja 200.000 radnika, 23. srpnja počeo se cijelom ruskom carevinom širiti generalni štrajk, već su se podizale barikade, revolucija je nastupala... Još nekoliko mjeseci, i ona bi bila zacijelo došla s razvijenim zastavama. Još nekoliko godina, i ona bi možda mogla tako paralizirati carizam da on više ne bi bio upotrebljiv na plesu svih imperijalističkih država što je zakazan za 1916. godinu. Možda bi to promijenilo čitavu svjetskopolitičku konstelaciju, imperijalizmu stavilo križ preko računa...

Ali njemačka je reakcija, naprotiv, opet stavila križ preko revolucionarnih računa ruskog pokreta.

Beč i Berlin raspirili su rat i on je pod ruševinama pokopao rusku revoluciju – možda ponovo za godine. „Njemački kundaci” nisu smrskali carizam već njegove protivnike. Pomogli su carizmu da povede najpopularniji rat koji je Rusija vodila u posljednjih sto godina. Ovoga puta sve je radilo za moralni nimbus ruske vlade: svakomu izvan Njemačke očita provokacija rata od strane Beča i Berlina, „građanski mir” u Njemačkoj i delirij nacionalizma koji je on raspirio, sudbina Belgije, nužnost da se pritekne u pomoć francuskoj republici – nikada apsolutizam nije u nekom evropskom ratu bio u tako nečuveno povoljnom položaju. S nadom zalepršala zastava revolucije u divljem se vrtlogu rata spustila – ali spustila se neokaljana i opet će zalepršati iz divljeg pokolja usprkos „njemačkim kundacima” – unatoč njihovoj pobjedi i unatoč porazu carizma na bojnopolju.

Zatajili su i nacionalni ustanci u Rusiji. „Nacije” su se oslobodilačkom misijom Hindenburgovih kohorta očito dale namamiti manje nego njemačka socijaldemokracija. Židovi, praktičan narod kakav jesu, lako su mogli na prste izračunati kako su „njemačke pesnice”, nemoćne da „smrskaju” svoju vlastitu prusku reakciju, primjerice troklasno izbornopravo, još manje kadre smrskati ruski apsolutizam. Poljaci, prepušteni trostrukom paklu rata, nisu doduše mogli na obećavajuće spasonosne poruke svojih oslobodilaca iz Vroclava gdje se njemački očenaš krvavim masnicama ispisivao po tijelima poljske djece, i iz pruskih komisija za naseljavanje, odgovoriti glasno, ali su potihom smjeli jezgrovitu njemačku izreku Götza von Berlichingena prevesti na još jezgrovitiji poljski. Svi: i Poljaci, i Židovi i Rusi zacijelo su vrlo brzo došli do spoznaje da im „njemački kundaci” kojima se razbijaju njihove lubanje ne donose slobodu nego smrt.

Ali oslobodilačka legenda njemačke socijaldemokracije oko Marxove ostavštine u ovom ratu više je nego neslana šala: ona je drskost. Marxu je ruska revolucija značila svjetsku prekretnicu. Sve njegove političke i historijske perspektive vezala je ograda: „ukoliko u međuvremenu ne izbije revolucija u Rusiji”. Marx je vjerovao u rusku revoluciju i očekivao ju je, premda mu je pred očima bila još samodržačka Rusija. Revolucija je u međuvremenu došla. Nije pobijedila u prvom naletu, ali više se ne da odagnati, na dnevnom je redu, upravo se ponovo uspravila. I tada odjednom nastupaju njemački socijaldemokrati s „njemačkim kundacima” i proglašuju rusku revoluciju ništetnom, brišu je iz povijesti. Odjednom oni izvlače zapisnik iz 1848: Živio rat protiv Rusije! Ali 1848. godine u Njemačkoj je bila revolucija, a u Rusiji kruta, beznadna reakcija. U 1914. godini revolucija je, naprotiv, u tijelu Rusije, a u Njemačkoj vlada prusko junckerstvo. Ne s njemačkih barikada, poput Marxa 1848, nego direktno iz pandurskog podruma gdje ih je držao zatvorene sitni poručnik, krenuli su njemački „osloboditelji Evrope” na svoju kulturnu misiju protiv Rusije. Krenuli su – bratski zagrljeni, jedan narod, s pruskim junckerstvom koje je najjače utočište ruskog carizma; „mirnograđanski” zagrljeni s ministrima i državnim odvjetnicima iz Königsberga – krenuli su protiv carizma i zavitali „puščanim kundacima” – po lubanjama ruskih proletera! ...

Krvavija historijska lakrdija, brutalnija poruga ruskoj revoluciji i Marxovoj ostavštini jedva se dade zamisliti. Ona tvori najtamniju epizodu političkog ponašanja socijaldemokracije u vrijeme rata.

Trebalo je, naime, da oslobađanje evropske kulture bude ipak samo epizoda. Njemački imperijalizam vrlo je brzo skinuo neudobnu masku i front se otvoreno okrenuo protiv Francuske i osobito protiv Engleske. Partijska štampa dijelom se hitro prilagodila i toj promjeni. Umjesto krvavog cara počela je izvrgavati općem preziru perfidnog Albiona i njegov kramarski duh, a umjesto od ruskog apsolutizma, počela je evropsku kulturu oslobađati od engleske pomorske prevlasti. Kobno zamršenu situaciju u koju je dospjela partija nije, međutim, ništa moglo iskazati jasnije od grčevitih pokušaja boljeg dijela partijske štampe koji se, uplašen pred frontom reakcije, posvuda trudio da ratu vrati prvotni cilj, da ga prikuje uz „ostavštinu naših učitelja” – to jest uz mit koji je stvorila ona sama, socijaldemokracija! „Teška srca Ja sam Svoju armiju morao mobilizirati protiv susjeda s kojima se ona zajednički borila na tolikim ratištima. S iskrenim žaljenjem uvidio sam da je iznevjereno prijateljstvo koje je Njemačka vjerno čuvala.” Bilo je to jednostavno, otvoreno i časno. Socijaldemokratska frakcija i štampa to je prestilizirala u članak iz „Novih rajnskih novina”. Sada, kad je prozaičan lapidarni stil imperijalizma rastjerao retoriku iz prvih tjedana rata, jedino se slabo objašnjenje stava njemačke socijaldemokracije raspršilo poput dima.

VI

Druga strana stava socijaldemokracije bila je u oficijelnom prihvaćanju građanskog mira, to jest u obustavljanju klasne borbe za trajanja rata. Prvi akt tog napuštanja klasne borbe bila je sama izjava frakcije pročitana u Rajhstagu 4. kolovoza: njezin tekst bio je unaprijed uglavljen s predstavnicima vlade Rajha i građanskih stranaka, svečani čin 4. kolovoza bio je iza kulisa pripremljeni patriotski igrokaz za narod i za inozemstvo u kojem je socijaldemokracija, uz druge sudionike, igrala već preuzetu ulogu.

Odobranje kredita od strane frakcije postalo je krilaticom svih vodećih instanci radničkog pokreta. Vodstvo sindikata odmah je pokrenulo obustavu svih tarifnih borbi i to je službeno saopćilo poduzetnicima izričito se pozivajući na patriotsku dužnost građanskog mira. Borba protiv kapitalističkog izrabljivanja bila je za trajanja rata dobrovoljno napuštena. To isto vodstvo sindikata prihvatilo se isporuka gradske radne snage poljoprivrednicima, kako bi im osiguralo neometano skupljanje žetve. Vodstvo socijaldemokratskog ženskog pokreta proglasilo je ujedinjenje s građanskim ženama u zajednički „nacionalni front žena”, da bi najvažniji dio partijskih radnika koji su poslije mobilizacije ostali u zemlji prekomandiralo, umjesto na socijaldemokratsku agitaciju, u nacionalnu samaritansku akciju, na dijeljenje juhe, davanje savjeta itd. Pod Zakonom o socijalistima partija je parlamentarne izbore najvećma iskorištavala

da usprkos svim opsadnim stanjima i progonima socijaldemokratske štampe širi prosvijećenost i potvrđuje svoju poziciju. Sada se socijaldemokracija službeno odrekla svake izborne borbe pri parlamentarnim izborima za Rajhstag, za zemaljske skupštine i komunalna zastupstva, odrekla se, dakle, svake agitacije i prosvjećivanja u smislu proleterske klasne borbe i svela je parlamentarne izbore na njihov ogoljeli građanski sadržaj: na zgrtanje mandata oko kojih se što milom što silom složila s građanskim partijama. Glasanjem za budžete u zemaljskim skupštinama i komunalnim zastupstvima uz svečano pozivanje na građanski mir – s izuzetkom pruske i elzaško-lotaringijske zemaljske skupštine – socijaldemokratski su zastupnici naglasili grubi prekid s praksom prije izbivanja rata. Socijaldemokratska štampa, uz najviše nekoliko iznimaka, glasno je uzdigla načelo nacionalnog jedinstva do životnog interesa njemačkog naroda. Ona je odmah, čim je izbio rat, odvrćala od povlačenja imovine iz štedionica i tako je, koliko je mogla, spriječila nemir u ekonomskom životu i osigurala izvrstan odziv štedionica pri upisivanju ratnih zajmova; ona je opomenula proleterske žene neka svoje muževe na ratištu ne obavještavaju o nestašici koju trpe one i njihova djeca, o nedostatnoj državnoj opskrbi, i savjetovala ih da ratnike radije umiruju i ohrabruju opisima ugodnog obiteljskog života „i prijateljskim prikazima pomoći koju su do sada primile”.¹⁰ Odgojni rad suvremenog radničkog pokreta ona je pohvalila kao izvrsno pomoćno sredstvo pri vođenju rata, na primjer u ovom svojem klasičnom uzorku:

„Pravi prijatelji upoznaju se samo u nevolji. Ta stara poslovice sada se ozbiljuje. Napaćeni, odrpani i iskundaćeni socijaldemokrati stali su svi kao jedan na obranu domovine, a njemačke sindikalne centrale, kojima su u pruskoj Njemačkoj tako često zagorćavali život, one jednoglasno izvještavaju da su njihovi najbolji ljudi pod zastavom. Čak i listovi poduzetnika, kova Generalanzeigera, javljaju tu činjenicu i uz to primjećuju kako su uvjereni da će 'ti ljudi' ispuniti svoju dužnost poput drugih a da će tamo gdje *oni* stoje možda padati najgušći udarci.

Ali mi smo uvjereni da naši školovani sindikalisti umiju i više nego 'mlatiti'. S modernim masovnim vojskama nije vođenje rata postalo generalima možda lakše, moderni pješadijski topovi kojima se može gotovo na 3000 metara, a sigurno na 2000 metara postići 'pogodak' potpuno onemogućuju da vojskovođe pokreću naprijed velike formacije trupa u zatvorenoj marševskoj koloni. Tu valja pravovremeno uzeti 'rastojanje', a to rastojanje zahtijeva opet mnogo veći broj patrola i takvu disciplinu i jasnoću pogleda, ne samo po odjeljenjima nego i u svakog pojedinog čovjeka, da će se u ovom ratu doista pokazati kako odgojno djeluju sindikalisti i kako se dobro može osloniti na taj odgoj u danima teškim poput sadašnjih. Ruski i francuski vojnik može pokazati čudesnu hrabrost, u hladnom, mirnom promišljanju njemački će ih sindikalist nadmašiti. Pored toga sindikalno organizirani ljudi često poznaju svaki puteljak u graničnom području kao svoj džep, mnogi sindikalni činovnik vlada i stranim jezicima itd. *Ako se, dakle, 1866. godine govorilo kako je napredovanje pruskih trupa bila pobjeda školnika,*

¹⁰ Vidi članak *nirnberškog* partijskog organa preštampan u „Hamburger Echo” od 6. listopada 1914.

ovoga puta moći će se govoriti o pobjedi sindikalnih činovnika.” (Frankfurtska „*Volksstimme*” od 18. kolovoza 1914.)

Teorijski organ partije „*Neue Zeit*” (broj 32 od 25. rujna 1914.) izjavio je: „Dok pitanje glasi naprosto *pobjeda ili poraz*, ono potiskuje sva druga pitanja, *dapače i ono o svrsi rata. Pogotovo dakle potiskuje sve razlike između stranaka, klasa, nacija, unutar vojske i stanovništva.*” A u svojem broju 8 od 27. studena 1914. izjavila je ta ista „*Neue Zeit*” pod naslovom „*Granice Internacionale*”: „Svjetski rat cijepa socijaliste na različite tabore i pretežno različite nacionalne tabore. *Internacionala je nesposobna da to spriječi.* To jest, ona nije djelotvorno oruđe u ratu, ona je u biti instrument mira.” Njezina „*velika historijska zadaća*” je „*borba za mir, klasna borba u miru*”.

Socijaldemokracija je, dakle, proglasila da od 4. kolovoza 1914. pa do budućeg zaključenja mira klasna borba ne postoji. Njemačka se s prvom grmljavinom Kruppovih topova u Belgiji pretvorila u čudesnu zemlju klasne solidarnosti i društvene harmonije.

Kako da zapravo zamislimo to čudo? Kao što je poznato, klasna borba nije izum, nije proizvoljna tvorevina socijaldemokracije, da bi je ona mogla kada god zaželi, i po svojem nahodjenju, u izvjesnim razdobljima obustavljati. Proleterska klasna borba starija je od socijaldemokracije; kao elementarni proizvod klasnog društva plamti ona već od pojave kapitalizma u Evropi. Nije socijaldemokracija prva navela moderni proletarijat na klasnu borbu nego je, naprotiv, nju samu oživotvorio on, da bi u razne mjesne i vremenske fragmente klasne borbe uveo svjesni cilj i povezanost. Što se od toga promijenilo s izbijanjem rata? Zar je možda prestalo privatno vlasništvo, kapitalističko izrabljivanje, klasna vladavina? Zar su možda posjednici, uzavreli od patriotizma, izjavili: sada, suočeni s ratom, mi za njegova trajanja dajemo sredstva proizvodnje: zemljišta, tvornice, radionice, u posjed zajednici, odričemo se inokosnog iskorištavanja dobara, ukidamo sve političke privilegije i žrtvujemo ih na oltar domovine dok je ona u opasnosti? Hipoteza je krajnje neukusna i podsjeća na dječju početnicu. Pa ipak bi to bila jedina pretpostavka poslije koje bi mogla logički slijediti izjava radničke klase: klasna se borba obustavlja. Ali ništa se takva, naravno, nije dogodilo. Naprotiv: svi vlasnički odnosi, izrabljivanje, klasna vladavina, čak i politička obespravljenost, ostali su u svojim mnogobrojnim prusko-njemačkim oblicima intaktni. U ekonomskoj, socijalnoj i političkoj strukturi Njemačke nije grmljavina topova u Belgiji i u istočnoj Pruskoj promijenila ni najmanju sitnicu.

Ukidanje klasne borbe bila je, dakle, posve jednostrana mjera. Dok je „*unutrašnji neprijatelj*” radničke klase – izrabljivanje i tlačenje – ostao, vođe radničke klase: socijaldemokracija i sindikati u patriotskoj su velikodušnosti radničku klasu izručili za trajanja rata tom neprijatelju bez borbe. Dok su vladajuće klase ostale potpuno naoružane svojim posjedničkim i vladalačkim pravima, socijaldemokracija je proletarijatu zapovjedila „*razoružanje*”.

Čudo klasne harmonije, bratimljenje svih slojeva u modernom građanskom društvu, već smo jednom doživjeli – 1848. godine u Francuskoj.

„U ideji proletera” – piše Marx u svojim „Klasnim borbama u Francuskoj” – „koji su uopće brkali finansijsku aristokraciju s buržoazijom; u mašti republikanskih poštenjačina koji su nijekali i samo postojanje klasa ili su ih u najboljem slučaju priznavali kao posljedicu ustavne monarhije; u licemjernim frazama do tada iz vlasti isključenih građanskih frakcija *vladavina buržoazije* bila je s uvođenjem republike ukinuta. Svi rojalisti pretvorili su se tada u republikance a svi pariski milijunaši u radnike. Fraza koja je odgovarala tom tobožnjem ukidanju klasnih odnosa bila je *fraternité*, opće bratimljenje i bratstvo. To udobno apstrahiranje klasnih suprotnosti, to sentimentalno izjednačavanje proturječnih klasnih interesa, to zaneseno uzdizanje nad klasnu borbu, to *fraternité*, bila je prava lozinka februarske revolucije... Pariski se proletarijat naslađivao u toj velikodušnoj *fraternité*-pijanci... Pariski proletarijat, koji je u republici gledao svoju vlastitu tvorevinu, pljeskao je, naravno, svakom aktu privremene vlade koji joj je olakšavao da zauzme mjesto u građanskom društvu. On je pristao da ga Caussidière upotrijebi za policijsku službu kako bi u Parizu štitio vlasništvo, kao što je Louisu Blancu dao da izglađuje sporove oko nadnica između radnika i poslodavaca. Njegova časna dužnost bila je da građansku čast republike očuva netaknutom pred očima Evrope.”

U februaru 1848. pariski je proletarijat, dakle, u naivnoj iluziji također bio obustavio klasnu borbu, ali, valja upamtiti, nakon što je svojom revolucionarnom akcijom razbio julsku monarhiju i iznuديو republiku. 4. kolovoza 1914. bila je naglavce postavljena februarska revolucija: klasne suprotnosti ukidaju se ne pod republikom nego pod vojnom monarhijom, ne poslije pobjede naroda nad reakcijom nego nakon pobjede reakcije nad narodom, ne uz proklamiranje *liberté*, *egalité*, *fraternité*, nego uz proklamiranje opsadnog stanja, gušenje slobode štampe i ukidanje ustava! Vlada je svečano proglasila građanski mir i sve su joj stranke dale riječ da će ga časno poštovati. Ali kao iskusni političar nije ona baš sasvim vjerovala obećanju i sebi je „građanski mir” osigurala opipljivim sredstvima vojne diktature. Socijaldemokratska frakcija i to je akceptirala bez ikakva protesta i otpora. Ni jednim slovom nije se izjava frakcije Rajhstaga od 4. kolovoza, kao ni ona od 2. prosinca, osigurala od pljuske opsadnog stanja. S građanskim mirom i ratnim kreditima socijaldemokracija je prešutno odobrila i opsadno stanje koje je nju samu, svezanu, položilo pred noge vladajućih klasa. Samim tim ona je priznala da je za obranu domovine nužno opsadno stanje, tlačenje naroda, vojna diktatura. Ali opsadno stanje nije bilo upereno ni protiv koga drugog do socijaldemokracije. Samo se s njezine strane mogao očekivati otpor, neprilike, protestne akcije protiv rata. Dok se uz pristanak socijaldemokracije proklamirao građanski mir, dakle ukidanje klasnih sukoba, u istom je dahu bila njoj samoj, socijaldemokraciji, u vidu opsadnog stanja proklamirana borba protiv radničke klase u svojem najoštrijem obliku, u formi vojne diktature. Kao plod svoje kapitulacije socijaldemokracija je dobila ono što bi dobila u najgorem slučaju, pri porazu u odlučnom otporu: opsadno stanje! Svečana izjava frakcije Rajhstaga poziva se, da bi obrazložila odobravanje kredita, na

socijalistički princip: samoodređenje nacija. Prvi korak „samoodređenja” njemačke nacije u ovom ratu bilo je stavljanje socijaldemokracije u luđačku košulju opsadnog stanja! Većeg samoponiženja jedne partije povijest valjda zaista nije vidjela.

S prihvaćanjem građanskog mira socijaldemokracija je zanijekala klasnu borbu za trajanja rata. Ali ona je tako zanijekala bazu vlastita opstanka, vlastite politike. Što je svaki njezin dah drugo nego klasna borba? Koju je to ulogu mogla igrati u vrijeme rata dočim je napustila svoj životni princip: klasnu borbu? Nijekanjem klasne borbe socijaldemokracija je sama sebi dala za doba rata otkaz kao aktivnoj političkoj stranci, kao zastupniku radničke politike. Ali tako je sebi izbila iz ruku i svoje najvažnije oružje: kritiku rata s posebnog stanovišta radničke klase. „Obranu domovine” prepustila je vladajućim klasama i zadovoljila se time da radničku klasu stavlja pod njihovu komandu i brine se za mir pod opsadnim stanjem, to jest, da igra ulogu žandara nad radničkom klasom.

Ali stav socijaldemokracije najozbiljnije ugrožava još zadugo poslije ovog rata i stvar njemačke slobode o kojoj se sada, prema izjavi frakcije, brinu Kruppovi topovi. U vodećim krugovima socijaldemokracije mnogo se toga gradi na izgledima da će se poslije rata radničkoj klasi, kao nagrada za njezino domoljubivo ponašanje u ratu, podijeliti znatno šire demokratske slobode, građanska ravnopravnost. Ali potčinjene klase nisu još nikada u povijesti dobile od vladajućih klasa politička prava kao napojnicu za ponašanje koje je njima po volji. Naprotiv, povijest vrvi primjerima bezobzirnih vjerolomstava vladajućih čak i u slučajevima kada su se svečana obećanja davala i prije rata. U zbilji, socijaldemokracija nije svojim ponašanjem osigurala buduće proširenje političkih sloboda u Njemačkoj nego je poljuljala one što su bile zadobijene prije rata. Način na koji se u Njemačkoj bez ikakve borbe, čak uz djelomično odobravanje upravo sa socijaldemokratske strane¹¹, podnosi ukidanje slobode štampe, slobode zborovanja i javnog života, način kako se podnosi opsadno stanje što traje, eto, već mjesecima, besprimjeran je u povijesti modernog društva. U Engleskoj vlada potpuna sloboda štampe, u Francuskoj štampa nije ni izdaleka tako prigušena kao u Njemačkoj. Ni u jednoj zemlji nije javno mnijenje tako potpuno iščezlo, naprosto zamijenjeno oficijoznim „mnijenjem”, nalogima vlade, kao u Njemačkoj. I u Rusiji je znano pravo haranje cenzorove crvene olovke što tamani opoziciono mišljenje ali je, naprotiv, posve nepoznata ustanova po kojoj bi opoziciona štampa morala tiskati gotove članke što joj šalje vlada, u vlastitim člancima morala zastupati izvjesna shvaćanja koja joj vladina nadležstva kazuju u pero i nalažu u „povjerljivim razgovorima sa štampom.” Ni u samoj Njemačkoj nije se tokom rata 1870. moglo doživjeti ništa slična današnjem stanju. Štampa je uživala neograničenu slobodu, i ratne je događaje, na jad Bismarcku, pratila djelomice oštrom

¹¹ „Chemnitzer Volksstimme” pisala je 21. listopada 1914: „Vojna cenzura u Njemačkoj, uzeta u cjelini, svakako je pristojnija i pametnija nego u Francuskoj ili Engleskoj. Povika na cenzuru, iza koje se mnogo puta krije nedostatak čvrstog stava prema problemu rata, samo pomaže neprijateljima Njemačke da šire laži kako je Njemačka druga Rusija. Tko zaista drži da pod sadašnjom vojnom cenzurom ne može pisati onako kako misli, neka odloži pero i neka šuti”.

kritikom i živahnom borbom mišljenja osobito o ciljevima rata, pitanjima aneksije, ustavnim pitanjima itd. A kada je bio uhapšen Johann Jacoby, Njemačkom je prohujala bura zgražanja i sam je Bismarck odbacio taj drski atentat kao teški promašaj. Takvo je stanje vladalo u Njemačkoj nakon što su Bebel i Liebknecht u ime njemačke radničke klase bili otklonili svaku vezu s vladajućim patriotskim bukačima. I trebala je doći tek domoljubiva socijaldemokracija sa svoja četiri i pol milijuna birača, dirljiva svečanost pomirenja u građanskom miru i pristanak socijaldemokratske frakcije na ratne kredite, pa da na Njemačku padne najteža vojna diktatura kakvu je ikada koji punoljetan narod dopustio da mu nametnu. Činjenica da je nešto takva danas u Njemačkoj moguće, da se prima bez pokušaja ikakva spomena vrijednog otpora ne samo od strane građanske, nego – eto – i od strane tako razvijene i utjecajne štampe poput socijaldemokratske, od kobnog je značenja po sudbinu njemačke slobode. Ta činjenica dokazuje da danas društvo u Njemačkoj nema u samom sebi osnove za političke slobode dočim se slobode može odreći tako lako i bez ikakva trvenja. Ne zaboravimo da kukavna mjera političkih prava koja je prije rata postojala u Njemačkoj nije, kao u Francuskoj i Engleskoj, bila plod velikih i uzastopnih revolucionarnih borbi, niti je po njihovoj tradiciji ukorijenjena u život naroda, nego je bila poklon Bismarckove politike nakon pobjedonosne kontrarevolucije što je trajala više od dva desetljeća. Njemački ustav nije sazio na njivama revolucije nego u diplomatskoj igri pruske vojne monarhije, kao cement kojim se ta vojna monarhija izgradila u današnji Njemački Rajh. Opasnosti po „slobodarski razvitak Njemačke” ne kriju se, kao što je rekla frakcija Rajhstaga, u Rusiji, one se kriju u samoj Njemačkoj. One su u tom osobitom kontrarevolucionarnom porijeklu njemačkog ustava, u onim reakcionarnim faktorima moći u njemačkom društvu koji su od osnutka Rajha vodili neprestani tihi rat protiv kukavne „njemačke slobode”; a to su: istočno polapsko junckerstvo, veleindustrijski radikalizam, ultrareakcionarni centum, profučkani njemački liberalizam, vladavina jedne osobe, i iz svih tih faktora proizišla vladavina mača, savernski* kurs koji je upravo pred rat slavio u Njemačkoj trijumfe. To su prave opasnosti po kulturu i „slobodarski razvitak” Njemačke. A sve te faktore sada u najvećoj mjeri jača rat, opsadno stanje i stav socijaldemokracije. Postoji, dakako, jedan pravi liberalski izgovor za današnji grobni muk u Njemačkoj: ta to je samo „privremeno” odricanje dok traje rat. Ali politički zrio narod ne može se „privremeno” odreći političkih prava kao što se ni živ čovjek ne može privremeno „odreći” disanja. Narod koji svojim ponašanjem priznaje da je opsadno stanje u vrijeme rata potrebno, priznao je ujedno da je politička sloboda uopće izlišna. Trpeljiv pristanak socijaldemokracije na današnje opsadno stanje – jer njezino odobravanje kredita bez ikakve ograde i prihvaćanje građanskog mira ne znači drugo – mora narodne mase, to jedino uporište ustava u Njemačkoj, demoralizirati u jednakoj mjeri u kojoj vladajuću reakciju, neprijatelja ustava, ohrabruje i jača.

Ali odustajanjem od klasne borbe naša je partija ujedno sebi presjekla put do djelotvornog utjecaja na trajanje rata i oblikovanje zaključenja mira. Tako je dala pljusku svojoj vlastitoj službenoj izjavi. Partija koja se svečano ogradila od svake aneksije, to jest od neminovnih

* Saverim (njemački: Zabern) — grad u Elzasu (op. prev.)

logičnih posljedica imperijalističkog rata ako se on posreći u vojnom smislu, s prihvaćanjem je građanskog mira izručila ujedno i sva sredstva i oružja kojima bi mogla mobilizirati narodne mase i javno mnijenje u svojem smislu, kojima bi mogla vršiti djelotvorni pritisak i tako kontrolirati rat, utjecati na mir. Obratno. Osiguravši militarizmu putem građanskog mira mir u pozadini, socijaldemokracija mu je dopustila da nastavi svojim putem bez ikakva obzira prema drugim interesima do interesa vladajućih klasa, oslobodila je njegove unutrašnje imperijalističke porive što teže upravo za aneksijom i moraju dovesti do aneksije. Drugim riječima: prihativši građanski mir i razoružavši radničku klasu politički, socijaldemokracija je svoju vlastitu svečanu ogradu od svake aneksije osudila na to da ostane nemoćnom frazom.

Ali time se postiglo i nešto drugo: produženje rata! I postalo je bjelodano kako se po proleterku politiku opasna zamka krije u dogmi što je sada uobičajena: otpor protiv rata može nam se nalagati samo dotle dok ratna opasnost tek postoji. Kada je rat jednom tu, uloga socijaldemokratske politike prestaje, tada preostaje samo još: pobjeda ili poraz, to jest, za trajanja rata klasna borba prestaje. U zbilji, velika politička zadaća socijaldemokracije počinje kada izbije rat. Rezolucija štutgartskog kongresa Internacionalne od 1907, koja je bila u Bazelu još jednom potvrđena a prihvaćena je i uz jednodušno odobravanje predstavnika njemačke partije i sindikata, kazuje:

„Ako bi rat ipak izbio, dužnost je socijaldemokracije *da se založi za njegovo brzo okončanje* i da svim silama nastoji ratom izazvanu *privrednu i političku krizu iskoristiti za buđenje naroda i na taj način ubrzati uklanjanje klasne vladavine.*”

Što je socijaldemokracija učinila u ovom ratu? Direktnu suprotnost naložima štutgartskog i bazelskog kongresa: odobrivši kredite i pridržavajući se građanskog mira, ona svim silama djeluje kako bi spriječila privrednu i političku krizu, buđenje masa uslijed rata. Ona „svim silama nastoji” na tomu da spasi kapitalističko društvo od njegove vlastite anarhije prouzročene ratom, ona tako djeluje u korist nesmetanog produživanja rata i umnažanja njegovih žrtava. Navodno – kako to često kažu poslanici Rajhstaga – na bojnopolju ne bi pao ni jedan čovjek manje da socijaldemokratska frakcija i nije bila odobrila kredite. Da, naša je partijska štampa uopće zastupala mišljenje: moramo sudjelovati u „obrani zemlje” i podupirati je upravo zato da bismo što je moguće većma smanjili krvave ratne žrtve našeg naroda. Politikom što se vodi postiglo se suprotno: tek uz „otadžbinsko” ponašanje socijaldemokracije, zahvaljujući građanskom miru u pozadini, imperijalistički je rat mogao bez bojazni razuzdati svoje furije. Sve do sada strah pred unutrašnjim nemirima, pred gnjevom napaćenog naroda, bio je neprestana mora što je najuspješnije obuzdavala ratne prohtjeve vladajućih klasa. Poznata je izreka von Bülowa da se sada svaki rat nastoji što više odgoditi upravo iz straha pred socijaldemokracijom. U svojem spisu „Rat i njemačka politika” Rohrbach na stranici VII kaže: „Ne bude li elementarnih katastrofa, glad onih što su ostali bez kruha jedino je što Njemačku može prisiliti na mir.” On je

očito mislio na glad što se oglašuje, što postaje primjetnom i očitom, kako bi vladajućim klasama stavila do znanja da je valja uzeti u obzir. Čujmo, napokon, što kaže istaknuti vojnik i teoretičar rata, general von *Bernhardi*. U svojem velikom djelu „O sadašnjem ratu” on piše:

„Tako *moderne masovne vojske* u mnogom pogledu otežavaju vođenje rata. Ali osim toga one same po sebi tvore *moment opasnosti koji nije za potcijeniti*.

Mehanizam masovne vojske tako je golem i kompliciran da je moguće njime izvoditi operacije i upravljati samo dotle dok mu točkovi barem u cjelini rade pouzdano i dok se mogu izbjeći jaki moralni potresi većih razmjera. Zacijelo ne treba pretpostavljati da se pojave takve vrsti mogu u ratu punom promjena isključiti, kao što se ne može računati ni samo s pobjedonosnim bitkama. Takve se pojave još i mogu svladati ako se ispolje u manjem obujmu. Ali kada jednom vodstvu izmaknu iz ruku velike, zbijene mase, kada one zapadnu u panična stanja, kada u većim razmjerima zataji opskrba i kada u četama zagospodari duh neposlušnosti, tada takve mase ne postaju samo nesposobne za otpor neprijatelju, nego postaju opasne po sebe same i po vlastito vojno vodstvo, kidajući sponu discipline, samovoljno ometajući tok operacija i stavljajući na taj način vodstvo pred zadatke koje ono nije kadro riješiti.

Rat s modernim masovnim vojnim sastavima u svakom je, dakle, pogledu riskantna igra koja traži krajnje personalne i financijske napore države. U takvim okolnostima jedino je prirodno da se posvuda poduzmu mjere koje trebaju omogućiti da se rat, čim izbije, brzo okonča i da brzo splasne golema napetost koju mora izazvati mobilizacija čitavih nacija.”

Prema tomu, i građanski političari i vojni autoriteti smatrali su rat s modernim masovnim vojskama „riskantnom igrom”, i taj je moment najviše utjecao na današnje vlastodršce da se suzdrže od zapodijevanja rata i da u slučaju izbijanja rata misle na njegovo brzo okončanje. Ponašanje socijaldemokracije u ovom ratu, koje u svim pravcima djeluje tako da bi smanjilo „golemu napetost”, raspršilo je brige, porušilo jedine brane što su se suprotstavljale nezajažljivoj olujnoj poplavi militarizma. Da, dogodilo se upravo ono što nikada nijedan *Bernhardi* ili ikoji građanski državnik nije ni u snu mogao držati mogućim: iz tabora socijaldemokracije zaorila se lozinka „izdržati”, to jest, nastaviti s klanjem ljudi. I tako tisuće žrtava što pokrivaju bojna polja padaju već mjesecima na našu savjest.

VII

Ali kako da usprkos svemu sada, kad nismo uzmožili spriječiti izbijanje rata, kad je rat već jednom tu, kad je zemlja pred neprijateljskom invazijom – vlastitu zemlju lišimo obrane, predamo je neprijatelju – Nijemci Rusima, Francuzi i Belgijanci Nijemcima, Srbi Austrijancima? Zar socijalističko načelo ne kazuje: nacije imaju pravo samoodređenja, pravo je i dužnost svakog

naroda da brani svoju slobodu i nezavisnost? Kada gori kuća, ne treba li prije svega gasiti, a ne tražiti krivca koji je podmetnuo požar? Taj argument „kuće što gori” odigrao je veliku ulogu i tu i tamo, jednako u Njemačkoj kao i u Francuskoj. Našao je sljedbenike i u neutralnim zemljama. Preveden na holandski, on glasi: ako je brod napuknuo, ne treba li ponajprije nastojati da se zabrtvi?

Zacijelo, nedostojan je narod koji kapitulira pred vanjskim neprijateljem, kao što je nedostojna i partija koja kapitulira pred unutrašnjim neprijateljem. Vatrogasci kuće što „gori” zaboravili su samo jedno: iz usta socijalista obrana domovine reći će nešto drugo nego što je uloga topovske hrane pod komandom imperijalističke buržoazije. Ponajprije, ako je riječ o „invaziji”, zar je ona doista takvo strašilo da pred njim nestaje, kao svemoćnim čudom odagnana i paralizirana, svaka klasna borba u unutrašnjosti zemlje? Prema policijskoj teoriji građanskog patriotizma i opsadnog stanja svaka je klasna borba zločin nad obrambenim interesima zemlje jer ugrožava i slabi obrambenu snagu nacije. Tom vikom dala se oficijelna socijaldemokracija zaslijepiti. A suvremena povijest građanskog društva ipak na svakom koraku pokazuje kako tom društvu tuđa invazija nije takva strahota nad strahotama kakvom se danas prikazuje, već prokušano sredstvo koje ono rado primjenjuje protiv „unutrašnjeg neprijatelja”. Nisu li Bourboni i aristokracija Francuske pozvali u zemlju invaziju protiv jakobinaca? Nije li 1849. austrijska i crkveno državna kontrarevolucija zazvala francusku invaziju protiv Rima, rusku protiv Budimpešte? Zar „Stranka reda” u Francuskoj nije 1850. otvoreno prijetila invazijom Kozaka da bi ukrotila narodnu skupštinu? I nije li famoznim ugovorom od 18. svibnja 1871. između Julesa Favrea, Thiersa s kompanijom i Bismarcka bilo utanačeno da se oslobode zarobljene bonapartističke armije i da pruske trupe direktno pomognu pri istrebljivanju Pariske komune? *Karlu Marxu* to je povijesno iskustvo bilo dovoljno da već prije 45 godina raskrinka „nacionalne ratove” modernih građanskih država kao prijevaru. U svojoj čuvenoj Adresi Generalnog vijeća Internacionale uz pad Pariske komune on kaže:

„Da poslije najvećeg rata novijeg doba pobjednička i pobijedena armija sklapaju savez radi zajedničkog klanja proletarijata, tako nečuveni događaj ne dokazuje, kao što misli Bismarck, konačno potlačivanje novog društva što radi na svojem usponu, nego potpuni rasap starog buržoaskog društva. *Najviši herojski napor za koji je staro društvo još bilo sposobno nacionalni je rat, a taj se sada pokazuje kao čista vladina prijevara*, koja više nema druge svrhe do odlaganja klasne borbe i koja je smjesta pri ruci čim se klasna borba rasplamsa u građanski rat. Klasna vladavina više nije kadra da se skriva pod nacionalnom uniformom; nacionalne vlade jedno su nasuprot proletarijatu!”

Dakle, invazija i klasna borba nisu u građanskoj povijesti suprotnosti, kao što to kaže službena legenda, nego je jedna sredstvo i izraz druge. Pa ako je invazija vladajućim klasama prokušano sredstvo protiv klasne borbe, onda se pokazalo da je klasama što teže usponu najoštrija klasna borba još uvijek najbolje sredstvo protiv invazije. Burna, bezbrojnim unutrašnjim preokretima i

izvanjskim nasrtajima uskomešana povijest gradova, osobito talijanskih, povijest Firence, Milana i njegove stogodišnje borbe protiv Hohenstaufena, već je na pragu novoga vijeka pokazala kako snaga i žestina unutrašnjih klasnih borbi ne slabi obrambenu snagu zajednice prema vani, nego se, naprotiv, s ognjišta tih borbi uzdiže snažan plamen dovoljno jak da prkosi svakom neprijateljskom naletu izvana. A klasičan je primjer svih vremena velika francuska revolucija. Ako za ikoga, vrijedilo je za Francusku 1793. godine, za srce Francuske, Pariz: svuda naokolo neprijatelji! Što Pariz i Francuska tada nisu bili podlegli olujnom naletu koalirane Evrope, invaziji sa svih strana, nego su se tokom besprimjernog rvanja s rastućom opasnošću i napadima neprijatelja okupljali na sve gigantskiji otpor, svaku novu koaliciju neprijatelja udarali po glavi novim čudom neiscrpive borbene hrabrosti, trebalo je zahvaliti jedino bezgraničnom oslobođanju unutrašnjih snaga društva u velikom sukobu klasa. Danas, iz perspektive jednog stoljeća, jasno se vidi kako je jedino najoštrij izraz tog sukoba, kako je samo diktatura pariskog naroda i njezin bezobzirni radikalizam uzmogao iz tla nacije istisnuti sredstva i snage dostatne za obranu i potvrdu novorođenog građanskog društva pred svijetom neprijatelja: pred intrigama dinastije, makinacijama aristokracije koja je izdala zemlju, spletkama klera, ustankom u pokrajini Vendée, izdajom generala, otporom šezdeset departmana i glavnih gradova provincija i pred ujedinjenim vojskama i flotama monarhističke koalicije Evrope. Kao što pokazuju stoljeća, najbolja zaštita i najbolja obrana zemlje od vanjskog neprijatelja nije opsadno stanje, nego bezobzirna klasna borba koja budi iz sna samosvijest, požrtvovnost i moralnu snagu narodnih masa.

Upravo taj tragični *qui pro quo* dogodio se socijaldemokraciji kada se ona, obrazlažući svoj stav prema ovom ratu, pozvala na pravo samoodređenja nacija. Istina je: socijalizam priznaje svakom narodu pravo na nezavisnost i slobodu, pravo da samostalno raspolaže svojom historijom. Ali prava je poruga socijalizmu prikazivati današnje kapitalističke države kao izraz tog prava nacija na samoodređenje. U kojoj je od tih država do sada nacija odlučivala o oblicima i uvjetima svojega nacionalnog, političkog ili socijalnog opstanka?

Što znači samoodređenje njemačkog naroda, što ono hoće, objavili su i zastupali demokrati iz 1848, prvoborci njemačkog proletarijata Marx, Engels i Lassalle, Bebel i Liebknecht: *to je jedina jedina velikonjemačka republika*. Za taj ideal martovski su borci svojom krvlju poprskali barikade u Beču i Berlinu, radi ostvarenja tog programa htjeli su Marx i Engels 1848. prisiliti Prusku da zarati s ruskim carizmom. Prvi uvjet za ispunjenje tog nacionalnog programa bila je likvidacija „gomile organizirane truleži” zvane habsburška monarhija i uklanjanje pruske vojne monarhije zajedno s dva tuceta patuljastih monarhija u Njemačkoj. Poraz njemačke revolucije, izdaja vlastitih demokratskih ideala od strane njemačkog građanstva, doveli su do Bismarckova režima i njegove tvorevine: današnje velike Pruske s dvadeset domovina pod jednim šljemom, koja se zove Njemački Rajh. Današnja Njemačka podignuta je na grobu martovske revolucije, na ruševinama nacionalnog prava njemačkog naroda na samoodređenje. Današnji rat, kojemu je svrha da pored Turske održi i habsburšku monarhiju, i da ojača prusku vojnu monarhiju, ponovni je pogreb martovskih žrtava i nacionalnog programa Njemačke. I, povijest se zaista đavolski

našalila kada je socijaldemokratima, nasljednicima njemačkih patriota iz 1848, dala da u ovom ratu ponesu – zastavu „samoodređenja naroda”! Ili je, možda, Treća republika s kolonijalnim posjedima na četiri kontinenta i s kolonijalnim strahotama na dva – izraz samoodređenja francuske nacije? Ili je to možda britansko carstvo s Indijom i s južnoafričkom vladavinom jednog milijuna bijelog stanovništva nad pet milijuna obojenog? Ili je to čak Turska, carevina? Uopće, o „nacionalnom samoodređenju” u kolonijalnim državama može govoriti samo građanski političar koji smatra da čovječanstvo tvori gospodujuća rasa, a naciju vladajuća klasa. Prema socijalističkom poimanju nema slobodne nacije ako postojanje njezine države počiva na porobljavanju drugih naroda, jer i kolonijalni se narodi ubrajaju u narode i dijelove države. Međunarodnom socijalizmu poznato je pravo nacija da budu slobodne, nezavisne i ravnopravne, ali samo on može stvoriti takve nacije, tek on može ostvariti pravo naroda na samoodređenje. Ni ta lozinka socijalizma, kao ni sve ostale, nije blagoslov postojećeg, nego putokaz i podstrek za revolucionarnu, preobražavajuću, aktivnu politiku proletarijata. Dokle god postoje kapitalističke države, posebno dokle god imperijalistička vanjska politika određuje i oblikuje unutrašnji i vanjski život država, pravo nacionalnog samoodređenja nema ništa zajedničko s njihovom praksom u ratu i u miru.

Štoviše: u današnjem imperijalističkom miljeu više uopće ne može biti nacionalnih obrambenih ratova i svaka socijalistička politika koja se ne obazire na taj odlučujući historijski milje, koja se sred svjetskog vrtloga želi povoditi samo za izoliranim stanovištem jedne zemlje, unaprijed se gradi na pijesku.

Već smo pokušali prikazati pozadinu sadašnjeg sukoba Njemačke s njezinim protivnicima. Prave pokretačke sile i unutrašnju povezanost današnjeg ratovanja bilo je nužno pobliže osvijetliti jer je pri zauzimanju stanovišta naše frakcije u Rajhstagu i naše štampe odlučujuću ulogu igrala obrana egzistencije, slobode i kulture Njemačke. Nasuprot tom stanovištu valja se pridržavati historijske činjenice da je riječ o preventivnom ratu koji je njemački imperijalizam sa svojim vanjskopolitičkim ciljevima pripremao godinama i koji je u ljeto 1914. svjesno izazvala njemačka i austrijska diplomacija. Povrh toga, u općoj procjeni svjetskog rata i njegova značenja za klasnu politiku proletarijata pitanje tko se brani a tko je napao, tko je „krivac”, potpuno je beznačajno. Ako Njemačka ponajmanje ratuje iz samoobrane, onda to ne čine ni Francuska ni Engleska, jer to što one „brane” nije njihova nacionalna nego međunarodna pozicija, staro stanje njihova imperijalističkog posjeda koje ugrožavaju nasrtaji njemačkog skorojevića. Ako su, nema sumnje, svjetski požar zapalile prethodnice njemačkog i austrijskog imperijalizma na Orijentu, onda su za taj požar kladu po kladu dovlačili i slagali francuski imperijalizam gutanjem Maroka, engleski pripremanjem otimačine Mezopotamije i Arabije i svim mjerama za osiguranje svoje prinudne vlasti u Indiji, ruski svojom balkanskom politikom uperenom protiv Carigrada. Ako je vojno naoružavanje odigralo bitnu ulogu pogonske snage za prolom katastrofe, u njemu su se takmičile sve države. I, ako je Njemačka položila kamen temeljac evropske utrke u naoružavanju Bismarckovom politikom iz 1870, onda je toj politici išla na ruku prijašnja politika Drugog

carstva, a poslije ju je podupirala pustolovna vojna kolonijalna politika Treće republike svojom ekspanzijom u istočnoj Aziji i Africi.

Francuske socijaliste zavela je u iluziju o „ nacionalnoj obrani” osobito činjenica da ni francuska vlada ni cijeli narod u srpnju 1914. nisu imali ni najmanje namjere ratovati. „U Francuskoj su danas svi iskreno i časno, bez sustezanja i ograda, za mir, uvjeravao je Jaurès u svojem posljednjem govoru u životu, u predvečerje rata, u briselskom Narodnom domu. Ta je činjenica potpuno točna i može psihološki objasniti zgražanje koje je obuzelo francuske socijaliste kada je njihovoj zemlji bio nametnut zločinački rat. Ali ta činjenica nije dostatna za procjenu svjetskog rata kao historijske pojave i za zauzimanje stava proleterske politike prema njemu. Povijest koja je rodila današnji rat nije počela tek u srpnju 1914. nego traje već decenijima u kojima se nužnoću prirodnog zakona plela nit do niti sve dok gusta mreža imperijalističke svjetske politike nije oplela svih pet kontinenata – golem historijski kompleks pojava kojih korijeni dosežu plutonske dubine ekonomskog postanka, kojih krajnji izdanci zaviruju u nejasan osvit novoga svijeta – pojava pored čije zamašne veličine blijeđe pojmovi krivnje i kazne, obrane i napada, kao nebitni.

Imperijalistička politika nije djelo jedne ili nekoliko država, ona je produkt određenog stupnja zrelosti u svjetskom razvoju kapitala, od svojeg je postanka internacionalna pojava, nedjeljiva cjelina koja se može spoznati samo u svoj uzajamnosti svojih odnosa i *kojoj ne može izmaći ni jedna pojedina država.*

Tek s tog stanovišta može se ispravno vrednovati pitanje „nacionalne obrane” u današnjem ratu. Nacionalna država, nacionalno jedinstvo i nezavisnost, bio je ideološki zaklon iza kojega su se u prošlom stoljeću konstituirale velike građanske države srednje Evrope. Kapitalizam se ne može složiti s državicama, privrednom ili političkom rascjepkanošću, on za svoje grananje treba što veće, iznutra jedinstveno područje i duhovnu kulturu bez koje se potrebe društva ne mogu podići na nivo koji odgovara kapitalističkoj robnoj proizvodnji niti može funkcionirati mehanizam moderne građanske klasne vladavine. Prije nego što je kapitalizam uzmogao izrasti u sveobuhvatnu svjetsku privredu nastojao je da sebi stvori jedinstveno područje u nacionalnim granicama jedne države. Taj program – budući da se na političkoj i nacionalnoj šahovskoj ploči preuzetoj od feudalnog središnjeg vijeka mogao provesti samo revolucionarnim putem – bio je ostvaren jedino u Francuskoj, u velikoj revoluciji. U ostaloj Evropi on je, kao i građanska revolucija uopće, ostao nedovršen i nedorečen. Živi su dokazi za to Njemački Rajh i današnja Italija, trajanje Austro-Ugarske i Turske do danas, ruska carevina i britanski svjetski imperij. Nacionalni program kao ideološki izraz buržoazije koja se želi uzdići i cilja na vlast u državi, igrao je povijesnu ulogu samo dotle dok se u velikim državama Evrope građanska klasna vladavina nije kako tako sredila, u njima sebi stvorila potrebna oruđa i uvjete.

Nakon toga imperijalizam je potpuno pokopao stari građansko-demokratski program budući da

je kao program buržoazije svih zemalja istaknuo ekspanziju preko nacionalnih granica i bez ikakva obzira prema nacionalnim prilikama. Nacionalna je fraza, dakako, ostala. Ali njezin realni sadržaj, njezina funkcija, izokrenuti su u njezinu suprotnost: ona služi još samo kao zaklon iz nužde za imperijalističke težnje i kao bojni poklič imperijalističkih rivala, kao jedino i posljednje ideološko sredstvo kojim se narodne mase još mogu uloviti da bi igrale ulogu topovske hrane u imperijalističkim ratovima.

Pri tomu opća tendencija sadašnje kapitalističke politike vlada nad politikom pojedinih država upravo tako nesavladivom slijepom silom zakona kao što zakoni privredne konkurencije zapovjednički određuju uvjete proizvodnje pojedinog poduzetnika.

Ako na trenutak zamislimo – kako bismo istražili fantom „nacionalnog rata” kojim je sada opsjednuta socijaldemokratska politika – da je u nekoj od današnjih država rat u svojem ishodištu započeo zaista kao čisti nacionalni obrambeni rat, onda bi do zaposjedanja tuđih područja prije svega vodili vojni uspjesi. Ali uz prisutnost do najveće mjere utjecajnih kapitalističkih grupa zainteresiranih za imperijalističko stjecanje, ekspanzionistički apetiti bude se u toku samog rata, imperijalistička tendencija što je početkom rata bila tek u klici, ili je drijemala, razbujat će se tokom samog rata kao u stakleniku i odrediti karakter rata, njegove ciljeve i rezultate. Dalje: sistem saveza između militarističkih država koji desetljećima vlada političkim odnosima država donosi sobom i to da svaka od zaraćenih strana nastoji u toku rata, već iz čisto defenzivnih obzira, pridobiti saveznike za svoju stvar. Tako se sve više zemalja uvlači u rat, pa se krugovi imperijalističke međunarodne politike neminovno tangiraju i stvaraju novi. Tako je, s jedne strane, Engleska uvukla Japan, prenijela rat iz Evrope u istočnu Aziju i stavila na dnevni red sudbinu Kine, podjarila rivalstvo između Japana i Sjedinjenih Država, između Engleske i Japana, nagomilala, dakle, novu građu za buduće konflikte. Tako je, s druge strane, Njemačka gurnula u rat Tursku, čime je pred neposrednu likvidaciju stavljeno pitanje Carigrada, cijeli Balkan i Prednja Azija. Tko nije shvatio da je svjetski rat već po svojim uzrocima i ishodištima imperijalistički, moći će poslije ovakvih njegovih učinaka svakako uvidjeti da je rat u sadašnjim uvjetima morao posve mehanički, neumitno, izrasti u proces preraspodjele svijeta. Da, on je to postao gotovo prvog trenutka otkako traje. Neprestano kolebanje ravnoteže snaga između zaraćenih strana prisiljava svaku od njih da sa čisto vojnog stanovišta, kako bi ojačala vlastite pozicije ili izbjegla opasnost od novih neprijateljstava, trajno drži na uzdi i neutralne intenzivnim mešetarenjem s narodima i zemljama. Otuda s jedne strane njemačko-austrijske, a s druge strane englesko-ruske „ponude” Italiji, Rumunjskoj, Grčkoj i Bugarskoj. Tobožnji „nacionalni obrambeni rat” djeluje tako frapantno da čak i neopredijeljene države potiče na opće mijenjanje posjedovnog stanja, odnosa snaga, i to u izričito ekspanzionističkom smislu. Napokon, svaki današnji rat automatski se pretvara ujedno i u imperijalistički svjetski požar zbog same činjenice što danas sve kapitalističke zemlje imaju kolonijalne posjede koje već iz čisto vojnih razloga uvlače u rat, makar on počeo i kao „nacionalni obrambeni rat” , budući da svaka zaraćena država nastoji kolonije protivnika

okupirati ili barem u njima izazvati bunu – vidi zapljenu njemačkih kolonija od strane Engleske i pokušaje da se u engleskim i francuskim kolonijama raspiri „sveti rat”.

Tako je i sam pojam onog čednog, kreposnog domovinskog obrambenog rata što danas lebdi pred očima naših parlamentaraca i urednika, čista fikcija koja uopće ne poima povijesnu cjelinu i svjetske odnose u njoj. Karakter rata nipošto ne određuju svečane izjave a još manje takozvani vodeći političari, nego određeno historijsko stanje društva i njegove vojne organizacije.

Shema čistog „nacionalnog obrambenog rata” mogla bi na prvi pogled pristajati možda zemlji poput Švicarske. Ali upravo Švicarska nije nacionalna država, a povrh toga ni tipična za današnje države. Upravo njezino „neutralno” bivstvovanje i luksus da može držati miliciju samo je negativan plod latentnog ratnog stanja među velikim vojnim silama koje ju okružuju i sve je to održivo samo dotle dok odgovara takvom ratnom stanju. Kako u svjetskom ratu takvu neutralnost u tren oka gazi imperijalistička komisna čizma, pokazuje sudbina Belgije. Tu se susrećemo specijalno sa situacijom malih država. Upravo klasičan primjer za provjeru „nacionalnog rata” pruža danas Srbija. Ako ikoja država ima po svim izvanjskim formalnim znakovima pravo na nacionalnu obranu, onda je to Srbija. Lišena austrijskim aneksijama svojega nacionalnog jedinstva, ugrožena od Austrije u svojoj nacionalnoj egzistenciji, prisiljena od strane Austrije na rat, Srbija prema svim ljudskim mjerilima vodi pravi obrambeni rat za opstanak, slobodu i kulturu svoje nacije. Ako je njemačka frakcija sa svojim stanovištem u pravu, tada su srpski socijaldemokrati, koji su u beogradskom parlamentu protestirali protiv rata i odbili ratne kredite, pravi izdajnici životnih interesa vlastite zemlje. Uistinu se pak Srbi Lapčević i Kaclerović nisu samo upisali zlatnim slovima u povijest međunarodnog socijalizma, nego su pokazali i oštrinu historijskog pogleda na zbiljske odnose rata i tako svojoj zemlji, prosvjećivanju svojega naroda, učinili najbolju uslugu. Srbija je, svakako, formalno u nacionalnom obrambenom ratu. Ali tendencije njezine monarhije i njezinih vladajućih klasa, jednako kao i težnje vladajućih klasa u svim današnjim državama, smjeraju prema ekspanziji bez obzira na nacionalne granice, i tako poprimaju agresivan karakter. Tako se i tendencija Srbije usmjeruje prema jadranskoj obali gdje treba da preko leđa Albanaca izbori pravu imperijalističku utakmicu s Italijom, o čijem ishodu, izvan Srbije, odlučuju velike sile. Glavno je, međutim, ovo: iza srpskog nacionalizma stoji ruski imperijalizam. Sama Srbija tek je šahovska figura u velikoj šahovskoj igri svjetske politike, i procjena rata u Srbiji koja ne vodi računa o tim krupnim odnosima, o općoj međunarodnopolitičkoj pozadini, mora ostati bez čvrsta oslonca. To se podjednako odnosi i na netom minule balkanske ratove. Gledano posebice i formalno, mlade balkanske države bile su historijski posve u pravu, provodile su stari demokratski program nacionalne države. Ali u realnim historijskim odnosima, koji su Balkan pretvorili u žarište i vjetrometinu imperijalističke svjetske politike, i balkanski su ratovi objektivno bili samo fragment općeg razračunavanja, karika u kobnom lancu onih događaja što su fatalnom nužnošću doveli do današnjeg svjetskog rata. I međunarodna je socijaldemokracija u Baselu bila priredila najoduševljenije ovacije balkanskim socijalistima zato što su oni odlučno otklonili svako

moralno i političko sudjelovanje u balkanskim ratovima i raskrinkali njihovu pravu fizionomiju, pa je tako međunarodna socijaldemokracija unaprijed dala smjernicu za stav njemačkih i francuskih socijalista u današnjem ratu.

Sve današnje male države u jednakom su položaju kao i balkanske države, pa tako primjerice i Holandija. „Ako je brod napuknuo, ne treba li ponajprije nastojati da se zabrtvi?” O čemu bi se drugom uistinu moglo raditi u male Holandije nego o čistoj nacionalnoj obrani, o obrani opstanka i nezavisnosti zemlje? Uzmemo li u obzir puke *namjere* holandskog naroda pa čak i njegovih vladajućih klasa, radit će se doista o čistoj nacionalnoj obrani. Ali proleterska politika koja počiva na historijskoj spoznaji ne može se ravnati prema subjektivnim namjerama u jednoj jedinoj zemlji, ona se mora internacionalno orijentirati prema ukupnom kompleksu svjetskopolitičke situacije. I Holandija je, htjela-ne htjela, samo mali kotačić u čitavom stroju današnje svjetske politike i diplomacije. To bi se pokazalo onog trenutka kad bi Holandija bila zaista uvučena u maticu svjetskog rata. Njezini bi protivnici ponajprije pokušali udariti i na njezine kolonije. Ratovanje Holandije usmjerilo bi se, dakle, samo od sebe na održavanje sadašnjeg stanja njezinih posjeda, obrana nacionalne nezavisnosti flamanskog naroda sa Sjevernog mora proširila bi se konkretno na obranu njegova prava vlasti i izrabljivanja nad Malajskim arhipelagom. I ne samo to: holandski militarizam, upućen na sama sebe, u vrtlogu svjetskog rata razmrskao bi se poput orahove ljuske, Holandija bi također, htjela to ili ne, smjesta postala članicom kojeg od zaraćenih konzorcija velikih država, dakle i u tom smislu nosiocem i oruđem čisto imperijalističkih tendencija.

Na taj način historijski milje današnjeg imperijalizma neprestano određuje karakter ratova u pojedinim zemljama pa zbog tog miljea *nacionalni obrambeni ratovi danas uopće više nisu mogući*.

Tako je i Kautsky pred samo nekoliko godina u svojoj brošuri *Patriotizam i socijaldemokracija*, Leipzig, 1907, pisao:

„Iako su patriotizmi buržoazije i proletarijata dvije različite, upravo suprotne pojave, ipak ima situacija u kojima se obje vrste patriotizma mogu sliti u zajedničko djelovanje čak i u ratu. I buržoazija i proletarijat jedne nacije jednako su zainteresirani za svoju nezavisnost i samostalnost, za obranu i očuvanje od bilo kakva potlačivanja i izrabljivanja od strane tuđe nacije. – U nacionalnim borbama koje su proizlazile iz takvih težnji, patriotizam proletarijata svagda se sjedinjavao s onim buržoazije. Ali otkako je proletarijat postao snagom koja je pri svakom većem potresu države opasna po vladajuće klase, otkako na kraju rata prijete revolucija, kao što dokazuju Pariska komuna 1871. i ruski terorizam nakon rusko-turskog rata, otada i buržoazija onih nacija koje nisu, ili nisu dovoljno, samostalne i ujedinjene, zapravo napušta svoje nacionalne ciljeve ako se oni mogu postići jedino rušenjem vlade, jer ona mrzi revoluciju i boji se nje više nego što ljubi samostalnost i veličinu nacije. Stoga se ona odriče samostalnosti

Poljske i održava takve pretpotopne državne tvorevine kao što su Austrija i Turska koje su već prije jednog ljudskog vijeka bile osuđene na propast. Tako su u civiliziranim dijelovima Evrope prestale nacionalne borbe kao uzročnici revolucija ili ratova. Oni nacionalni problemi što se ipak još i danas mogu riješiti samo ratom ili revolucijom, od sada će se moći rješavati tek poslije pobjede proletarijata. Ali oni će tada, zahvaljujući međunarodnoj solidarnosti, smjesta poprimiti posve drugačiji lik nego što ga imaju danas u društvu izrabljivanja i potlačivanja. U kapitalističkim državama proletarijat se uz svoje današnje praktičke borbe više ne treba baviti tim problemima, on treba da sve svoje snage posveti drugim zadaćama.” (Str. 12-14.)

„Međutim, sve više iščezava vjerojatnost da će se proleterski i buržoaski patriotizam ikada više sjediniti u obrani slobode vlastitog naroda.” Francuska se buržoazija ujedinila s carizmom. Rusija više nije opasna po slobodu Evrope budući da je oslabljena revolucijom. „U takvim prilikama više se nigdje ne može očekivati *rat za obranu slobode nacije* u kojem bi se građanski i proleterski patriotizam mogli sjediniti.” (Str. 16.)

„Već smo vidjeli kako su prestale suprotnosti koje su u 19. stoljeću još mogle prisiliti poneki slobodoljubivi narod da se svojim susjedima suprotstavi ratnički; vidjeli smo i kako današnjem militarizmu više ni izdaleka nije do borbe za važne narodne interese već jedino do borbe za profit; *nije mu do osiguranja nezavisnosti i nepovredivosti vlastite nacije, koju nitko ne ugrožava, nego samo do osiguranja i proširenja prekomorskih posjeda* što služe jedino porastu kapitalističkih profita. *Današnje suprotnosti među državama više ne mogu donijeti rat koji bi trebao izazvati najodlučniji otpor proleterskog patriotizma.*” (Str. 23.)

Što iz svega toga proizlazi za praktičko ponašanje socijaldemokracije u današnjem ratu? Bi li ona možda trebala izjaviti: budući da je taj rat imperijalistički, budući da ova država ne odgovara socijalističkom pravu samoodređenja i nije idealno nacionalna, nama je svejedno i mi je predajemo neprijatelju? Pasivno prepuštanje stvari njihovom toku nikada ne može postati smjernicom za ponašanje revolucionarne partije poput socijaldemokracije. Uloga socijaldemokracije kao predstraže borbenog proletarijata nije ni u tomu da pod komandom vladajućih klasa brani postojeću klasnu državu, ni u tomu da šuteći stoji po strani i čeka dok ne prođe oluja, nego je u tomu da povede *samostalnu klasnu politiku* koja u svakoj velikoj krizi građanskog društva goni vladajuću klasu *naprijed*, tjera krizu da preraste samu sebe. Umjesto zaogrtača imperijalističkog rata lažnim plaštem nacionalne obrane valja se, dakle, *ozbiljno* latiti upravo prava samoodređenja naroda i nacionalne obrane, preobraziti ih u revolucionarnu polugu *protiv* imperijalističkog rata. Najelementarniji je zahtjev narodne obrane da nacija uzme obranu u vlastite ruke. Prvi korak prema tomu jest *milicija*, što znači: ne samo odmah naoružati čitavo odraslo muško stanovništvo, nego ponajprije donijeti i narodnu odluku o ratu i miru, a to dalje znači: smjesta odstraniti svaku političku obespravljenost jer je najveća politička sloboda potrebna kao nužna osnova narodne obrane. Proklamirati te istinske mjere narodne obrane, zahtijevati njihovo ozbiljenje, bijaše prva zadaća socijaldemokracije. Četrdeset godina dokazivali

smo građanskim klasama i narodnim masama da je samo milicija kadra zaista obraniti domovinu, učiniti je nepobjedivom. A sad, kad je došla prva velika kušnja, predali smo obranu zemlje, kao da je to po sebi razumljivo, u ruke stajaćoj vojsci, topovskoj hrani pod palošem vladajućih klasa. Naši parlamentarci, ispraćujući tu topovsku hranu „s vrućim željama” na bojno polje kao zbiljsku obranu domovine, priznajući bez daljnega da je u trenutku kada se zemlja našla u najvećoj nevolji njezin pravi spasilac kraljevsko-pruska stajaća vojska, očito nisu ni primijetili kako pri tomu mirne duše odustaju od temeljne zasade našega političkog programa: milicije, kako raspršuju u dim praktičko značenje naše četrdesetogodišnje agitacije za miliciju, pretvaraju je u doktrinarno-utopijski hir koji više nitko ne uzima ozbiljno¹².

Drugačije su obranu domovine shvaćali učitelji međunarodnog proletarijata. Kada je u Parizu opsjednutom od Prusa 1871. stvar uzeo u ruke proletarijat, Marx je o njegovoj akciji oduševljeno pisao:

„Pariz, središte i sjedište moći stare vlade i u isto vrijeme društveno težište francuske radničke klase, Pariz se digao na oružje protiv pokušaja gospodina Thiersa i njegovih “šljivara” da ponovo uspostave i ovjekovječe tu moć stare vlade koju im je namrlo carstvo. Pariz je mogao pružiti otpor samo zato što se uslijed opsade bio oslobodio vojske na čije je mjesto postavio nacionalnu gardu sastavljenu uglavnom od radnika. Tu je činjenicu sada valjalo pretvoriti u trajno stanje. *Stoga je prvi dekret Komune bio ukidanje stajaće vojske i njezino zamjenjivanje naoružanim narodom...* Ako je po tomu Komuna bila pravi predstavnik svih zdravih elemenata francuskog društva, i stoga *istinski nacionalna vlada*, onda je ona, kao radnička vlada, kao smioni prvoborac oslobođenja rada, bila u punom smislu riječi internacionalna. Pred očima pruske armije koja je dvije francuske pokrajine anektirala Njemačkoj, Komuna je anektirala radnike čitavog svijeta Francuskoj.” (Adresa Generalnog vijeća Internacionale.)

A što su naši stari učitelji mislili o ulozi socijaldemokracije u ratu poput današnjega? Friedrich Engels ovako je 1892. godine pisao o osnovnim crtama politike koju u nekom velikom ratu treba voditi partija proletarijata:

„Rat u kojemu bi Rusi i Francuzi prodrli u Njemačku bio bi za nju borba na život i smrt i u njoj

¹² „Ako je unatoč tomu socijaldemokratska frakcija Rajhstaga sada jednoglasno odobrila ratne kredite” – pisao je minhenski partijski organ 6. Kolovoza – „ako je s vrućim željama da uspiju ispratio sve koji su otišli braniti Njemački Rajh, to nije bio možda ‘taktički potez’, bila je to posve prirodna posljedica stava stranke koja je neprestano bila pripravna da na obranu zemlje *postavi narodnu vojsku umjesto sistema koji joj se činio više izrazom klasne vladavine nego volje naroda da se brani od drskih napada.*”

Činio!! ... U „*Neue Zeit*” današnji je rat čak direktno uzdignut do „narodnog rata”, stajaća vojska do „narodne vojske” (vidi br. 20 i 23 od kolovoza-rujna 1914). – Socijaldemokratski vojni pisac Hugo Schulz slavi u ratnom izvještaju od 24. kolovoza 1914. „snažni duh milicije” koji „živi” u habsburškoj armiji! ...

bi ona mogla osigurati svoj nacionalni opstanak samo primjenom najrevolucionarnijih mjera. Sadašnja vlada, ne bude li prisiljena, zacijelo neće pokrenuti revoluciju. Ali mi imamo jaku partiju koja je na to može prisiliti ili je, ako treba, smijeniti, imamo socijaldemokratsku partiju. A nismo zaboravili ni divan primjer koji nam je dala Francuska 1793. Približuje se stogodišnji jubilej 1793. Ako careva težnja za osvajanjem i šovinistička nasrtljivost francuske buržoazije zaustave pobjedonosno ali mirno nastupanje njemačkih socijalista, oni su spremni – uzdajte se u to – da svijetu dokažu kako današnji njemački proleterci nisu nedostojni sansculottea i kako 1893. smije stati uz bok 1793. Pa ako onda vojnici gospodina Constansa stave nogu na njemačko tlo, pozdravit će ih riječima Marseljeze:

Quoi? ces cohortes etrangeres
Feraient la loi dans nos foyers?
Zar da nam tuđe kohorte
Na ognjištu zakon pišu?

Ukratko: Mir osigurava pobjedu njemačke socijaldemokratske partije za kojih deset godina. Rat joj donosi ili pobjedu za dvije do tri godine ili potpuno uništenje koje će trajati petnaest do dvadeset godina.”

Engels je, pišući ovo, imao u vidu posve drugačiju situaciju nego što je današnja. Imao je pred očima još staru carevinu, dok smo mi otada doživjeli veliku rusku revoluciju. Zatim, mislio je na doista nacionalni obrambeni rat koji vodi Njemačka napadnuta istovremeno s istoka i sa zapada. Napokon, precijenio je zrelost odnosa u Njemačkoj i izgled socijalne revolucije, kao što pravi borci najčešće običavaju precijeniti tempo razvitka. Ali pored sveg toga iz Engelsova izlaganja posve jasno proizlazi da nacionalnu obranu u smislu socijaldemokratske politike on nije shvaćao kao podupiranje prusko junkerske vojne vlade i njezina generalštaba, nego kao revolucionarnu akciju po uzoru francuskih jakobinaca.

Da, socijaldemokrati su dužni braniti svoju domovinu u velikoj historijskoj krizi. I njihov je teški grijeh upravo u tomu što je socijaldemokratska frakcija Rajhstaga u svojoj izjavi od 4. kolovoza 1914. svečano objavila: „Mi u trenutku opasnosti nećemo domovinu ostaviti na cjedilu”, ali je svoje riječi istog časa opovrgla. Ona jest domovinu ostavila na cjedilu u trenutku najveće opasnosti. Jer u tom je trenutku prva dužnost prema domovini bila: pokazati joj pravu pozadinu ovog imperijalističkog rata, razderati koprenu patriotskih i diplomatskih laži kojom je taj udar na domovinu bio obavijen; jasno i glasno izreći da je po njemački narod jednako kobna pobjeda u ovom ratu kao i poraz; do krajnosti se suprotstaviti gušenju domovine putem opsadnog stanja; proklamirati nužnost neodložnog naoružavanja naroda i odluke naroda o ratu i miru; zahtijevati svom upornošću permanentno zasjedanje narodnog predstavništva za trajanja rata kako bi narodno predstavništvo moglo budno kontrolirati vladu a narod svoje predstavništvo; zahtijevati bezodvlačno ukidanje svake političke obespravljenosti jer samo slobodan narod može

djelotvorno braniti svoju zemlju; napokon, imperijalističkom programu rata, usmjerenom prema održavanju Austrije i Turske, to jest reakcije u Evropi i u Njemačkoj, suprotstaviti stari, doista nacionalni program patriota i demokrata iz 1848, program Marxa, Engelsa i Lassallea: lozinku jedinstvene velike njemačke republike. To je bio barjak koji je valjalo ponijeti ispred domovine, koji bi bio istinski nacionalan, istinski slobodarski, u skladu s najboljim tradicijama Njemačke i s međunarodnom klasnom politikom proletarijata.

Veliki povijesni trenutak svjetskog rata očito je tražio odlučan politički čin, široko obuhvatno stanovište, nadmoćnu orijentaciju zemlje, koju je bila pozvana dati jedino socijaldemokracija. Umjesto toga, parlamentarno zastupstvo radničke klase koje je u tom trenutku imalo riječ, jedno je i besprimjerno podbacilo. Socijaldemokracija nije, zahvaljujući svojim vođama, povela lošu politiku, već *nikakvu*, ona se kao zasebna klasna partija s vlastitim pogledom na svijet posve isključila, zemlju je nekritički prepustila strašnoj sudbini imperijalističkog rata izvana i diktaturi sablje iznutra, a povrh toga je na sebe natovarila i odgovornost za rat. Izjava frakcije Rajhstaga kaže da je frakcija odobrila samo sredstva za obranu zemlje a da, naprotiv, odgovornost za rat odbija. Istina je upravo suprotno. Sredstva za ovu „obranu”, to jest za imperijalističko klanje ljudi od strane trupa vojne monarhije, socijaldemokracija uopće nije trebala odobravati jer upotreba tih sredstava nije nipošto zavisila od pristanka socijaldemokracije: njoj je kao manjini stajao nasuprot kompaktni tročetvrtinski majoritet građanskog Rajhstaga. Svojim dobrovoljnim odobrenjem socijaldemokratska je frakcija polučila samo jedno: demonstraciju jedinstva cijelog naroda u ratu, proklamaciju građanskog mira, to jest obustavljanje klasne borbe, gašenje opozicione politike socijaldemokracije u ratu, dakle moralnu suodgovornost za rat. Svojim dobrovoljnim odobrenjem ona je vođenju *ovog* rata utisnula žig demokratske obrane domovine, poduprla i zapečatila zavođenje masa u bludnju o istinskim uvjetima i zadaćama obrane domovine.

Proizlazi da je teška dilema između interesa domovine i međunarodne solidarnosti proletarijata, da je tragični konflikt što je naše parlamentarce naveo da tek „teška srca” stanu na stranu imperijalističkog rata, puka utvara, građansko-nacionalistička fikcija. Između interesa zemlje i klasnih interesa proletrske internacionale postoji, naprotiv, u ratu i u miru potpuna harmonija: oba interesa zahtijevaju energično razvijanje klasne borbe i uporno zastupanje socijaldemokratskog programa.

A što je trebala učiniti naša partija da bi svojoj opoziciji, svojim zahtjevima, dala težinu? Zar je trebala proglasiti masovni štrajk? Ili zatražiti od vojnika neprihvatanje vojne obveze? Obično se postavljaju takva pitanja. Potvrđan odgovor bio bi upravo tako smiješan kao kad bi partija, recimo, odlučila: „Ako izbije rat, napraviti ćemo revoluciju.” Revolucije se ne „prave” i veliki se narodni pokreti ne insceniraju tehničkim receptima iz džepa partijskih foruma. Mali zavjerenički kružoci mogu „pripremiti” neki puč za određeni dan i sat, mogu nekolicini pristaša u potrebnom momentu dati signal da „udare”. Masovni pokreti u velikim historijskim trenucima ne daju se

voditi takvim primitivnim sredstvima. „Najbolje pripremljeni” masovni štrajk može u određenim okolnostima jaderno zatajiti baš kada mu partijsko rukovodstvo daje „signal”, ili posve splasnuti odmah poslije prvog naleta. Hoće li zbilja doći do velikih narodnih zborova i masovnih akcija u ovoj ili onoj formi, određuje čitavo mnoštvo ekonomskih, političkih i psihičkih faktora, prisutna napetost klasnih suprotnosti, stupanj prosvijećenosti, zrelost borbenog raspoloženja masa, što se ne da proračunati niti to ikoja partija može umjetno stvoriti. U tomu je razlika između velikih kriza u povijesti i malih paradnih akcija koje dobro disciplinirana partija može u vrijeme mira uredno izvesti pod dirigentskom palicom „forum”. Historijski trenutak svagda zahtijeva prikladne oblike i *sam sebi stvara nove*, improvizira do tada nepoznata sredstva borbe, probire i obogaćuje arsenal naroda ne mareći za propise partija.

Ono što je vodstvo socijaldemokracije kao predstraža klasno svjesnog proletarijata moralo dati nisu, dakle, bili smiješni propisi i recepti tehničke naravi, nego *politička lozinka, jasnoća političkih zadaća i interesa proletarijata* u ratu. Na svaki se, naime, masovni pokret odnosi ono što se moglo reći o masovnim štrajkovima u ruskoj revoluciji:

„Ako je vođenje masovnih štrajkova u smislu davanja komande za njihovo nastajanje i u smislu proračuna i pokrivanja njihovih troškova stvar samog revolucionarnog perioda, onda socijaldemokraciji i njezinim vodećim organima pripada vodstvo u posve drugom smislu. Umjesto da sebi razbija glavu tehničkom stranom, mehanizmom masovnog pokreta, socijaldemokracija je zvana da preuzima *političko* vodstvo i u samom toku historijske krize. Dati parolu, smjer borbi, udesiti *taktiku* političke borbe tako da se u borbenom stavu partije u svakom trenutku realizira i ispoljuje čitava količina raspoložive, već oslobođene, pokrenute snage proletarijata, da se taktika socijaldemokracije po svojoj odlučnosti i oštrini nikada ne nađe *ispod* nivoa stvarnog odnosa snaga nego da, naprotiv, taj odnos prestiže, to je najvažnija zadaća ‚vodstva’ u velikoj povijesnoj krizi. I to se vodstvo u izvjesnoj mjeri samo od sebe pretvara u tehničko vodstvo. Konsekventna, odlučna, poduzetna taktika socijaldemokracije izaziva u masi osjećaj sigurnosti, samopouzdanja i borbenosti; kolebljiva, slabunjava taktika, bazirana na potejenjivanju proletarijata, masu paralizira i zbunjuje. U prvom slučaju masovne akcije izbijaju ‚same od sebe’ i uvijek ‚pravodobno’, u drugom one i uz direktne pozive vodstva na masovnu akciju ostaju bezuspješne.”¹³

Da nije u pitanju izvanjski, tehnički oblik akcije nego njezin politički *sadržaj*, dokazuje činjenica da je u ovom slučaju primjerice upravo *parlamentarna tribina*, kao jedina slobodna, nadaleko čuvena i svemu svijetu vidljiva pozicija, mogla postati moćnim oruđem za buđenje naroda, samo da su je socijaldemokratski zastupnici bili iskoristili za glasno i jasno formuliranje interesa, zadaća i zahtjeva radničke klase u ovoj krizi.

¹³ R. Luxemburg, „Masovni štrajk, partija i sindikati”, Hamburg 1907.

Bi li mase svojim ponašanjem osnažile takve lozinke socijaldemokracije? Nitko to ne može naprečac kazati. Ali to i nije najodlučnije. Ta naši su parlamentarci i generale prusko-njemačke vojske pustili da odu u rat ne tražeći možda od njih prije odobravanja kredita neobično obećanje da će bezuvjetno pobijediti, da su porazi isključeni. Što vrijedi za vojne armije, vrijedi i za revolucionarne: one prihvaćaju borbu tamo gdje se ona nudi, ne tražeći unaprijed izvjesnost uspjeha. Glas partije u najgorem bi slučaju najprije bio ostao bez vidljiva učinka. Da, vjerojatno bi nagrada za muško držanje naše partije bili najveći progoni, kao što su 1870. bili nagradom Bebelu i Liebknechtu. Glas partije u najgorem „Ali što to može značiti?” – umjesno je rekao *Ignaz Auer* u svojem govoru o proslavi Sedana 1895. – „Partija koja hoće osvojiti svijet mora visoko isticati svoja načela bez obzira na sve opasnosti s kojima je to skopčano; kad bi postupila drugačije, bila bi izgubljena!”

„Plivati protiv struje nikada nije bilo lako” – pisao je stari Liebknecht – „a ako struja hita razornom brzinom i žestinom poput Niagare, onda to pogotovo nije malenkost. Starijim drugovima još je u sjećanju hajka na socijaliste u godini najveće nacionalne sramote: sramote Zakona o socijalistima 1878. Milijuni su tada u svakom socijaldemokratu gledali ubojicu i običnog zločinca, kao što su 1870. u njemu gledali izdajicu domovine i smrtnog neprijatelja. Takvi izljevi ‚narodne duše’ donose svojom golemom elementarnom snagom nešto zapanjujuće, zaglušujuće, poražavajuće. Osjećamo se nemoćni nasuprot višoj sili – pravoj, nesumnjivoj force majeure. Nema opipljivog neprijatelja. To je poput epidemije – u ljudima, u zraku, posvuda.

Provala 1878. ipak se po jačini i divljini nije dala ni izdaleka usporediti s onom 1870. Ne samo taj orkan ljudske strasti koji sve što zahvati također i povija, ruši, razara – nego još i užasna mašinerija militarizma u najpotpunijoj, nastrašnjoj djelatnosti, a mi sred jurnjave željeznih kotača koje dodirnuti bijaše smrt, i željeznih ruku što su lomatale oko nas i svakog časa mogle da nas uhvate. Pored elementarne snage razuzdanih duhova, najsavršeniji mehanizam umjetnosti ubijanja koji je svijet do tada vidio. I sve to u podivljalom pogonu, svi parni kotlovi usijani da popucaju. Gdje je tu pojedinačna snaga, volja pojedinca? Osobito u onoga tko zna da je u neizmjernej manjini i tko u samom narodu nema nikakva sigurnog oslonca.

Naša je partija tek pridobijala pristaše. Bili smo izvrgnuti najvećoj kušnji koja se dade zamisliti sve dok nismo stvorili potrebnu organizaciju. Kada je počela hajka na socijaliste u godini sramote za naše neprijatelje i godini slave za socijaldemokraciju, imali smo već tako jaku i široko razgranatu organizaciju da nitko tko je kadar misliti nije mogao vjerovati da će partija podleći.

Nije, dakle, bila malenkost plivati tada protiv struje. Ali, što se dalo uraditi? Bilo je što je biti moralo. Valjalo je stisnuti zube, pa neka dođe što hoće. Nije bilo vremena za strah... Eto, Bebel i ja... nismo se ni minute obazirali na prijetnje. Povući se s bojnog polja nismo mogli, morali smo ostate na svojem mjestu došlo što došlo.”

Ostali su na svojem mjestu, i njemačka se socijaldemokracija četrdeset godina hranila moralnom snagom koju je tada uložila protiv svijeta neprijatelja.

Tako bi bilo i sada. U prvom trenutku možda se ne bi postiglo više od toga da bude spašena čast njemačkog proletarijata, da proleter i što sada u noći i magli ginu tisućama po streljačkim rovovima ne bi umirali u potmuloj duševnoj smutnji nego s iskrom svjetlosti u mozgu da ono što im je u životu bilo najdraže: međunarodna socijaldemokracija koja oslobađa svijet, nije priviđenje. A smioni glas naše partije djelovao bi i kao moćni prigušivač šovinističkog bančenja i bezumlja mnoštva, prosvjećenije krugove u narodu očuvao bi od delirija, imperijalistima bi otežao posao s trovanjem i zaglupljivanjem naroda. Upravo križarski rat protiv socijaldemokracije najbrže bi otrijeznio narodne mase. Poslije, u daljem toku rata, kako bi u svim zemljama rastao mamurluk od beskrajnog jezivog masovnog klanja, kako bi sve razgovjetnije izvirivalo imperijalističko kopito rata, kako bi vašarska graja krvožednih špekulanata postajala drskijom, tako bi se zgrtalo oko zastave socijaldemokracije sve životno, časno, humano i napredno. I zatim, iznad svega: njemačka bi socijaldemokracija u općem vrtlogu, raspadu i slomu ostala, poput stijene u uzburkanom moru, visokim svjetionikom Internacionale prema kojemu bi se ubrzo orijentirale sve ostale radničke partije. Enormni moralni autoritet koji je njemačka socijaldemokracija do 4. kolovoza 1914. uživala u cijelom proleterskom svijetu, bez svake bi sumnje unio preokret i u ovu opću pometnju. Tako bi mirovno raspoloženje i pritisak narodnih masa narasli do mira u svim zemljama, ubrzalo bi se okončanje masovnog umorstva, broj žrtava smanjio. Njemački bi proletarijat ostao svjetioničarom socijalizma i oslobađanja čovječanstva – i to bi zacijelo bilo patriotsko djelo dostojno učenika Marxa, Engelsa i Lassallea.

VIII

Usprkos vojnoj diktaturi i cenzuri štampe, usprkos podbacivanju socijaldemokracije, usprkos bratoubilačkom ratu, iz „građanskog mira” elementarnom snagom izrasta klasna borba a iz krvave pare bojnih polja međunarodna solidarnost radnika. Ne u slabašnim pokušajima da se stara Internacionala umjetno galvanizira, niti u zakletvama što se obnavljaju čas tu, čas tamo da će se ona odmah *poslije* rata ponovo okupiti. Ne, sada, u ratu, iz rata, uskrsava posve novom snagom i žestinom činjenica da proleter i svih zemalja imaju jedne te iste interese. Sam svjetski rat opovrgava zabludu koju je stvorio.

Pobjeda ili poraz? Tako kaže lozinka vladajućeg militarizma u svakoj zaraćenoj zemlji i takvu su je, poput jeke, preuzeli vođe socijaldemokracije. Jedino još pobjeda ili poraz na bojnom polju treba sada da zanima i proletere Njemačke i Francuske, Engleske i Rusije, upravo tako kao što zanima i vladajuće klase tih zemalja. Čim zagrme topovi, svaki proletarijat treba da bude

zainteresiran za pobjedu vlastite zemlje, dakle za poraz drugih zemalja. Pogledajmo što može pobjeda donijeti proletarijatu.

Prema službenoj verziji koju je nekritički preuzelo vodstvo socijaldemokracije, pobjeda znači Njemačkoj izgleda za nesmetani neograničeni privredni uspon, a poraz privredno uništenje. To se shvaćanje oslanja uglavnom na shemu rata iz 1870. Ali kapitalistički procvat do kojeg je u Njemačkoj došlo poslije rata 1870. nije bio posljedica rata nego političkog ujedinjenja, iako u osakaćenom obliku, Njemačkog Rajha koje je stvorio Bismarck. Privredni uspon tu je proizišao iz ujedinjenja *usprkos* ratu i svakojakim reakcionarnim zaprekama u njegovoj posljedici. Ono što je povrh toga pobjedonosni rat učinio kao svoje, bilo je učvršćenje vojne monarhije i pruske vladavine junkerstva u Njemačkoj, dok je Francuskoj poraz pomogao da likvidira carstvo i dođe do republike. Danas, međutim, stvari u svim zemljama sudionicama stoje u mnogomu posve drugačije. Danas rat ne funkcionira kao dinamična metoda koja mladom kapitalizmu što nastupa pribavlja neizbježne političke pretpostavke njegova „nacionalnog” razvitka. Takav karakter rat ima, uzet samo kao izolirani fragment, jedino u Srbiji. Reduciran na svoj objektivni historijski smisao, današnji je svjetski rat, kao cjelina, konkurentska borba već do punog cvata razvijenog kapitalizma za svjetsko gospodstvo, za izrabljivanje posljednjih gnijezda nekapitalističkih zona svijeta. Otuda proizlazi potpuno promijenjeni karakter samog rata i njegovih učinaka. Visok stupanj svjetskog privrednog razvoja kapitalističke proizvodnje u njemu se ispoljuje kako u izuzetno visokoj tehnici, to jest ubojnoj moći ratnih sredstava, tako i u njihovoj približno posve jednakoj razini u svim zaraćenim zemljama. Međunarodna organizacija industrije sprava za ubijanje opaža se sada u vojnoj ravnoteži koja se, uz parcijalne odluke i kolebanje plitica na vagi, neprestano ponovo uspostavlja i neprestano odgađa konačnu odluku. Neodlučni vojni rezultati rata dovode, sa svoje strane, do toga da zaraćene, kao i doskora neutralne zemlje, neprestano šalju u vatru nove rezerve narodnih masa. U imperijalističkim prohtjevima i suprotnostima rat posvuda nalazi gomile svog materijala, pribavlja novi i širi se poput stepskog požara. Ali što veće mase i što više zemalja rat posvuda guta, to će se više njegovo trajanje produžiti. Sve to zajedno tvori, kao učinak koji rat donosi još prije svake vojne odluke o pobjedi ili porazu, fenomen nepoznat u prijašnjim ratovima novoga vijeka: privredno uništenje svih uključenih, i u sve većoj mjeri formalno neuključenih zemalja. Svaki novi mjesec ratovanja učvršćuje i povećava taj učinak i tako za deset godina unaprijed oduzima očekivane plodove vojnog uspjeha. Ništa od tog učinka ne može u završnom računu izmijeniti ni pobjeda ni poraz, on, naprotiv, uopće stavlja u pitanje čisto vojnu odluku i sve je vjerojatnije da će se rat konačno završiti uslijed krajnje sveopće iscrpljenosti. Ali u tim okolnostima i pobjedonosna Njemačka – kad bi njezinim imperijalističkim ratnim huškačima i uspjelo da masovno umorstvo provode sve dok potpuno ne poraze svekolike neprijatelje, i kad bi se ti smioni sni ikada ispunili – odnijela bi samo Pirovu pobjedu. Njezini trofeji bili bi: nekoliko anektiranih područja spalih na prosjački štap, bez stanovništva, i nacerena ruševina pod vlastitim krovom koja bi se prikazala čim bi se odgurnula naslikana kulisa novčane privrede s ratnim zajmovima i maknula Potemkinova sela „postojanog narodnog blagostanja” koje funkcionira na ratnim isporukama. I površnom je

promatraču jasno da danas ni pobjedonosna država ne može pomišljati na ratnu odštetu koja bi bila iole kadra izliječiti rane zadane ratom. Naknada za to i dopuna „pobjede” bilo bi možda nanošenje još većeg uništenja pobijedenoj protivničkoj strani: Francuskoj i Engleskoj, to jest, onim zemljama s kojima je Njemačka najtješnje povezana privrednim odnosima, zemljama o čijem blagostanju ponajviše ovisi njezin vlastiti ponovni procvat. To je poslijeratni okvir – upamtimo, poslije „pobjedonosnog” rata – koji bi njemačkom narodu značio da u zbilji mora naknadno pokriti troškove rata koje je patriotsko narodno zastupstvo „odobrilo” kao predujam, to jest, da mora na svoja pleća natovariti kao jedino što je preostalo, kao jedini opipljivi plod „pobjede”, neizmjenjivi teret poreza, zajedno s ojačalom vojnom reakcijom.

Pokušamo li sada predočiti najgore rezultate poraza, oni će – izuzevši aneksije od strane imperijalista – vjerno nalikovati istoj onoj slici što kao neotklonjiva posljedica proizlazi iz pobjede: učinci samog ratovanja danas su tako duboki i dalekosežni da ih vojni ishod jedva može izmijeniti.

Pretpostavimo, načas, da je pobjednička država ipak umjela otkloniti od sebe veće posljedice haranja i prevaliti ih na pobijedenog protivnika, sputati njegov privredni razvoj svakojakim zaprekama. Da li bi njemačka radnička klasa mogla poslije rata uspješno nastaviti sa svojom sindikalnom borbom kad bi francuski, engleski, belgijski, talijanski radnici bili sputani privrednim nazatkom? Do 1870. radnički je pokret još u svakoj zemlji koračao sam, dapače, on je ovisio o pojedinim gradovima. Bio je to Pariz, po čijim su se pločnicima bile i odlučivale bitke proletarijata. Današnji radnički pokret, njegova mukotrpa svakodnevna ekonomska borba, njegova masovna organizacija, temelje se na zajedničkom djelovanju u svim zemljama s kapitalističkom proizvodnjom. Ako vrijedi postavka da radnička stvar može uspjevati samo na tlu zdravog privrednog života što snažno pulzira, onda ta postavka ne vrijedi samo za Njemačku, nego i za Francusku, Englesku, Belgiju, Rusiju, Italiju. I, ako radnički pokret u svim kapitalističkim državama Evrope stagnira, ako su u njima niske nadnice, slabi sindikati, mala otporna snaga izrabljivanih, onda sindikalni pokret ne može cvjetati ni u Njemačkoj. S tog stanovišta, za položaj proletarijata u njegovoj ekonomskoj borbi u krajnjoj je liniji posve jednaki gubitak jača li njemački kapitalizam na račun francuskog ili engleski na račun njemačkog.

Ali, osvrnimo se na političke rezultate rata. Tu će razlučivanje biti lakše nego na ekonomskom polju. Simpatije i opredjeljenje socijalista odavna se priklanjaju onoj zaraćenoj strani koja brani historijski napredak pred reakcijom. Koja strana u ovom ratu zastupa napredak, a koja reakciju? Jasno je da se o tom pitanju ne može suditi prema izvanjskim obilježjima zaraćenih država kao što su „demokracija” ili „apsolutizam”, već jedino prema objektivnim tendencijama međunarodnopolitičkog stava koji zastupa svaka pojedina strana. Prije nego što bismo mogli prosuditi što njemačka pobjeda može donijeti njemačkom proletarijatu, moramo uočiti kako bi ona djelovala na oblikovanje ukupnih političkih odnosa u Evropi. Odlučna pobjeda Njemačke donijela bi kao svoj neposredni rezultat aneksiju Belgije, po mogućnosti još nekih poteza

zemljišta na istoku i na zapadu, i dijela francuskih kolonija, ujedno bi se održala habsburška monarhija obogaćena novim područjima, napokon, održao bi se fiktivni „integritet“ Turske pod njemačkim protektoratom, to jest, Mala Azija i Mezopotamija faktički bi se ujedno pretvorile u njemačke provincije ovakva ili onakva oblika. Kao daljnji učinak, iz toga bi proizišla stvarna vojna i ekonomska hegemonija Njemačke u Evropi. Sve te rezultate potpune vojne pobjede Njemačke ne treba predviđati možda stoga što odgovaraju imperijalističkim bukačima u ovom ratu, nego stoga što kao posve neizbježne konsekvencije proizlaze iz jednom zauzete međunarodnopolitičke pozicije Njemačke, iz suprotnosti prema Engleskoj, Francuskoj i Rusiji u koje je uletjela Njemačka i koje su se u toku samog rata povećale daleko iznad svojih početnih dimenzija. Dovoljno je, međutim, da sebi predočimo te rezultate, pa ćemo uvidjeti kako oni ne bi ni u kojem slučaju urodili iole trajnijom međunarodno političkom ravnotežom. Ma koliko rat značio haranje po sve sudionike i možda ponajviše one pobijedene, prvog dana poslije zaključenja mira počele bi pod vodstvom Engleske pripreme za novi svjetski rat kako bi se stresao jaram prusko njemačkog militarizma koji bi se nametnuo Evropi i Prednjoj Aziji. Pobjeda Njemačke bila bi, tako, samo predigra skorom drugom svjetskom ratu i stoga signal za novo grozničavo vojno naoružavanje i razuzdavanje najernje reakcije po svim zemljama, a najvećma u samoj Njemačkoj. S druge strane, pobjede Engleske i Francuske Njemačkoj bi najvjerojatnije donijele gubitak barem nekih dijelova kolonija pa i područja Rajha, a posve sigurno bankrot svjetskopolitičkog položaja njemačkog imperijalizma. A to znači: komadanje Austro-Ugarske i potpunu likvidaciju Turske. Premda su obje države reakcionarne tvorevine, i ma koliko bi njihovo raspadanje samo po sebi odgovaralo zahtjevima naprednog razvoja, u današnjoj konkretnoj međunarodnopolitičkoj sredini mogao bi se raspad habsburške monarhije i Turske svršiti samo s preprodavanjem njihovih zemalja i naroda između Rusije, Engleske, Francuske i Italije. Ali na tu grandioznu preraspodjelu svijeta i smjenu snaga na Balkanu i u Sredozemlju nezadrživo bi se nadovezala i druga: likvidacija Perzije i ponovno komadanje Kine. Tako bi englesko-ruska i englesko-japanska suprotnost stupile u prvi plan svjetske politike, i to bi možda već neposredno poslije likvidacije današnjeg svjetskog rata donijelo novi svjetski rat, recimo za Carigrad, a u svakom bi slučaju taj rat postao neizbježnom daljnjom perspektivom. Dakle, i pobjeda s te strane dovela bi do novih grozničavih naoružavanja u svim državama – naravno, na čelu s pobijedom Njemačkom – da bi pripremila eru nepodijeljene vladavine militarizma i reakcije s novim svjetskim ratom kao konačnim ciljem.

Tako je proleterska politika, kada treba da se sa stanovišta napretka i demokracije opredijeli za jednu ili drugu stranu u ovom ratu, tako je i međunarodna politika uzeta skupa sa svojim daljnjim perspektivama, ukliještena između Scile i Haribde, i pitanje: pobjeda ili poraz, u tim se okolnostima za evropsku radničku klasu svodi jednako u političkom kao i u ekonomskom pogledu na beznađni izbor između dviju batina. Stoga nije drugo do kobne ludosti vjerovanje francuskih socijalista da će vojni poraz Njemačke udariti po glavi militarizam ili čak imperijalizam i probiti put u svijet miroljubivoj demokraciji. Imperijalizam, i militarizam u njegovoj službi, doći će, naprotiv, pri svakoj pobjedi i pri svakom porazu u ovom ratu potpuno

na svoj račun osim u jednom jedinom slučaju: da međunarodni proletarijat svojom revolucionarnom akcijom povuče preko tog računa debelu crtu.

Najvažnija pouka koju politika proletarijata može crpsti iz današnjeg rata stoga je neboriva činjenica da se ona ni u Njemačkoj ni u Francuskoj, ni u Engleskoj ni u Rusiji ne smije pretvoriti u nekritičku jeku lozinke: *pobjeda ili poraz*, lozinke koja ima realan sadržaj jedino sa stanovišta imperijalizma i koja je za svaku veliku državu identična s pitanjem: stjecanje ili gubitak svjetskopolitičkog položaja sile, aneksija, kolonija i vojne prevlasti. Za evropski proletarijat u cjelini s njegova su klasnog stanovišta danas jednako kobni i pobjeda i poraz bilo kojeg od zaraćenih tabora. Upravo *rat* kao takav, bez obzira na njegov vojni ishod, znači najveći mogući poraz evropskog proletarijata, proleterskoj stvari može jedinu pobjedu donijeti poraz rata i najžurnije iznuđivanje mira posredstvom međunarodne borbene akcije proletarijata. I jedino tom pobjedom može se istodobno polučiti istinski spas i Belgije i demokracije u Evropi.

U današnjem ratu klasno svjesni proletarijat ne može svoju stvar poistovjetiti ni s jednim vojnim taborom. Ne proizlazi li iz toga, možda, kako proleterska politika danas zahtijeva da se zadrži status quo, kako mi nemamo drugog akcionog programa do želje: neka sve ostane po starom, kao što je bilo prije rata? Ali postojeće stanje nikada nije bilo našim idealom, ono nije izraz samoodređenja naroda. Štoviše: prijašnje stanje više se uopće ne da spasiti, ono više ne postoji, čak kada bi se zadržale i dosadašnje državne granice. Rat je, i prije nego što su njegovi rezultati formalno obračunani, unio veliku zbrku u odnose među silama, u uzajamnu procjenu snaga, u saveze i suprotnosti, on je međusobne odnose država i klasa unutar država podvrgnuo tako oštroj reviziji, poništio toliko starih iluzija i potencija, stvorio tako mnogo novih težnji i novih zadaća, da je povratak staroj Evropi kakva je bila prije 4. kolovoza 1914. jednako tako posve isključen kao što je isključen i povratak revolucionarne situacije poslije poraza revolucije. Politika proletarijata i ne poznaje „natrag”, ona može težiti samo naprijed, ona mora uvijek ići ispred postojećeg i novostvorenog. Jedino tako osmišljena može se ona suprotstaviti i jednom i drugom taboru u imperijalističkom svjetskom ratu.

Ali ta politika ne može se sastojati u tomu da socijalističke partije svaka zasebno ili zajednički na međunarodnim konferencijama kao za okladu prave projekte i izmišljaju recepte kako da građanska diplomacija zaključi mir ne bi li omogućila dalji miran i demokratski razvitak. Svi zahtjevi koji bi se možda svodili na potpuno ili djelomično „razoružanje”, na ukidanje tajne diplomacije, na razbijanje svih velikih država u male nacionalne države i slično, bili bi odreda potpuno utopijski dokle god kapitalistička klasna vladavina zadržava stvar u svojim rukama. Ona se pogotovo u sadašnjem imperijalističkom kursu tako teško može odreći militarizma, tajne diplomacije, centralističkih nacionalno miješanih velikih država, da se svi ti postulati zajedno zapravo s više dosljednosti svode na izravni „zahtjev”: ukidanje kapitalističke klasne države. Proleterska politika ne može ponovo zauzeti mjesto koje joj pripada utopijskim savjetima i projektima kako da se imperijalizam ublaži, pripitomi, priguši u okviru građanske države. Pravi

problem koji je svjetski rat postavio pred socijalističke partije, i o čijem rješenju ovisi daljnja sudbina radničkog pokreta, *jest akciona sposobnost proleterskih masa u borbi protiv imperijalizma*. Međunarodni proletarijat ne oskudijeva u postulatima, programima, parolama, nego mu nedostaju djela, djelotvorni otpor, sposobnost da napadne imperijalizam u odlučujućem trenutku upravo u ratu i da staru lozinku „rat ratu” pretvori u praksu. Tu je Rodos gdje valja skakati, tu čvorište proleterske politike i njezine daljnje budućnosti.

Imperijalizam sa svom svojom brutalnom politikom sile i lancem neprestanih socijalnih katastrofa koje provocira, zacijelo je historijska nužnost za vladajuće klase današnjeg kapitalističkog svijeta. Ništa ne bi bilo kobnije nego da proletarijat čak i u ovom svjetskom ratu sačuva i najmanju iluziju i nadu da se kapitalizam može dalje razvijati idilično i mirno. Ali zaključak što za proletersku politiku slijedi iz historijske nužnosti imperijalizma nije u tomu da ona mora pred kapitalizmom kapitulirati kako bi se ubuduće u njegovoj sjeni iz milosti prehranjivala kostima njegovih pobjeda.

Dijalektika historije kreće se upravo u proturječnostima i uz svaku nužnost donosi na svijet i njezinu suprotnost. Građanska klasna vladavina nesumnjivo je historijska nužnost, ali je to i pobuna radničke klase protiv nje; kapital je historijska nužnost, ali je to i njegov grobar, socijalistički proleter; svjetska vladavina imperijalizma historijska je nužnost, ali je to i njezino obaranje od strane proleterske Internacionale. Na svakom se koraku sukobljuju po dvije historijske nužnosti, ali naša, nužnost socijalizma, dužeg je daha. Naša nužnost stječe sva prava u trenutku kada ona druga, građanske klasne vladavine, prestaje biti nosiocem historijskog napretka, kada postane preprekom, opasnošću po dalji razvitak društva. To je o kapitalističkom društvenom poretku otkrio upravo današnji svjetski rat.

Imperijalistička ekspanzionistička težnja kapitalizma kao izraz njegove najveće zrelosti, posljednjeg odsječka njegova života, ekonomski tendira tomu da cijelom svijetu nametne kapitalističku proizvodnju, da pomete sve zastarjele, pretkapitalističke produkcione i društvene forme, da sva bogatstva na Zemlji i sva sredstva za proizvodnju pretvori u kapital, da radne narodne mase u svim područjima pretvori u najamno roblje. U Africi i Aziji, od sjevernih obala do južnog rta Amerike i na Južnom moru kapital uništava, gazi ostatke starih prakomunističkih plemena, feudalnih vlasničkih odnosa, patrijarhalnih seljačkih privreda, prastare zanatske proizvodnje, iskorjenjuje čitave narode, srađuje sa zemljom prastare kulture da bi na njihovo mjesto stavio pravljenje profita u najmodernijem obliku. Taj brutalni pobjedonosni pohod kapitala po svijetu, vođen i praćen svim sredstvima nasilja, otimačine i infamije, imao je jednu svijetlu stranu: stvorio je preduvjete za svoju vlastitu konačnu propast, uspostavio je svjetsku vladavinu kapitalizma poslije koje može slijediti jedino socijalistička svjetska revolucija. To je bila jedina kulturna i napredna strana njegova takozvanog kulturnog djela u primitivnim zemljama. Za građansko liberalne ekonomie i političare „napredak” i „kultura” jesu željeznice, švedske šibice, ulična kanalizacija i robne kuće. Te tvorevine, nakalemljene na primitivne

prilike, nisu po sebi ni kultura ni napredak jer se plaćaju naglim privrednim i kulturnim propadanjem naroda koji moraju odjednom iskušavati svu bijedu i sve strahote dvaju doba: onih tradicionalnih prirodno-privrednih vlasničkih odnosa i ovog najmodernijeg, najrafiniranijeg kapitalističkog izrabljivanja. Djela kapitalističkog pobjedničkog pohoda po svijetu nosila su žig napretka u širem historijskom smislu samo kao materijalna pretpostavka za ukidanje vladavine kapitala, za uklanjanje klasnog društva uopće. U tom smislu imperijalizam je u krajnjoj liniji radio za nas.

Današnji je svjetski rat prekretnica na njegovom životnom putu. Prvi put grabežljive su se zvijeri koje je kapitalistička Evropa puštala po svim drugim dijelovima svijeta jednim skokom našle sred Evrope. Krik užasa prošao je svijetom kada se Belgija, skupocjeni dragulj evropske kulture, kada su se poštovanja najvredniji kulturni spomenici u sjevernoj Francuskoj, u srazu sa slijepom uništavajućom silom uz tresak porazbijali u krhotine. „Kulturni svijet” koji je ravnodušno gledao kako taj isti imperijalizam tjera desetine tisuća Hererosa u najokrutniju propast i kako ispunjuje pustinju Kalahari krikovima poludjelih od žeđi, u hropcu umirućih, kako u Putumaju jedna banda vitezova industrije na smrt muči četrdeset tisuća ljudi, batinanjem sakati ostatak jednog naroda, kako evropska soldateska u Kini paležima i umorstvima izvrgava prastaru kulturu svim strahotama uništenja i anarhije, kako se Perzija u nesvjestici guši u sve tješnjoj omći tuđe nasilničke vladavine, kako se u Tripolitani Arapi ognjem i mačem podvrgavaju pod jaram kapitala, kako se njihova kultura, njihova staništa, savnjaju sa zemljom – taj „kulturni svijet” tek je danas postao svjestan da je ujed imperijalističke zvijeri smrtonosan, da odiše opačinom. On je to primijetio tek kada su zvijeri zarinule svoje grabežljive pandže u krilo vlastite majke, u građansku kulturu Evrope. A i ta se spoznaja probija u iskrivljenom liku kroz građansko licemjerje s kojeg svaki narod prepoznaje infamiju samo u nacionalnoj uniformi drugoga. „Njemački barbari!” – kao da se svaki narod, čim krene u organizirano ubijanje, istog trenutka ne pretvori u hordu barbara. „Kozačka okrutnost!” – kao da sam rat nije okrutnost nad okrutnostima, kao da pohvala klanja ljudi kao junaštva u jednom socijalističkom omladinskom listu nije čisto duhovno kozaštvo u kulturi!

Ali današnje divljanje imperijalističkog zvjerstva po odajama Evrope ima još jedan učinak za koji „kulturni svijet” nema užasna pogleda, srca skršena boli: *to je masovna pogibija evropskog proletarijata*. Nijedan rat nije u tolikoj mjeri iskorjenjivao čitave slojeve naroda, nikada u cijelom stoljeću nije on tako potpuno zahvaćao velike i stare kulturne zemlje Evrope. Milijuni ljudskih života uništavaju se po Vogežima, po Ardenima, u Belgiji, u Poljskoj, na Karpatima, na Savi, milijuni su osakaćeni. A devet desetina tih milijuna radni je narod grada i sela. To je naša snaga, naša nada, što svakog dana redom pada pokošena poput trave pod kosom. To su najbolje, najinteligentnije, najškolovanije snage međunarodnog socijalizma, nosioci najsvetijih tradicija i najsmionijeg junaštva modernog radničkog pokreta, predstavnici čitavog svjetskog proletarijata: to su radnici Engleske, Francuske, Belgije, Njemačke, Rusije, što sada bivaju ubijani i mrcvareni u gomilama. Historijska je misija upravo tih radnika vodećih

kapitalističkih zemalja Evrope da izvrše socijalistički prevrat. Samo iz Evrope, samo iz najstarijih kapitalističkih zemalja može, kada kucne čas, doći signal za socijalnu revoluciju što oslobađa svijet. Samo engleski, francuski, njemački, belgijski, ruski, talijanski radnici zajedno mogu predvoditi armiju izrabljivanih i porobljenih svih pet kontinenata. Samo oni mogu, kada dođe vrijeme, pozvati kapitalizam na odgovornost i izvršiti nad njim odmazdu za njegove stoljećima stare zločine nad svim primitivnim narodima, za njegovo uništavajuće djelo na kugli zemaljskoj. Ali za prodor i pobjedu socijalizma hoće se jak, akciono sposoban, školovani proletarijat, valjane mase kojih je snaga kako u duhovnoj kulturi tako i u njihovom broju. A upravo te mase u svjetskom se ratu decimiraju. Cvijet muške zrelosti i mladenačke snage, stotine tisuća čija je socijalistička izobrazba u Engleskoj i Francuskoj, u Belgiji, Njemačkoj i Rusiji bila proizvod decenija prosvjetnog i agitacionog rada, druge stotine tisuća koje se sutra moglo pridobiti za socijalizam, padaju i jadno ginu po ratištima. Plod dugogodišnjih žrtava i truda generacija uništava se u nekoliko tjedana, napadnut je životni korijen, jezgra snaga međunarodnog proletarijata.

Krvoproliće junske klaonice francuski je radnički pokret paraliziralo petnaest godina. Krvoproliće pokolja Komune još ga je jednom bacilo više od deset godina unazad. To što se sada događa neviđeno je masovno klanje što odraslo radničko stanovništvo svih vodećih kulturnih zemalja sve više svodi na žene, starce i bogalje, to je puštanje krvi što evropskom radničkom pokretu prijete iskrvarenjem. Još jedan takav svjetski rat, i izgledi socijalizma bit će pokopani pod ruševinama što ih je nagomilalo imperijalističko barbarstvo. To je više od opakog razaranja Lavova i rušenja katedrale u Reimsu. To nije atentat na građansku kulturu prošlosti nego na socijalističku kulturu budućnosti, smrtni udarac onoj sili što u svojem krilu nosi budućnost čovječanstva i koja jedina može dragocjena blaga prošlosti prenijeti u jedno bolje društvo. Tu kapitalizam pokazuje svoju mrtvačku lubanju, tu odaje da je svoje pravo na opstanak proigrao, da se njegova vladavina više ne da spojiti s napretkom čovječanstva.

Ali tu se današnji svjetski rat ne iskazuje samo kao grandiozno umorstvo nego i kao samoubojstvo evropske radničke klase. Ta to su vojnici socijalizma, proleter i Engleske, Francuske, Njemačke, Rusije, Belgije, što se po zapovijedi kapitala mjesecima međusobno kolju, jedan drugomu zabijaju u srce hladno ubojito gvožđe, u smrtnom se zagrljaju zajednički obaraju u grob.

„Njemačka, Njemačka iznad svega! Živjela demokracija! Živio car i slavenstvo! Deset tisuća šatorskih krila garantirano po propisu! Sto tisuća kilograma slanine, nadomjestak za kavu, isporuka odmah!” ... Dividende rastu, proleter i padaju. A sa svakim pada u grob po jedan borac budućnosti, jedan vojnik revolucije, jedan spasilac čovječanstva od jarma kapitalizma.

Ludilo će prestati i paklena sablast nestati tek tada kad se radnici u Njemačkoj i Francuskoj, u Engleskoj i Rusiji, napokon rastrijezne, jedan drugomu bratski pruže ruke i kada nadglasaju

zvjerski kor imperijalističkih ratnih huškača i promuklo urlanje kapitalističkih hijena starim moćnim bojnim zovom: Proleter i svih zemalja, ujedinite se!

Dodatak

Postavke o zadacima međunarodne socijaldemokracije

Veći broj drugova iz svih dijelova Njemačke prihvatio je slijedeće postavke koje predstavljaju primjenu Erfurtskog programa na sadašnje probleme međunarodnog socijalizma.

1. Svjetski rat poništio je rezultate četrdesetogodišnjeg rada evropskog socijalizma budući da je uništio značenje revolucionarne radničke klase kao faktora političke moći i moralni prestiž socijalizma, razorio proletersku Internacionalu, njezine sekcije naveo na međusobno bratoubojstvo, i želje i nade narodnih masa u najvažnijim zemljama s kapitalističkim razvojem prikovao uz brod imperijalizma.
2. S pristajanjem na ratne kredite i s proklamacijom građanskog mira, službeni vođe socijalističkih partija u Njemačkoj, Francuskoj i Engleskoj (s izuzetkom Nezavisne radničke partije) ojačali su imperijalizmu zaleđe, naveli narodne mase da strpljivo podnose bijedu i strahote rata i tako pridonijeli razuzdanom razbuktavanju imperijalističkog rata, produženju klanja i umnažanju njegovih žrtava, preuzeli su odgovornost za rat i njegove posljedice. Ta taktika oficijelnih partijskih instanci zaraćenih zemalja, ponajprije u Njemačkoj, do sada vodećoj zemlji Internationale, znači izdaju najelementarnijih načela međunarodnog socijalizma, životnih interesa radničke klase, svih demokratskih interesa naroda. Tako je socijalistička politika bila osuđena na nemoć i u onim zemljama gdje su partijski vođe ostali vjerni svojim dužnostima: u Rusiji, Srbiji, Italiji i – s jednim izuzetkom – u Bugarskoj.
3. Budući da je službena socijaldemokracija vodećih zemalja napustila klasnu borbu za trajanja rata i odgodila je za poslijeratno doba, dala je vladajućim klasama u svim zemljama vremena da na račun proletarijata silno ojačaju svoj položaj ekonomski, politički i moralno.
4. Svjetski rat ne služi ni nacionalnoj obrani ni privrednim ili političkim interesima bilo kojih narodnih masa, on je puki izrod imperijalističkih rivalstava između kapitalističkih klasa raznih zemalja oko svjetskog gospodstva i monopola za isisavanje i tlačenje područja kojima kapital još nije zavladao. U eri tog razuzdanog imperijalizma više ne može biti nacionalnih ratova. Nacionalni interesi služe samo kao varka kako bi se radne narodne mase stavile u službu svojega smrtnog neprijatelja, imperijalizma.
5. Iz politike imperijalističkih država i iz imperijalističkog rata ne može nijednoj potlačenoj naciji niknuti sloboda i nezavisnost. Male nacije, čije su vladajuće klase privjesci i

sukrivci svojih klasnih ortaka u velikim državama, šahovske su figure u imperijalističkoj igri velesila i zloupotrebljavaju se u vrijeme rata upravo poput njihovih radnih masa kao oruđe, da bi poslije rata bile žrtvovane kapitalističkim interesima. Današnji svjetski rat u tim okolnostima pri svakom porazu i pri svakoj pobjedi znači poraz socijalizma i demokracije. On pri svakom ishodu – izuzevši revolucionarnu intervenciju međunarodnog proletarijata – nagoni na jačanje militarizma, međunarodnih suprotnosti, svjetskoekonomskih rivalstava. On povećava kapitalističko izrabljivanje i unutrašnjepolitičku reakciju, oslabljuje javnu kontrolu i potlačuje parlamente do sve poslušnijeg oruđa militarizma. Današnji svjetski rat tako razvija ujedno sve pretpostavke novih ratova.

6. Svjetski mir ne može se osigurati utopijskim ili u osnovi reakcionarnim planovima kao što su međunarodni mirovni sudovi kapitalističkih diplomata, diplomatski dogovori o „razoružanju”, kao što je „sloboda mora”, ukidanje prava na pomorski plijen, „savezi evropskih država”, „srednjoevropske carinske unije”, nacionalne tampon države i slično. Imperijalizam, militarizam i ratovi ne daju se odstraniti ili zajaziti dokle god kapitalističke klase nesmetano vrše svoju klasnu vlast. Jedino sredstvo kojim se njima uspješno može pružiti otpor, i jedino osiguranje svjetskog mira, jest politička akciona sposobnost i revolucionarna volja međunarodnog proletarijata da na pliticu vage baci svoju snagu.
7. Imperijalizam kao posljednja životna faza i najviši stadij svjetske političke vlasti kapitala zajednički je smrtni neprijatelj proletarijata svih zemalja. Ali i njegova je sudbina, da poput prijašnjih faza kapitalizma jača snage svojega smrtnog neprijatelja u jednakom obujmu u kojem se sam razvija. On ubrzava koncentraciju kapitala, mrvljenje srednjeg staleža, umnažanje proletarijata, budi sve veći otpor masa i tako vodi intenzivnom zaoštavanju klasnih borbi. Proleterska klasna borba mora se u miru i u ratu koncentrirati u prvom redu protiv imperijalizma. Borba protiv njega za međunarodni je proletarijat ujedno borba za političku vlast u državi, odlučno razračunavanje između socijalizma i kapitalizma. Međunarodni proletarijat ostvarit će krajnji cilj socijalizma samo otvarajući front protiv imperijalizma na čitavoj liniji i podižući do putokaza svoje praktičke politike lozinku: „Rat ratu”, uz ulaganje pune snage i krajnje požrtvornosti.
8. U tu svrhu glavna se zadaća socijalizma usmjeruje danas na to da se proletarijat svih zemalja okupi u živu revolucionarnu silu, da posredstvom jake međunarodne organizacije s jedinstvenim shvaćanjem njegovih interesa i zadaća, s jedinstvenom taktikom i političkom akcionom sposobnošću, od njega postane odlučujući faktor političkog života u ratu i u miru, što je njegov historijski poziv.
9. Drugu internacionalu rat je razorio. Njezina nesposobnost pokazala se u tomu što ona nije bila kadra da postavi djelotvornu branu nacionalnom podvajanju u ratu i da provede zajedničku taktiku i akciju proletarijata u svim zemljama.
10. S obzirom na izdaju službenih zastupništava socijalističkih partija vodećih zemalja nad ciljevima i interesima radničke klase, s obzirom na njihovo skretanje s tla proleterske

Internacionale na tlo građansko-imperijalističke politike, životna je nužnost socijalizma stvaranje nove radničke Internacionale koja preuzima vodstvo i ujedinjavanje revolucionarne klasne borbe protiv imperijalizma u svim zemljama.

Ona mora, da bi riješila svoju historijsku zadaću, počivati na ovim osnovama:

1. Klasna borba unutar građanskih država protiv vladajućih klasa i međunarodna solidarnost proletera svih zemalja dva su nerazdvojna životna pravila radničke klase u njezinoj svjetskohistorijskoj oslobodilačkoj borbi. Nema socijalizma izvan međunarodne solidarnosti proletarijata i nema socijalizma bez klasne borbe. Socijalistički proletarijat ne može se ni u ratu ni u miru odreći klasne borbe i međunarodne solidarnosti a da ne počini samoubojstvo.
2. Klasna akcija proletarijata svih zemalja mora i u miru i u ratu biti usmjerena na borbu protiv imperijalizma i na sprečavanje rata kao na svoj glavni cilj. Parlamentarna akcija, sindikalna akcija, kao i čitava djelatnost radničkog pokreta mora biti podređena toj svrsi da se proletarijat u svakoj zemlji najoštrije suprotstavlja nacionalnoj buržoaziji, da se politička i duhovna suprotnost među njima ističe na svakom koraku i da se istodobno međunarodna zajednička pripadnost proletera svih zemalja stavlja u prvi plan i aktivira.
3. Težište klasne organizacije proletarijata nalazi se u Internacionali. Internacionala u vrijeme mira odlučuje o taktici nacionalnih sekcija u pitanjima militarizma, kolonijalne politike, trgovinske politike, prvomajske proslave, zatim o cjelokupnoj taktici koje se valja pridržavati u ratu.
4. Dužnost ispunjavanja zaključaka Internacionale prethodi svim drugim organizacionim dužnostima. Nacionalne sekcije koje postupaju suprotno njezinim zaključcima, stavljaju se izvan Internacionale.
5. U borbama protiv imperijalizma i rata odlučujuću snagu mogu uložiti samo kompaktne mase proletarijata svih zemalja. Tako taktika nacionalnih sekcija mora glavnu pažnju usmjeriti na to da široke mase odgaja kako bi postale politički akciono sposobne i stekle odlučnu inicijativu, da osigurava međunarodnu povezanost masovnih akcija, da političke i sindikalne organizacije izgrađuje tako da se njihovim posredstvom u svako doba osigurava brza i djelotvorna suradnja svih sekcija i da tako volja Internacionale postaje djelom.
6. Najpreča je zadaća Internacionale duhovno oslobađanje proletarijata od tutorstva buržoazije koje se ispoljuje u utjecaju nacionalističke ideologije. Nacionalne sekcije dužne su svoju agitaciju u parlamentima i u štampi usmjeriti na to da se naslijeđeno fraziranje o nacionalizmu denuncira kao instrument građanske vladavine. Jedina obrana svake prave nacionalne slobode danas je revolucionarna klasna borba protiv imperijalizma. Domovina proletera, čijoj se obrani mora podrediti sve ostalo, jest socijalistička Internacionala.

Naslov originala:

Rosa Luxemburg

DIE KRISE DER SOZIALDEMOKRATIE

Preveo HRVOJE ŠARINIĆ

(Rosa Luxemburg - Izabrani spisi, Naprijed, Zagreb 1974)